

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

SADİ IRMAK'IN SİYASİ HAYATI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SAMET İNÇ

İSTANBUL 2018

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

SADİ IRMAK'IN SİYASİ HAYATI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SAMET İNÇ

TEZ DANIŞMANI: DOÇ.DR. ALİ SATAN

İSTANBUL 2018

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Samet İNÇ 'in "Sadi IRMAK'ın Siyasi Hayatı" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Doç. Dr. ALİ SATAN
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof. Dr. Bülent BAKAR
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Dr. Öğr.Üyesi Tuğba ERAY BİBER
Üniversitesi MSGS Üniversitesi

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 01 / 10 / 2018 tarih ve 2018/19-04 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Okan YEŞİLOT
Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
KISALTMALAR.....	VII

GİRİŞ

SADİ IRMAK'IN HAYATI.....	1
---------------------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

SADİ IRMAK'IN HAYATINDA ATATÜRK VE İSMET İNÖNÜ'NÜN ÖNEMİ

1.1 Sadi Irmak'ın Atatürk ile Görüşmeleri.....	6
1.1.1 Atatürk İle Birinci Görüşme.....	6
1.1.2 Atatürk İle İkinci Görüşme.....	7
1.1.3 Atatürk İle Üçüncü Görüşme	9
1.2 Sadi Irmak'a Göre Atatürk'ün Dünya Görüşünün Unsurları.....	11
1.3 Sadi Irmak'ın Atatürkçü Düşünceye Hizmetleri.....	12
1.4 Sadi Irmak'ın Hayatında İnönü'nün Önemi.....	13

İKİNCİ BÖLÜM

SADİ IRMAK'IN SİYASETE GİRİŞİ (Milletvekilliği ve Bakanlık Dönemi)

2.1 Milletvekilliği ve Meclis Faaliyetleri.....	17
2.2 Çalışma Bakanlığı'nın Kuruluşu.....	18
2.2.1 Sadi Irmak'ın Çalışma Bakanlığındaki Faaliyetleri.....	21
2.3 Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Sadi Irmak.....	25

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SADİ IRMAK’IN BAŞBAKANLIK DÖNEMİ

3.1 1970’li Yılların ilk Yarısında Türkiye.....	28
3.2 Başbakanlığa Giden Süreç: 12 Mart Dönemi Ve CHP -MSP Koalisyonu.....	28
3.3 Sadi Irmak Hükümetinin Kuruluşu.....	33
3.3.1 Irmak Hükümetinin Programı	38
3.3.2 Irmak Hükümeti Güvenoyu Alamıyor.....	41
3.4 Sadi Irmak Dönemi Dış Politikada Yaşanan Gelişmeler.....	43
3.4.1 Libya ile İşbirliği Anlaşmaları.....	43
3.4.2 Kıbrıs Sorunu.....	44
3.4.3 Türkiye- ABD ilişkileri.....	45
3.5 Sadi Irmak Dönemi İç Politikada Yaşanan Gelişmeler.....	46
3.4.1 Irmak Hükümeti İçinde Yaşanan Anlaşmazlık.....	48
3.4.2. TRT Sorunu.....	48
3.4.3 Poligami Tartışması.....	49
3.5 Irmak Hükümeti’nin İstifası.....	50

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SADİ IRMAK’IN DANIŞMA MECLİSİ BAŞKANLIĞI

4.1 12 Eylül 1980 Müdahalesi.....	52
4.1.1 Sadi Irmak’ın 12 Eylül Müdahalesine Bakışı.....	53
4.2 Danışma Meclisinin Kuruluşu.....	53
4.3 Sadi Irmak’ın Siyasi Hayatında Önem Verdiği Konular.....	56
4.3.1 Sağlık.....	56

4.3.2 Eğitim.....	57
4.3.3 Tarım.....	58
4.3.4 Parlamento Denetimi.....	59
4.3.5 Kültür.....	59
4.4 Sadi Irmak’ın Vefatı.....	60
4.5 Sadi Irmak’ın Eserleri.....	61
4.5.1 Atatürk ve Tarih ile İlgili Eserleri.....	61
4.5.2 Genel Kültür ile İlgili Yayınları.....	62
4.5.3 Tıbbi Ders Kitapları.....	63
4.5.4 Araştırmaları.....	64
SONUÇ.....	67
EKLER.....	70
KAYNAKÇA.....	87
ÖZGEÇMİŐ.....	92

ÖNSÖZ

Sadi Irmak, Fizyoloji alanında Ordinaryüs seviyesine ulaşmış bir bilim adamıdır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında devletin içinde bulunduğu zor şartlara rağmen Avrupa'ya öğrenci göndermesi O'nun devlete olan bağlılığını güçlendirmiş ve yaşamı boyunca Türkiye Cumhuriyeti devleti için her türlü görevi yerine getirmeyi amaçlamış bir kişi olmasını sağlamıştır. İlk kez 1943 yılında siyasete adım atan Sadi Irmak, bu süreçten sonra belli dönemlerde ara verse de yaklaşık 14 yıllık siyaset hayatında çok önemli görevler üstlenmiştir.

Bu çalışmada Sadi Irmak'ın siyasî hayatında aldığı görevler ve hizmetleri incelendi. Irmak'ın görev yaptığı Çalışma Bakanlığı, Başbakanlık ve Danışma Meclisi başkanlığı dönemleri ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Çalışmamız, giriş, 4 bölüm ve sonuç bölümünden oluşmaktadır. Tezin giriş bölümünde, Sadi Irmak'ın hayatı hakkında genel bilgi verilmiştir. I. Bölümde, Sadi Irmak'ın siyasî görüşü Atatürkçülük olan düşüncelerinin temelini anlayabilmek için hayatında Atatürk'ün önemine ve ilk siyasete girdiği dönemde Cumhurbaşkanı olan ve Ona Çalışma Bakanlığı görevini veren İsmet İnönü'nün öneminden bahsedilmiştir. II. Bölümde 1943 yılında milletvekili oluşu ve 1945'de yeni kurulan Çalışma Bakanlığı yıllarında gerçekleştirdiği hizmetleri anlatılmaktadır.

III. Bölümde Sadi Irmak'ın kurduğu hükümet ve bu süreçte iç ve dış politikada meydana gelen siyasi olaylardan bahsedilmektedir. Çalışmamızın son bölümünde 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında kurulan Danışma Meclisi'ne başkan oluşu, bu görevdeki faaliyetleri, yaşama veda edişi, siyasî hayatında önem verdiği konular ve Irmak'ın eserleri hakkında kısa bilgiler verilmiştir.

Sonuç bölümünde ise Irmak siyaset hayatıyla genel değerlendirme yapılmıştır. Bu çalışma hazırlanırken gazetelerden, meclis tutanaklarından, Sadi Irmak'ın eserlerinden ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde Irmak ile ilgili bulunan belgelerden yararlanılmıştır.

Çalışmam esnasında bana yol gösteren, destek veren, çalışmamı büyük bir sabır ve titizlikle takip eden danışmanım Doç. Dr. Ali Satın'a sonsuz şükranlarımı sunarım.

ÖZET

Sadi Irmak 15 Mayıs 1904 tarihinde Seydişehir’de doğdu. 1923’de İstanbul Üniversitesinde Hukuk eğitimi görürken devlet bursu ile Berlin’e Tıp tahsili alması için gönderilir. Yurda geri döndüğünde batıda eğitim almış olmanın avantajıyla, birikimini ulusuyla paylaşmaya yönelmiştir. Yurda dönünce Ankara Hükûmet Tabipliği ve Gazi Terbiye Enstitüsü biyoloji öğretmenliği görevlerinde bulundu. 1933 yılında İstanbul Tıp Fakültesi fizyoloji profesörü oldu.

1943 yılında Konya CHP Milletvekili seçilip, aynı yıl Halkevleri Yüksek Danışma Kurulu Başkanlığı’na, sonra da Diyarbakır Bölge Müfettişliğine getirildi. 7 Haziran 1945’te Türkiye’nin ilk çalışma bakanı oldu. Eylül 1947’de bakanlıktan ayrıldı. CHP’nin 1950’de seçimleri kaybetmesi üzerine bir süre siyasetten uzaklaştı.

1950 yılında yeniden ilim ve meslek hayatına dönen Irmak, öncelikle Lozan ve Münih Üniversitelerinde, daha sonra İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde akademik hayatını sürdürdü.

1974 yılında Kontenjan Senatörü seçildi. CHP’nin Milli Selamet Partisi (MSP) ile kurduğu koalisyon hükümetinin istifasından sonra 17 Kasım 1974’te partiler üstü hükümeti kurmakla görevlendirildi. Oluşturduğu hükümet için TBMM’de yapılan güven oylamasında, 450 milletvekilinden yalnızca 18’inin lehinde oy kullanması dolayısıyla güvenoyu alamamasına karşın 31 Mart 1975’e değin başbakanlık yaptı.

12 Eylül Darbesi’nden sonra 15 Ekim 1981’de kurulan Danışma Meclisi’ne Konya üyesi olarak atandı ve 27 Ekim’de bu meclisin başkanlığına seçildi. Irmak bu görevi 4 Aralık 1983’e kadar sürdürdü. DM başkanlığı onun siyasî hayatındaki son görevi olmuştur. Bu süreçten sonra yaşama veda ettiği 12 Kasım 1990 tarihine kadar İstanbul Üniversitesi Atatürk ilkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsün de Atatürk’ü ve inkılaplarını anlatmayı sürdürdü.

ABSTRACT

Sadi Irmak was born on May 15, 1904 in Seydisehir. In 1923, he studied law at the University of Istanbul and was sent to Berlin for a medical education with a state scholarship . With the advantage of being educated in the west, he decided to share his knowledge with others when he returned to his country . Upon returning to Turkey, he worked as a biology teacher in Gazi Teaching School and as a government doctor in Ankara. In 1933, he became a professor of physiology at Istanbul Medical Faculty.

In 1943, he was elected as Member of CHP Konya. In the same year, he was elected as Chairman of the High Council of People's Houses. Then he became the Regional Inspector of Diyarbakir. In June 7, 1945, he became Turkey's first minister of labor. He left the ministry in September 1947. After CHP lost elections in 1950, he did not take part in politics for a while.

Having returned to his academic and professional life in 1950, Irmak continued his academic career at the Universities of Lausanne and Munich and later at the Faculty of Medicine of Istanbul University.

In 1974, he was elected as Quota Senator. After the resignation of the CHP's coalition government established by the National Salvation Party (MSP), he was commissioned on November 17, 1974 to establish a supra-party government. For the government that he founded, he was the prime minister until March 31, 1975, even if he received only 18 votes in favor of him out of 450 deputies in the Grand National Assembly of Turkey.

He was appointed as a member of the Privy Council of Konya, which was established on October 15, 1981, after the coup of September 12 . He was elected president of this council on October 27. Irmak continued this duty until December 4, 1983. The PC presidency was the last duty in his political life. After that period, he continued to teach the Ataturk's principles and reforms at the Istanbul University Institute of Atatürk and the Turkish Revolution History Institute until he died on November 12, 1990.

KISALTMALAR

- c. : Cilt
- s. : Sayfa Numarası
- S. : Sayı
- B. : Birleşim
- O. : Oturum
- a.g.e. : Adı geçen eser
- a.g.m. : Adı geçen makale
- a.g.t. : Adı geçen tez
- BCA: : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
- Bkz. : Bakınız
- CHP : Cumhuriyet Halk Partisi
- DP : Demokrat Parti
- DP : Demokratik Parti
- AP : Adalet Partisi
- CGP : Cumhuriyetçi Güven Partisi
- MGK : Milli Güvenlik Konseyi
- MSP : Milli Selamet Partisi
- MHP : Milliyetçi Hareket Partisi
- TİP : Türkiye İşçi Partisi
- CSTD : Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi
- DM : Danışma Meclisi
- DMTD: Danışma Meclisi Tutanak Dergisi

GİRİŞ

Sadi Irmak'ın Hayatı

Mahmut Sadi, 15 Mayıs 1904 tarihinde Konya'ya bağlı Seydişehir'de doğdu. Babasının adı Sabri annesinin adı Saliha'dır.¹ Ailenin yedinci çocuğu olarak dünyaya gelen Irmak'ın yaşamında sağ kalmış üç kardeşi olacaktır.² Babası Sabri Bey avukattı. Ancak davaları mahkemeye taşımaz fahri hakemlik yaparak çözdüğü için atalardan kalma tarlaların ürünleri ile geçinirlerdi.³ Sabri Bey kısa bir dönem Seydişehir'de Belediye Reisliği de yapmıştır. Irmak babasına olan hayranlığını ve sevgisini her fırsatta dile getirerek babasının kendisinde çorak yerde akıp gitmiş bir ırmak intibai bıraktığı için Irmak soyadını aldığını ifade etmiştir.⁴

Mahmut adını "Seydişehri" olarak bilinen Osmanlı Devleti'nin önemli devlet adamlarından biri olan dayısı Mahmud Esad Efendi⁵'den almıştır. Aile büyükleri arasında Seydişehir dışında Kadı Paşa, Şeyhülislam Minkari gibi isimler bulunmaktadır. Irmak anılarında bu isimlerin yoksulluk içerisinde önemli ilim ve devlet adamı olmalarının kendisini çok etkilediğini ifade etmektedir.

Irmak eğitim hayatına "Mekteb-i İptadai" de başlamıştır. İlkokulu bitirince "Mekteb-i Rüşdi" ye girdi. 1916'da bunu tamamlayarak Konya Sultanisine yatılı olarak yazılmıştır. Burada aldığı 4 yıllık eğitimin ardından mezun oldu. Irmak üç okulu da birincilikle bitirdiğini beyan etmektedir. Konya Sultanisinden sonra yüksek öğrenim yapmaya karar veren Irmak karar vermekte zorluk yaşasa da sonunda aile geleneğine uyarak Hukuk Fakültesine yazılır. Hukuk Fakültesine devam ederken bir yandan da "Devlet Orta Tedrisat Biyoloji Muallimliği" sınavını kazandığından önce Tekirdağ, sonra Nişantaşı, Gelenbevi ve Davutpaşa ortaokullarında hocalık yaptı.⁶

Irmak'ın hayatını değiştiren olay ise yeni kurulan Cumhuriyet'in eğitim alanında hedeflediği çağdaşlaşmayı gerçekleştirecek bireyler yetiştirmek amacıyla Avrupa'ya öğrenci göndermeye önem vermesidir. Bu amaçla Avrupa'ya öğrenci göndermek için yapılacak sınav duyurusunu Hukuk fakültesindeki üçüncü yılında eğitimine devam ederken gören Irmak başvuru yapmaya karar verir. 150 kişinin başvurduğu sınavda sadece 13 kişi Avrupa'ya gönderilecektir. Sınav sonuçları açıklandığında 13 kişilik listede Sadi Irmak'ında adı vardır.⁷ Berlin Üniversitesine Tıp ve Tabiiyat öğrenimi görmek üzere gönderilmiştir. Irmak, Berlin'e gitmeden önce devletin içinde bulunduğu ekonomik sorunlardan dolayı yurt dışında eğitim masrafını karşılayamayacağına dair

¹ Arın Namal, *Sadi Irmak'ın Türk Tıbbı ve Kültürüne Katkıları*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dentoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999. s. 19.

² Osman Nebioğlu, *Türkiye'de Kim Kimdir, Nebioğlu Yayınevi, 2. Baskı, s. 330.*

³ Anonim: "Öğretmenliğinin 50. Ve Tıbbiyede Hocalığının 40. Yılında hocamızla Bir Röportaj", *İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı VI-VII (1991-1992)*. s. 73.

⁴ Anonim: "a.g.m." s. 73.

⁵ Asıl adı Mahmud Esad olan Osmanlı Devlet Adamı, Hukukçu olan "Seydişehri" hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Erdoğan, "Seydişehri", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.37, s. 25-27.

⁶ Anonim: "a.g.m.", s. 74.

⁷ Namal, *a.g.t.* s. 21.

aklında endişelerin olduğunu ancak Atatürk'ün emri ile dönemin maarif vekili tarafından çekilen telgrafta “*kıvılcım olarak gidiyorsunuz alev olarak dönmelisiniz*” sözünün tüm korkularını yendiğini ve bu sözün yüklediği mükellefiyeti yıllar sonrada içinde duyduğunu anlatmaktadır.⁸

I. Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılan Almanya'nın iktisadi ve sosyal olarak karmaşık bir döneminde Berlin'de eğitim hayatına devam eden Irmak burada ki eğitim yıllarına dair bütün tahsil hayatının yurdun en buhranlı en dar zamanlarına rastladığını Berlin'deki talebeliğinin de yarı aç geçtiğini fakat bunu hiçbir zaman sorun etmediğini Atatürk'e layık olmaktan başka bir düşüncesi olmadığını ifade etmiştir.⁹

Berlin'deki eğitimi sırasında Rubner, Lubarsch, August Bier ve Sauebruch'un gibi alanlarında uzman isimlerden aldığı eğitimin etkilerini hayatı boyunca üzerinde taşımıştır. Onu en çok etkileyen ufkunu genişleten Nietzsche, Kant ve Goethe'ye sürükleyen August Bier'dir.

Irmak, ülkemizdeki eğitim anlayışı ile Almanya'daki eğitim anlayışı farkını şu örneklerle anlatmaktadır: “...Berslin Üniversitesinde bir histoloji dersindeyiz. Müzakereye Hoca beni de kaldırdı. Arkadaşlarım gibi bana da bir parça karaciğer verdi ve “gördüğünü anlat” dedi. Arkadaşlarım karaciğeri hayatta ilk kez görüyorlarmış gibi tamamen gözlerinin gördüğü şekilde anlattılar. Ben bu usulü iptidai bulduğum için tahta başına geçtim ve karaciğerin yapısı hakkında izahata başladım. Hoca buna kızdı ve “Ben size gördüğünüzü söyleyin dedim, siz kitabı anlatıyorsunuz” diye çıkıştı.”¹⁰ Irmak bu anısını hiç unutmamaktadır. Almanya'da kitaplara bağlı ezberci bir eğitim değil bizzat öğrencinin tecrübe ederek öğrendiği bir sistemde eğitim verildiğini ülkemizdeki eğitimden en önemli farkın bu olduğunu ifade etmektedir. İki ülke arasındaki bu fark Irmak'ın bocalamasına sebep olsa da başarıyla eğitimini sürdürdü. 1927'de anatomi, fizyoloji, fiziki kimya, zooloji ve botanik derslerini kapsayan “Hekimlik Ön sınavını” verir. 1930 yılında devlet hekimlik sınavını kazanarak hekim unvanını alır. Kendisine “doktor” unvanını kazandıran “Tavuklardaki Rous Sarkomunda Kan Tablosundaki Değişiklikler” adlı tezi başarıyla savunan Irmak kısa süre Almanya'daki hastanelerde asistan olarak çalıştıktan sonra yurda döndü.¹¹

Irmak yurda döndükten sonra burslu okuduğu için kendisini bekleyen iki yıllık zorunlu hizmet için Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü Yüksek Kısmı “Tabii İlimler ve Hıfzısıhha Muallimliğine tayin edilmiştir. 1931 yılında bu görevin yanı sıra Ankara Merkez Hükümet Tabipliğinde görev yapmıştır. Irmak'ın görev yaptığı enstitüde Goethe hakkında düzenlenen bir toplantıda yaptığı konuşmada eğitim politikasını eleştirmesi bir rütbe indirimi ile karşılık görmüştür. Bir liseye tayin edilmiş ancak gitmemiştir. Bu süreçten sonra yalnız Ankara Hükümet Tabipliği'ndeki görevini

⁸ “Tarihe İmza Atanlar” programı, Kanal B, 7 Eylül 2013. <https://www.youtube.com/watch?v=5KEGt2hv57Y> Erişim tarihi 17 Mart 2017.

⁹ Anonim: “a.g.m.”, s.74.

¹⁰ Sadi Irmak, “İmtihan Mevsiminde”, *Ulus Gazetesi*, 1 Haziran 1943.

¹¹ Namal, a.g.t. s. 27.

sürdürdü.¹² 1932 yılının sonlarına doğru Darülfünun Tıp Fakültesi Fizyoloji Kürsüsüne müderris muavini olabilmek için başvuran Irmak, gerekli aşamaları geçtikten sonra göreve başlamıştır. Üniversite Reformu kapsamında İstanbul Darülfünununun ilgası ve yerine İstanbul Üniversitesinin kurulmasına dair kanun meclisten geçerek 1 Ağustos 1933 tarihinde İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Darülfünunda görev yapan birçok hoca ya emekliye ayrılmış ya liselerde görevlendirilmiştir. Çok az isim İstanbul Üniversitesinde görevine devam edebilmiştir. Bu isimlerden biri de Sadi Irmak'tır. Irmak yeni kurulan üniversitede Fizyoloji doçenti olarak göreve başlamıştır.¹³ Pek az Türk hocasının yer aldığı kadroda yer almayı hayatının en mutluluk verici olaylarından biri olarak yorumlayan Irmak bu mutluluğu sağlayan Atatürk'e minnettar olduğunu dile getirmektedir.¹⁴

Sadi Irmak 1934 yılında 1912 doğumlu Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü öğrencisi Semiha hanımla evlenmiştir. Bu evlilikten Sabri¹⁵ adında bir erkek ve Yakut¹⁶ adında bir kız çocukları dünyaya gelmiştir. Semiha Hanım 20 yıl biyoloji öğretmenliği yapmıştır. Semiha Irmak, Eşinin Başbakan olduğu ilk günlerde kendisiyle yapılan röportajda Sadi Irmak'ın çok iyi bir aile reisi olduğundan şiir, edebiyat ve felsefeyi çok sevdiğini aktarmaktadır.¹⁷

1934 yılında soyadı kanununun çıkmasıyla ilk olarak “Anadolu” soyadını alan Sadi Bey daha sonra sebebi kendisinde saklı bir nedenden ötürü eşi Semiha Hanım'ında isteğiyle bu soyadını değiştirerek Sadi Bey'in seçimi olan “Irmak” soyadını almışlardır.¹⁸

19 Nisan 1940'da profesör unvanını alan Irmak aynı yıl Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde görev almaya başlar. Bu tarihten itibaren Akademik çalışmalarına da hız

¹² Namal, *a.g.t.*, s. 31.

¹³ Namal, *a.g.t.*, s.35.

¹⁴ Irmak, *Atatürk'ten Anılar*, Güven matbaası, Ankara 1978, s. 21.

¹⁵ Sabri Irmak'ın Hayatı: 1936'da İstanbul'da doğdu. Lise öğrenimini İstanbul'da Saint Benoit Fransız Erkek Lisesi'nde yüksek öğrenimini Cenevre Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde tamamladı. Eğitim hayatının ardından iki yıl Sınai Kalkınma Bankasında uzman olarak görev yaptı. Daha sonra uzun yıllar bir armatörlük şirketinde yöneticilik yaptı. 1983 seçimlerinde Halkçı Parti'den 17. Dönem Konya Milletvekili olarak TBMM'ne girdi. SODEP'in kuruluşunda da etkili olan Irmak, daha sonra DSP'ye geçti. Sabri Irmak 10 Mayıs 1991'de İstanbul'da vefat etti. Namal, *a.g.t.* s. 212.

¹⁶ Yakut Irmak Özden'in Hayatı: İstanbul'da 1940'da doğdu. Ortaokulu Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi'nde tamamladıktan sonra İsviçre'de Cenevre Devlet Lisesi'ni ve Cenevre Üniversitesi Ekonomik ve Sosyal Bilimler Fakültesi'ni bitirdi. 1969'da aynı fakülteden doktor unvanını aldı. 1965 – 66 ders yılında ABD'de Columbia ve Princeton üniversitelerinde araştırmacı olarak çalıştı. 1965–1975 döneminde akademik kariyerini İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak sürdürdü. 1975'te doçent oldu ve İstanbul Üniversitesi, İstanbul Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı'na öğretim üyesi olarak atandı. 1982'de aynı fakültede profesörlüğe yükseldi. 1982–2007 yılları arasında Halk Sağlığı Anabilim Dalı içinde kurucusu olduğu Biyoistatistik ve Demografi Bilim Dalı Başkanı olarak görev yaptı. Bu görevini 1992'de seçildiği ve dört kez yeniden seçilerek atandığı Halk Sağlığı Anabilim Dalı Başkanlığıyla birlikte yürüttü.

1998–2000 yılları arasında İstanbul Tıp Fakültesi dekan yardımcılığı görevini de yürüten Yakut Özden, 1999 yılında atandığı İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü görevini yaş haddinden emekli olduğu Mart 2007 tarihine kadar sürdürdü. Sivil Toplum Kuruluşları (NGO) tarafından “Kaynak Kişilik” olarak seçilerek, 1985'te Nairobi'de toplanan Birleşmiş Milletler Kadın On Yılı Dünya Konferansı'nda Türkiye'yi temsil etti. Yetmiş kadar ulusal ve uluslararası kongre ve konferansa etkin biçimde katıldı; Türkçe ve yabancı dilde basılmış 70'i aşkın makalesi, biri Fransa'da (Fransızca olarak) üçü Türkiye'de olmak üzere dört de kitabı yayınlandı. <http://www.ndsliler.com/index.php/mezunlarimiz/haberler/item/409-villarini-e%C4%9Fitime-adami%C5%9F-bir-nds%E2%80%99li-prof-dr-yakut-irmak-%C3%B6zden> Erişim tarihi 26 Temmuz 2017.

¹⁷ *Hürriyet*, 15 Kasım 1974, s. 7.

¹⁸ Namal, *a.g.t.*, s. 36.

kesmeden devam eden Irmak'ın Ulus Gazetesi'nde de yazıları yayınlanmaya başladı. 1943 yılında gazete ve çeşitli dergilerde sıklıkla yer almaya başlayan makalelerinden oluşan "Kendimize Doğru" adlı 150 sayfalık eseri yayınlandı.

1943 seçimlerinde milletvekili olarak akademik hayatına ara veren Irmak siyasi hayatına başlamıştır. 1945 yılında yeni kurulacak olan Çalışma Bakanlığı'nın ilk bakanı olacaktır. 1948 yılına kadar bakanlık görevine devam eden Sadi Irmak; Recep Peker Hükümetinin kurulmasından sonra yaşanan anlaşmazlık sonucu istifa eder. 1950 seçimlerine kadar milletvekili olarak siyasi görevine devam eden Irmak 1950 seçimlerinde DP'nin iktidara gelmesiyle akademik hayata geri dönmüş ilk olarak İsviçre'nin Lozan üniversitesinde Fizyoloji dersi vermiştir.¹⁹

1951-1953 yılları arasında Münih Üniversitesi Tıp Fakültesinde çalışan Irmak 1953 yılında yurda dönerek İstanbul Üniversitesinde görevine devam etmiştir.²⁰ Üniversitedeki görevine uzun yıllar devam eden Irmak, yıllar sonra yeniden siyasi yaşamda aktif rol almaya başlamıştır. Siyasetten uzak kaldığı 1960'lı yıllarda Irmak'ın adı Türkiye İşçi Partisi Genel başkanlığı için geçmiş ancak bu durum gerçekleşmedi.²¹

Irmak'ın siyasete dönüşü 8 Haziran 1974'de Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk görev süreleri dolan Cumhurbaşkanlığı kontenjan üyelerinin yerine yenilerini ataması ile gerçekleşmiştir. CHP-MSP koalisyonun olduğu bir dönemde kontenjan senatörü olan Irmak bu göreve geldikten sonra Temmuz ve Ağustos aylarında Kıbrıs'a iki askeri hareket gerçekleşmiş, iç politikadaki gerilim artmıştır. 18 Eylül 1974 tarihinde Başbakan Bülent Ecevit'in istifası ile hükümet dağıldı.²² Ardından 59 gün boyunca yeni bir hükümet kurulamadı.²³

13 Kasım 1974 tarihinde Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk kontenjan senatörlüğü görevini yürütmekte olan Sadi Irmak'a hükümet kurma görevini verdi.²⁴ 18 Kasım 1974 tarihinde parlamento içinde bir partiye bağlı olmayan üyeler ile dışarıdan atadığı bakanlardan oluşan kabinesini açıkladı.²⁵ Irmak Hükümeti parlamentodan güvenoyu alamamıştır. Bunun üzerine Irmak Cumhurbaşkanı'na istifasını sunmuştur. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk yeni hükümet kurulana kadar görevine devam etmesini istedi.²⁶

31 Mart 1975 tarihinde I. Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin kuruluşuna kadar Başbakanlık görevini sürdüren Sadi Irmak, Başbakanlık görevinin ardından 8 Ekim 1980 tarihine dek Cumhuriyet Senatosundaki kontenjan üyeliğini sürdürdü.

¹⁹ Arslan Terzioğlu, "Sadi Irmak ve Hümanizm", *Tarih ve Toplum*, S.86, Şubat 1991, s.16.

²⁰ "Sadi Irmak", *Ana Britannica*, 2004.

²¹ Murat Belge, "Türkiye İşçi Partisi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s.2120.

²² *Hürriyet*, 19 Eylül 1974, s.1.

²³ Sadettin Bilgiç, *Hatıralar*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998, s.236.

²⁴ *Milliyet*, 14 Kasım 1974, s.1.

²⁵ *Cumhuriyet*, 19 Kasım 1974, s.1.

²⁶ Cezmi Eraslan, "Atatürk'ten sonra Türkiye'nin İç Politikası", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C:II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002, s.621.

15 Ekim 1981’de Milli Güvenlik Konseyi tarafından oluşturulan Danışma Meclisine Konya’dan Üye olarak atandı. Daha sonra Danışma Meclisi Başkanlığına seçilen Irmak’ın bu görevi 1983 yılı sonuna kadar devam etti.²⁷ 1983 yılından sonra ölümüne kadar kurucularından olduğu İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü’nde ders vermeye devam etti.

18 Ekim 1990 günü İstanbul Üniversitesinde ayağı takılıp düşmesi sonucu kalça kırığı meydana gelir.²⁸ 23 Ekim de ameliyat olan Irmak’ın sağlık durumu giderek bozulur. Ameliyatın ardından yoğun bakıma alınan Irmak 12 Kasım 1990’da vefat etti.²⁹

²⁷ *Cumhuriyet*, 28 Ekim 1981, s.1.

²⁸ Namal, *a.g.t.*, s.74.

²⁹ *Hürriyet*, 13 Kasım 1990., s.1,10.

BÖLÜM I

SADİ IRMAK'IN HAYATINDA ATATÜRK VE İSMET İNÖNÜ'NÜN ÖNEMİ

1.1. SADİ IRMAK'IN ATATÜRK İLE GÖRÜŞMELERİ

Sadi Irmak'ın hayatında Mustafa Kemal Atatürk çok önemli bir yere sahiptir. Irmak tüm dünya görüşünü onun fikirleri üzerinden oluşturmuştur. Sadi Irmak Atatürk ile ilgili kişisel anılarından eserlerinde sıkça bahsetmiş, bu anılarını ayrıca bir kitapta toplamıştır.³⁰ Atatürk ile anıları onun yaşamındaki en önemli anlarıdır. Bu anıları olabildiğince geniş kitlelere nakletmek ister. Irmak'a göre Atatürk denen cihan olayının gereği gibi anlaşılıp anlatılabilmesi, en hurda sayılabilecek ayrıntılar dahil Onunla ilgili her şeyi ortaya koymakla olurdu. "O fenomeni, ancak yüzlerce aynadan yansıyan görüntülerini bir araya getirmek suretiyle anlayabiliriz..." sözüyle anılarını nakletme amacını belirten Irmak, Danışma Meclisi Başkanı olduğu dönemde de birçok kez bu anılarını Meclis Kürsüsünden anlatmıştır. Irmak bu anıların değerini yine meclis kürsüsünden şöyle ifade etmektedir:

"Nasıl layık olduğumu hala anlayamadığım bir tarzda, ancak Cenabı Hakkın bir inayeti olarak, bu deha ile kahramanlığı nefsinde birleştiren büyük şahsiyetin çok yakınında bulunmak, birçok kere huzurunda bulunmak mutluluğuna eriştim ve elbette birçok anı topladım. Benim durumumda olan kimsenin sanıyorum ki vazifesi bu anekdotları gelecek nesillere yaymak ve nakletmektir, çünkü asıl Atatürk işte bu yaşanmış anekdotlarda ve vakalarda gizlidir."³¹ Irmak bu sözlerinin devamında anılarının kendisi ile öbür dünyaya gitmesine gönlünün razı olmadığını söylemiştir.³²

1.1.1 Atatürk ile ilk Görüşme

Sadi Irmak, Mustafa Kemal'in adını ilk olarak Trablusgarp Savaşları sırasında duyar. O dönemde Seydişehir'de belediye başkanı olarak görev yapan babasının evi bir çeşit fikir kulübü görevi yapmaktadır. Evde yapılan sohbetlerde İttihat ve Terakki'ye karşı ordunun politikadan çekilmesini istemiş bu genç subaydan büyük ümitlerle söz edilmektedir. Irmak'ın Atatürk'ü ilk görüşü Konya müdafai Hukukun bir üyesi ve muzaheret sultanisinin bir öğrencisi olduğu 4 Ağustos 1920 yılında olmuştur. İlk görüşmeyi Irmak şöyle anlatmaktadır:

³⁰ Irmak, *Atatürk'ten Anılar*, Güven matbaası, Ankara 1978. s.3-4.

³¹ *Danışma Meclisi Tutanak Dergisi (DMTD)*., 10 Kasım 1981, B.5, O.2, s.56.

³² *DMTD*., 10 Kasım 1981, B.5, O.2. s.58.

“Atatürk’ün Konya’ya geldiği ve okulumuzu ziyaret edeceği söylendi... Okulumuzun tedbirli müdürü o zamanın adeti üzere bir karşılama konuşması hazırlama görevini Edebiyat öğretmenimiz rahmetli Hasan Rüştü Efendiye vermişti. Yine o zamanın adetine göre bu konuşmanın okunması bir sınıf birincisine verilirdi. Bu göreve beni seçmişler ama konuşma metni son dakika elime verilmişti... Atatürk bir akşamüzeri okulumuza geldi. Bizi de kendisini uğurlamak üzere cümle kapısının önüne dizdiler. Atanın kapıya doğru yürüdüğünü görür görmez hocamızın hazırladığı demeci söylemeye başladım. İlk cümleleri dikkatle, sevgi ve gülümseme ile izledi. Fakat konuşmam “tarih seni Fatihler, Yavuzlar, Kanuniler yanına koyacak” ibaresine gelince kıvılcımlar saçan gözlerinin çelikleştiğini ve biraz acılaştığını hemen farkettim. Bu cümlede bir şeyin O’nu üzdüğünü anlamıştım ama iş işten geçmişti. Konuşmamın geri kalan kısmını isteksiz mırıldandım. Bir yerde konuşmamı kesti ve bize hitaben kısa bir konuşma yaptı... Konuşmasında şu cümle yer almıştı. “Sizi bu millet yetiştiriyor. Göreviniz, büyük hizmetlere hazırlanarak bu millete layık olmaktır.” Sonradan haber aldığımıza göre o akşam valinin yemeğinde benim konuşmama değinmiş ve “Gençleri padişahçı ve halifeci olarak değil, milliyetçi olarak yetiştirmeli” demiş.³³

Irmak’ın Mustafa Kemal ile bu ilk karşılaşması biraz şanssız olsa da bu anısını anlatmaktan çekinmemiş sonra ki buluşmalarının hazzı bu talihsizliği gidermeye yetmiştir.

1.1.2. Atatürk ile İkinci Görüşme

Sadi Irmak ilk karşılaşmadan 16 yıl sonra Atatürk ile tekrar karşılaşmıştır. Irmak’a göre henüz öğrenci olduğu yıllarda hitap ettiği Mustafa Kemal artık bambaşka bir kişiliğe bürünmüştü. 1920’de sırlarla, umutlarla, acılarla ve kararlarla yüklü yüzünün çizgileri gergin olan biriydi. Şimdi ise yüzü büyük emellerini gerçekleştirmiş insanlara mahsus bir huzur ve güven taşıyordu.³⁴

Dolmabahçe Sarayında o zamanın güncel konusu olan dil ve tarih sorunlarında yapılan konuşmaya genç bir doçent olan Irmak gerek gazetelerdeki dil devrimi yazıları olsun gerekse Tıbbiyedeki derslerinde 1930 yılından itibaren terimleri Türkçeleştirme uğrındaki çabaları duyulmuş olması sebebiyle çağrıldığını düşünmektedir. Toplantı sona ermesinin ardından katılımcılar Atatürk’ün konuğu olarak Florya Köşküne davet edilmiştir. Sofrada konu ilk olarak etimoloji üzerine derinleşmişti. Atatürk Batı dillerine yerleşmiş “tonalite”, “şiruji” ve “terapi” gibi Batıya ait sanılan kelimelerin aslında Orta Asya kökenli kelimeler olduğunu lügatları inceleyerek anlatmıştı.

³³ Irmak, *a.g.e.*, s.6-7.

³⁴ Irmak, *a.g.e.*, s.14-15.

Sohbet sırasında Atatürk konuklarına en güç devrimin hangisi olduğunu sormuş konuklar “bütün devrimler güçtür diye fikir belirtirken Irmak bu soruya “Laiklik” cevabını vermiştir. Atatürk verilen yanıtlardan memnun olmamış en güç devrimin müzik devrimi³⁵ olduğunu söylemiştir. “Çünkü müzik devrimi şahsa önce iç dünyasını unutturmayı, sonra da yeni bir âleme yönelmeyi gerektirir. Onun için zordur” ardından ekleyerek “Çok zordur ama yapılacaktır” der.

Irmak bu anısını danışma meclisi başkanı olduğu yıllarda meclis kürsüsünde meclis üyeleri ile paylaşırken şimdi olsa nasıl yapıt vereceğini açıklar:

“Bugün olsa, bu suali bana sorsaydı acaba yine laiklik mi derdim?... Bugün farklı bir cevap verirdim. Yaş ve baş insana çok şey öğretiyor tabii. Bugün derdim ki “en büyük eserin ve en güç olanı Türk Milletini birtakım asırlardan beri sırtına, beynine çökmüş olan komplekslerinden kurtarmaktadır”. Biz Atatürk’ten evvel (Gerçi köylü manasına gelir ama) “Hâşâ huzurdan biz Türk’üz” kelimesiyle adeta bir nevi özür dileyen bir toplumdun “Ne Mutlu Türküm Diyene” toplumu meydana getirmiş; yaratmış olmasıdır.”³⁶

Yemek sırasında konu İstiklal Savaşına gelir. Atatürk’ün çok diri bir hafızayla tüm olayları sanki dün gerçekleşmiş gibi hatırlaması coşkulu bir anlatımla konuklarına anılarını anlatması masadakileri heyecandan heyecana sürüklüyordu. Bu heyecanlı konuşmanın sonu Irmak’ın gözlerini dolduran şu cümlelerle son bulur: “İşte Büyük zafer böyle ortak bir eserdir. Şerefler de ortaktır.” Kısa bir duraklamadan sonra adeta kendisiyle konuşur gibi ilave etti: “Fakat eğer yenilseydik sorumluluk ortak olmayacak yalnız bana ait olacaktı.” İşte bu cümleler Irmak’ın gözlerini yaşarmasına neden olmuştu; aklına tarihin zaferleri kendine mal eden yenilgileri ise maiyetine yükleyen sahte kahramanlarını hatırlamıştır.

Bu anıların ardından konu edebiyata geçti. Konu çok sevdiği Tevfik Fikret’ten açıldı. Birdenbire Rubab-ı Şikestenin en lirik şiirinin hangisi olduğunu sormaktaydı. Konuklar hatırladıkları kadarıyla kendilerince en lirik mısraları mırıldandılar. Irmak söz kendisine gelince şu dizeleri okur:

³⁵ Atatürk alaturka müziğin Bizans’tan, Arap’tan, Fars’tan alındığını düşünmekteydi. Müzik devrimiyle aslında kültürel manada toplumun batılı gömlek giydirmesi hedeflenmiştir. Halkevleri ve Halkodaları da bu memleketin en ücra köşesine kadar bu gömleğin giydirilmesi amacına hizmet etmiştir. Türkiye’de müziğin devrimsel boyutunun ilk yansımalarını 1926’da Alaturka müziğin eğitiminin yasaklanmasıyla görürüz. Müzik Devrimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Çağlar Tuncay, *Atatürk Döneminde Müzik Alanında Yapılan Çalışmalar*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2009.

³⁶ DMTD., 10 Kasım 1981, B:5, O.2, s.56.

*“Çal bende olup zevk ile ahengine peyrev
Dillerdeki sevdaları cuşan edelim, çal
Bir yaralı kuş çırpınıyor sanki telinde
Çıkmakta bu avaz o garibin ciğerinden”*

Irmak bu dizeleri okurken Atatürk’ün yüzünü tatlı bir ışıık bürür. Atatürk’ün en beğendiğı dizeleri okumak Irmak’ı daha çok mutlu etmişti. Aynı mısraları “Dur doktor bir defa da ben okuyayım” diyerek kendisi okumuştur. Şiiri okuduktan sonra Atatürk kendi içine gömülmüştür. Biraz sonra açılarak bu mısralarda bir gençlik anısının gizli olduğunu anlatır: Manastır Askeri idadisinde okurken oralara yeni gelen bu şiiri hoşlandığı ve her gün evinin önünden geçtiğı bir genç kız için yazmış ve kapısının altından atmıştı. Ertesi gün beklediğı cevabı almak için o evin önünden geçtiğinde kızın nedense bir anlayışsızlık gösterdiğini ve güya Fikret’in bu şiirini Ata’nın yanlış yazmış olduğunu bildiren bir pusula buluyor. Bu pusuladan biraz yaralanmış olduğu seziliyordu.³⁷

Akşam 20.00 de oturdukları sofrada şafağın söküşüne kadar kalkmamışlardı. Konu son olarak harp ustalarına gelmişti. Atatürk iki büyük stratej tanıyordu. Birisi Timurlenk, birisi de Hz. Muhammed’di. Peygamberin Uhud harbinde askeri dizilişini bir kroki ile göstererek bu hareketin çok önemli bir askeri başarı olduğunu ifade ediyordu. Artık ayrılırken tan yeri ağarmaktaydı. Irmak Atatürk’ün yanında dokuz saatin nasıl geçtiğini hiç anlamadığını ifade etmektedir.³⁸

1.1.3 Atatürk ile Üçüncü Görüşme

Sadi Irmak, Atatürk’ün dil ve tarih kongrelerine bildirilerle katılmıştır. Kongrelerden sonra İbn-i Sina’nın 900 yılını kutlama direktifini vermişti. Bu amaçla Dolmabahçe’de kendisinin başkanlık ettiğı ve bazı oturumlarda başkanlığı Şemsettin Günaltay’a veya Afet İnan’a bıraktığı toplantılar yapmış bunlara Irmak da katılmıştı. Atatürk İbn-i Sina hakkında büyük bir eser yazılmasını emretmişti. Bu eserde nelerin olması gerektiğine dair sorusuna Irmak şunları söylemiştir: “İbn-i Sina’nın ve birçok

³⁷ Namal, *a.g.t.* s. 170.

³⁸ Irmak , *a.g.e.*, s. 21.

İslam bilginlerinin Yunan düşünce ve felsefesini unutulmaktan kurtarmak ve genişletmek hususunda büyük hizmetleri olduğu biliniyordu. Fakat bundan daha önemli olanı bu bilginlerin bilime neler kattığı idi. Bu sebeple bence yayınlanacak kitabın ağırlık noktasını İbn-i Sina'nın kendi buluşları teşkil etmeliydi.” Bu fikir beğenilmiş olmalı ki aradan bir hafta geçtikten sonra bu bahsi Irmak'ın yazması emredildi. Irmak çeşitli araştırmalar sonucunda yazısını Tarih Kurumuna göndermiş, bu yazı İbn-i Sina kitabında önemli bir yer almıştır.

İşte o günlerde Irmak, Florya köşküne Atatürk'ün davetlisi olarak çağırılmıştır. Sohbet Türk dilinin özellikleri üzerine başladı. Atatürk, Irmak'a arkada duran kara tahtayı göstererek: “kalk bakalım genç profesör tahtaya” dedi. Tahta başında Irmağa su, tuz ve deniz yazdırdı. Bu üç kelimedden Türkçeden, Fransızca ve Almancada kaç cümle yapılabilir diye sordu. Bu üç kelimedden Fransızca ve Almancada ikişer cümle çıkarılabilirken Türkçede: 1) Denizin suyu tuzludur. 2) Suyu denizin tuzludur. 3) Tuzludur denizin suyu. 4) Suyu tuzludur denizin. 5) Denizin tuzludur suyu gibi 5 cümle çıkarmıştı. Daha sonra Atatürk bu durumun Türkçenin lehine mi aleyhine mi olduğunu sordu. Irmak: “Bir bakıma bu söyleyiş zenginliktir. Çünkü kurduğumuz 5 cümle arasında küçük farklar vardır. Bu bir çeşit nüans zenginliğidir.” Atatürk: “evet ama” dedi “bunun büyük bir sakıncası var” sonra uluslararası anlaşmaların neden Fransızca yazıldığını sordu. Irmak bu sorunun cevabını bilmiyordu. Fransızca öyle bir dildir ki kelimelerin cümle içerisindeki yeri sağlamadır. Bu sebeple Fransızca bir metin yıllar sonra okunsa yine aynı anlam çıkar. Bu görüş Irmağa çok ilginç gelmişti.³⁹

Daha sonra Atatürk Türkçenin başka bir özelliğine geçti Irmağa yeniden yaz dedi. “Başlarında değerli liderler olan milletler mutludur” hemen altına şunu yazdırdı. “Mutludur O milletler ki başlarında büyük liderler vardır.” Kendisi ikinci deyişin Türkçeye güzellik, genişlik vereceği kanısındaydı. Daha sonra Atatürk Trablusgarp'a gittiği günlerin anılarını anlatmaya başladı. İtalyanlar Trablusgarp'a çıkınca “vatan” ve “askeri namus” duygularının kalbinde nasıl bir volkan yarattığını anlatmıştı.

Irmak çocuk yaşta ilk kez karşılaştığı Atatürk ile başarılı bir eğitim hayatı sonucunda Atatürk'ün masasına oturup onunla dil, tarih, edebiyat, müzik ve inkılaplar üzerine konuşma fırsatı yakalamıştır. Bu görüşmeler sonucunda Irmak' Atatürk'ü daha yakından tanıma gerçekleştirdiği devrimleri daha iyi anlama fırsatı yakalamış bu anılar

³⁹ Irmak, *a.g.e.* s. 24.

sonucunda Irmak hayatı boyunca Atatürk'ü ve gerçekleştirdiği devrimleri gelecek kuşaklara anlatma misyonu edinmiştir.

1.2 Sadi Irmak'a Göre Atatürk'ün Dünya Görüşünün Unsurları

Atatürk'ün huzurunda edindiği izlenimleri sonraki yıllarda onun üzerinde yaptığı araştırmalarla birleştiren Irmak, onun dünya ve devlet görüşü üzerinde şu unsurlara ulaşmıştır:

1. O pozitivisttir? Bilgi kaynağı olarak duygu organlarınca değerlendirilen izlenimlerin değerlendirilmesini ve aralarındaki ilişkilerin kanunlara bağlanmasını tek araç sayar.

2. Rasyonalisttir? Aklın egemenliğine bağlıdır. Bu bakımdan dogmatizme ve gelenekçiliğe karşıdır.

3. Realisttir? Bu niteliği rasyonalist ve pozitivist oluşunun bir sonucudur.

4. Pragmatisttir? Doktrin katılığına karşıdır. Bu bakımdan kemalizm donmuş bir doktrin değil, bir görüş doğrultusudur.

Irmak'a göre Atatürk'ün dünya görüşünü oluşturan bu dört unsur çerçevesinde devlet anlayışı da şu şekildedir:

“1 O Milliyetçidir. Bu milliyetçilik Osmanlıcılığa, İslamcılığa, emperyalizme, enternasiyonizme, rasizme, sosyal emperyalizme, ideolojik emperyalizme, ekonomik emperyalizme karşıdır. 2 Laiktir. Ameli hayata ancak müspet ilimin yön vermesi, din ve dünya işlerinin birbirinden kesinlikle ayrılması yani hem aklını hem dinin özgürlüğe kavuşması anlamına gelen Laiklik O'nun dünya görüşünün tabii bir sonucudur. Bu laiklik klerikalizme, din duygularına karışmaya, din üzerinde devletin baskı yapmasına veya dinin devlete baskı yapmasına, dine saygısızlığa karşıdır. 3 Devrimcidir. Devrimcilik müspet ilim araçları ile önyargılardan sıyrılarak bir kendimizi bulma uğraşısıdır. Her nevi taklitçiliğe karşıdır ve çağdaşlaşma kararıdır. Bunu engelleyen yani fikir özgürlüğünü köstekleyen her şey ortadan kaldırılmalıdır. Bu şeyler hilafet, saltanat, ümmetçilik, meşrutiyet, her nevi istibdat gibi unsurlardır. Bu devrimcilik donmuş bir ilke değildir. Sürekli bir olaydır. Halk Partisinden bir heyetin artık devrimler tamamlandı, bu prensibi altı ok'un içerisinden çıkaralım” demesine karşı “hayır asla” demiştir. “devrimler bitmemiştir ve bitemez” bu bakımdan Atatürkçülük donmuş bir ilke olamaz. Çağın gereksinmesine gör, fakat kendi doğrultusunda geliştirilecek bir yöntemdir. 4. Özgürlükçüdür. Atatürk'ün bütün çabası,

insan beynini ve ruhunu esaretlerin her çeşidinden kurtarmak uğruna olmuştur. O'nun özgürlükçülüğü sadece söz ve yazı özgürlüğü gibi bir ifade aracı özgürlüğü olarak anılamaz. Bizzat kafanın ve ruhun özgürlüğü anlamındadır. Bu bakımdan her çeşit skolastiğe, mistisizme ve bir din haline getirilerek tartışılmaz halde ileri sürülen katı doktrinlere karşıdır. 5. Devletçidir. Atatürk'ün doktriner olmayan devlet rejiminin unsurları arasında en çok eleştiri konusu olmuş ve gereği gibi bir türlü anlatılamamış olanı budur. Onu bir uçtan total devletçiliğe çekmek isteyenler, öte uçtan özel girişime gereksiz bir müdahale sayanlar olmuştur. Total devletçiliği özleyenler onun çabasını sadece kapitalist bir sınıf yaratmaktan ibaret saymışlardır. Oysa özgürlükleri feda etmeden total devletçilik olamaz. Bu devletçilik, milli ekonominin, halk yarına, devlet denetimini altına alınmasıdır... Devletçiliği özel bir girişimi köstekleyen bir unsur olarak anlatmak isteyenler unutuyorlar ki bugün bir özel girişim varsa bu cumhuriyetin bir eseridir. Bu devletçilik kalkınma hizmetinde devletle fert gücünün birbirlerini bütünleyen şekilde birleştirilmesidir. Böylece Atatürk devletçiliği Total devletçiliğe de, kapitalizme de kapalıdır. Bu onun pragmatik, radikal, özgürlükçü, medeniyetçi sosyal görüşünün tabii bir neticesidir.”⁴⁰

1.3. Sadi Irmak'ın Atatürkçü Düşünceye Hizmetleri

Sadi Irmak'ın bilim, kültür ve siyaset alanlarında yoğunlaşmış etkinliklerinin tümü Atatürkçü düşüncenin toplumda yerleşmesi, kökleşmesi amacına hizmet etmiştir.⁴¹ Irmak Atatürkçü düşünceye yaptığı ilk hizmetlerden biri “dâhiyane bir müessese”⁴² olarak yorumladığı Halkevlerinde aldığı görev ve sorumluluklardır. Irmak yine Atatürk'ün gerçekleştirdiği üniversite Reformuna, üniversitelerin çağdaş bir bilim kurumu haline geçmesine hizmet etmiş, akademik alandaki eğitimlik görevini toplum eğitimliği ile yoğurmuş; Atatürk dönemi kültür politikasının temel anlayışlarından olan Hümanist düşüncenin, ulusumuzca kavranabilmesi için kültür dünyamıza bu düşüncenin ürünlerinden eserler vermiştir. Gerek akademik gerekse siyasi olarak kendisine verilen tüm güç görevleri üstlenmiş başarılı bir şekilde bu hizmetleri tamamlamıştır. Atatürk'ün ve devrimlerinin anlaşılması gelecek nesillere aktarılması için birçok eser neşretmiştir.

Irmak, İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü'nün kurucu üyelerindendir. 1971 yılında kurulan enstitünün 3 Ekim 1973 tarihli genel kurulu toplantısında enstitü müdürlüğüne seçilir. Irmak enstitü müdürü olduktan sonra “Atatürk Devrimleri I. Milletler arası Sempozyumu” düzenlenir. Türkiye Cumhuriyeti Cumhuriyeti'nin Kuruluşunun 50. Yılı dolayısıyla toplanan bu sempozyum

⁴⁰ Irmak, *a.g.e.*, s.30-33.

⁴¹ Namal, *a.g.t.*, s. 177.

⁴² DMTD, 10 Kasım 1982, B:11, O.1, s.268.

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından açılır. Irmak enstitü çalışmalarının Anadolu'ya yayılmasını hedeflemiştir. Bu amaçla “Atatürk Devrimleri” konulu birçok bilimsel etkinlik için Anadolu'nun bir çok şehrine gitmiştir.⁴³

1.4. Sadi Irmak'ın Hayatında İsmet İnönü'nün Önemi

Sadi Irmak'ın hayatında Atatürk'ten sonra en önemli insanlardan biri İsmet İnönü'dür. Irmak ona olan bağlılığını her fırsatta dile getirmiştir. Irmak'ın kızı Prof. Dr. Yakut Irmak Özden babasının vefatının ardından kendisi ile yapılan söyleşide “Babamın Atatürk'ten sonra en çok bağlılık duyduğu insan İsmet İnönü idi. Her zaman büyük bir vefa duygusu ile ona bağlı kalmış, yaşamının sonuna dek büyük saygı duymuştur” demiştir.⁴⁴

Irmak'ın siyasi hayata girişinde ve aldığı görevlerde İnönü'nün etkisi vardır. İnönü ile gerek milletvekilliği yıllarında olsun gerekse çalışma bakanlığı sırasında yakın bir işbirliği ortamında çalışan Irmak'ın, İnönü'yü çeşitli eserlerinde ve konuşmalarında değerlendirmelerine göz atalım:

“Tarihe girmiş şahsiyetler içinde, fiziği gösterişli yüzü sırlarla dolu, bakışları sanki dışa değil de kendi içlerindeki bir uçsuz ummana yönelik gibi görünen tipler vardır. İsmet İnönü bu tiplerden değildi. Gösterişsiz bir bünye, yüzünde sadece gözleri belirgin bir insan.

Bu sade yapılı, gösterişsiz ve gösterişli görünmeye hiç önem vermeyen, üstelik ömrü boyu taşıdığı fakat onu bile irade gücüyle kendisine ramettiği kulak özrüyle, tırmandığı büyük başarı doruklarını izah etmek güç. Bir adam ki her biri tarihsel haşmette dört doruğa tırmanmıştır:

İnönü'de en büyük Türk'ün deyimiyle “Milletin makus talihini yenmiş” olması da Lozan'da “Yedi düvelin” kaşerlenmiş diplomatlarıyla cebelleşerek tam bağımsızlığımızı sağlamak için kapitülasyonlar zincirini parçalamış olması, Atatürk'ün kurduğu, fakat çok partili sistem içinde işletmeye ömrünün ve devrimler zorunluluğunun el vermediği çok partili sisteme işlerlik kazandırmış olması, nihayet tarihin ender kaydettiği siyasi basiretle İkinci Cihan Harbi afetinden milletimizi esirgemiş olmasıdır. Bu dört haşmetli doruğun arasını bağlayan birçok üstün başarılar.”⁴⁵

“Bu sade adamın karakter vasıflarını ele alırsak en bariz nokta olarak güvenilirliği ortaya çıkar. Gepgenç yaşında muazzam Osmanlı ordularının

⁴³ Namal, a.g.t, s.179.

⁴⁴ Güngör Gönültaş, “İnsanların İçinden” (Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak'ın kızı Prof. Dr. Yakut Irmak Özden ile röportaj), *Milliyet*, 24 Aralık 1990.

⁴⁵ Irmak, *Milli Mücadelede Atatürk'ün Çevresi ve İlk Mücahitler*, Genç Yayıncılık, İstanbul 1986, s.20-21.

genelkurmayı, ona emanet edilmiştir. Anadolu’da Atatürk’e iltihak ettiği günden itibaren milli devletin genç ordusunun kurmaylığı da ona emanet edilmiştir. Bu güvenilirlik sayesinde devlet ne zaman dara düşse ilk akla gelen isim onun adı olmuştur.”⁴⁶

Irmak’ın İkinci Dünya Savaşı yıllarında İsmet İnönü’nün yakınında bulunarak gözlemledikleri, dönemi aydınlatmaktadır:

“1939’da İkinci Cihan harbi patlak vermiştir. Böylece yeni Cumhurbaşkanının en büyük gayreti ve meşgalesi 1944’e kadar sürmüş olan memleket İkinci Cihan Harbine sokmamak olmuştur. Kabul edilmelidir ki, bu başarı hemen hemen tamamen İnönü’nün eseridir. Birinci Cihan Harbi’ni görmüş olan İnönü, bir harbin memlekete nelere mal olabileceğini çok iyi biliyordu. Silahlanmış bir orduyla ve harbe girmeden bu devreyi geçirmek için harcadığı gayret her türlü tasavvurun üstündedir. Zaman olmuş Rusya’ya veya Almanya’ya karşı harbe girmeyi milli emellerimiz bakımından lüzumlu görenler olmuştur. Oysa bu harp ilanını yapmasak, Birleşmiş Milletlere kabul edilmeyecektik. İnönü ikna yoluyla bütün bu akımları bertaraf etmiştir. Ankara Antlaşmasıyla harp Akdeniz’e atlayınca, harbe girmemiz gerekiyordu. Böyle bir harbe girip, bizi Rusya’nın 1945’de açığa vurduğu gibi, İstanbul ve Boğazları ortaklaşa savunma maskesi ile memleketimizde ordu bulundurmaya itebilecekti. İngiliz ve Fransızlar da buna mani olamayacaklardı Onun için şeklen harbe girmemiz lazımdı...Böylece 5 yıl geçirilmiştir ve kimsenin burnu kanamadan geçirilmiştir. Bu Türk siyasi tarihinin en basiretle idare edilmiş olayıdır.”⁴⁷

Irmak, İnönü’ye yapılan çeşitli eleştirilere de yanıt vererek onu yakından tanıyan biri olarak eleştirilere cevap vermeye çalışmıştır. İnönü’nün çok adam harcadığı yönündeki eleştirilere ve her şeyi aklıyla yapar, bu adamın kalbi yoktur yönündeki eleştirilere yanıt vermiştir:

“...İnönü’nün bir de çok adam harcadığı söylenir. Siyasi hayatta tutulan bir adamın ebedi olarak tutulması diye bir şey olamaz. Bir liderin vazifesi, kabiliyetli olanlara şans tanımaktır. Bu bakımdan sanmayız ki, İnönü’ye haklı bir eleştiri yapılabilsin. Yedinci ve sekizinci meclislere getirdiği genç kabiliyetlerin sayısı hemen hemen meclisin yarısını tutuyordu. Bunların birçoğunu bakan yapmıştı.”⁴⁸

“İsmet Paşa için şunu söylerim: Duygusal değildi ama duyguluydu... Rahmetli dostumuz Reşat Şemseddin Sirer ölmüştü. Hepimizi çok perişan eden bir ölümdü. İsmet Paşa’nın o gün, o sahnesini hatırlarım cenaze başında. Sanki ölüm bizim elimizdeymiş gibi, o gibi

⁴⁶ Irmak, *İlk Mücahitler*, s.24.

⁴⁷ Irmak, *İlk Mücahitler*, s.52.

⁴⁸ Irmak, *İlk Mücahitler*, s.55.

zaman nispeten genç olan bizlere şöyle bir baktı: “Allah’ınızı severseniz ölmeyiniz artık. Kolum kanadım kırıldı” dedi ve ağladı. Ben bu sahneyi gördüm.”⁴⁹

İrmak, 1986 yılında yayınladığı Milli Mücadelede Atatürk’ün çevresi İlk mücahitler adlı eserinde İnönü’yü anlattığı bölümün sonunda İnönü’nün tarihi görevi neydi, bunu yapmış mıdır? Diye sorarak bu sorunun cevabını yanıtlayarak bir nevi İnönü’nün siyasi hayatının özetini şöyle yapmıştır:

Tarihi görev deyince Kemalizm’i devam ettirmek ve yeni doğacak gereksinmelerde, onu geliştirmek anlaşılır. Objektif bir hükme varmak için Mustafa Kemal’in bıraktığı fikir mirasının özetini hatırlamalıyız.

- 1- Halk egemenliği ve halk adına Büyük Millet Meclisi’nin millet kaderine tam egemen olması.
- 2- Kayıtsız şartsız devlet bağımsızlığı.
- 3- Batıya dönük medeniyet anlayışı.
- 4- Devletin sosyal adaleti gerçekleştirmekle görevli olması. Yani devletimizin sosyal devlet olması.
- 5- Özgürlüklerin korunması ve vicdan özgürlüğünün hâkim olması için laikliğe bağlılık.

“...O hayattayken ve iktidardayken demokrasi arzu edilen ve Atatürk’ün ideal edindiği kesintisiz bir çizgide devam edememişse bunda İnönü’de bir kusur aramak sanırsanız ki haksız ve insafsız olur. Belki denecektir ki, siyasi mücadeleden erkenden çekilseydi, acaba memleket için ve demokrasinin gelişmesi için daha mı iyi olurdu? Bu suale evet diyenler vardır. Fakat Atatürk’ün halefi olan bir insandan memleketin kaderini akıbeti meçhul ihtimallere ve maceralara bırakması beklenebilir miydi? ... İnönü tarihin kendisine emanet ettiği bu görevi erkenden bırakıp rahat köşesine çekilmiş olsaydı, tarih onu, görevden kaçmış telakki etmeyecek miydi?

Atatürk’ün fikir mirasları arasında olan, kayıtsız şartsız devlet bağımsızlığının korunması, hususunda İnönü’ye bir kusur atfetmenin mümkün olmadığı kanısındayız. Bunun en kuvvetli belgesi, memleketi 2. Cihan Harbi gibi bir afetten esirgemedi en büyük rolü oynamış olmasıdır. Ayrıca kapitülasyonların kaldırılması için Lozan’da verdiği mücadeleyi ömür boyu sürdürmüştür...

Üçüncü düşünce mirası olarak, Batıya yönelik hususunda İnönü bütün siyasi gaileler içinde elinden geleni yapmıştır. Batı medeniyetinin temel taşı olan müspet ilimlerin

⁴⁹İrmak, “İsmet İnönü’nün I. Ölüm Yıldönümü anma Töreninde Başbakan Ord. Prof. Dr. Sadi İrmak’ın konuşması”, s.9,10.

memleketimizde yerleşmesi için gerçekleştirdiği müesseseler elbette unutulmaz. Her şeyden önce, kendisi bir batı dünya görüşüne bağlıydı. Çevresini bu yöne çevirmek için elinden gelen her şeyi yapmıştır.

İnönü iktidarda da muhalefette de laikliğe karşı olan girişimlerle bütün gücüyle mücadele etmiştir. Denebilir ki bir kısım siyasetçilerin laikliğe karşı dini sömürü girişimlerini akim bırakmakla tarihin inkar edemeyeceği bir himmet göstermiştir.

Özgürlükleri koruyan bir sosyal devletin kurulması için birçok girişimler olmuştur. Çalışma Bakanlığının kurulması ve Toprak Kanunu bunların başında gelir. Ne var ki işçi haklarını korumakta, işçiye güvence sağlamakta elde ettiği başarıyı toprak konusunda, olağanüstü gayretine rağmen elde edememiştir. Bu konuda karşılaştığı dirençte çok güçlü olmuştur. Hatta bu güçlü direniş memlekette ilk muhalefet partisinin kurulmasına yol açmıştır...

İşte bütün bu faktörleri kabil olduğu kadar objektif bir sonuca bağlamak istersek varacağımız hüküm şu oluyor: İsmet İnönü tarihi görevine sadık kalmıştır. İdeallerine tam ulaşamamış olması vakıasının sorumluluğu kendisinden ziyade tarihi çevre şartlarının yarattığı etkenlere ait olmuştur.”⁵⁰

Sadi Irmak’ a göre Atatürk’ten sonra onun kurduğu ülkeyi koruyacak gerçekleştirdiği devrimleri devam ettirebilecek insanların başında İsmet İnönü gelmekteydi. Irmak, İnönü’nün ülkeyi yönettiği süre boyunca yaptığı hataları tarihi vakıaların sonucu olarak görmüştür. Irmak’a göre İnönü başarılı, çalışkan, dışarıdan görünenin aksine duygusal bir devlet adamıdır.

Irmak’ın siyasi hayatına İnönü döneminde başlaması ve ona ilk kez kurulan Çalışma Bakanlığı görevini vermesi sebebiyle İnönü’ye her zaman büyük saygı göstermiştir. Irmak’ın İnönü’ye bakışı Atatürk’ bakışından farklıdır. Farklılık şudur Atatürk kahraman her yönüyle hayran olduğu bir devlet lideri İnönü ise Atatürk’ün mirasını koruyan önemli bir devlet adamıdır.

⁵⁰ Irmak, *İlk Mücahitler*, s.84,85.

II. BÖLÜM

SADI IRMAK'IN SİYASİ HAYATA BAŞLAMASI MİLLETVEKİLLİĞİ VE BAKANLIK YILLARI

Sadi Irmak 1940 yılında profesör olduktan sonra Cumhuriyet Halk Partisi içinde aktif bir görev alır ve İstanbul İl Yönetim Kurulu üyesi olur. Irmak bu aktif görev öncesinde 1932'de Ankara Halkevi Umumi Katibi, 1936'da İstanbul Fatih Halkevi Sosyal yardım başkanlığı görevlerinde bulunur.⁵¹

Irmak CHP İl Yönetim Kurulu Üyesi görevine geldikten sonra Ulus gazetesi'nde yazıları sıklaşmaya başlar. Genellikle sosyal konularda yazan Irmak'ın yazıları başta İsmet İnönü olmak üzere CHP yönetiminin ilgisini çeker. O dönemde geleceği parlak gençleri yetiştirmeye olanak veren bir yönetim anlayışı vardı. Genç yaşında Profesör olan Sadi Irmak'ta gözden kaçmamış 1943 yılında Konya ilinden 7. devre milletvekili adayı oldu.⁵² 28 Şubat 1943 tarihinde yapılan seçimler sonucunda aldığı 1298 oyla milletvekili seçildi.⁵³

2.1. Milletvekilliği ve Meclis Faaliyetleri

Milletvekili olduğu ilk yıllarda gerek mecliste gerek Ulus Gazetesindeki yazılarında sosyal konulara ağırlık verdi. İlk yılında Meclis de Irmak'ın değindiği konular şöyledir:

Irmak'ın 1943 yılı maliye bakanlığı bütçesi 345.faslı münasebetiyle söz alarak Yeşilay'a verilen bütçenin arttırılması talebi reddedilmiştir.⁵⁴ Yurt dışına gidecek memurların Türkiye'de aldıkları ücret üzerinden yurtdışında eğitimlerini tamamlamasına dair itirazda bulunmuş; bulundukları yerde aylıkları tutarları oranın talebe tahsisatından az olanlara aradaki farkı Devletin karşılamasına yönelik teklifi beğenilerek kabul edilmiştir. Irmak yurt dışında tahsil görmüş biri olarak zorlukları iyi bildiğinden bu teklifi vermiştir.⁵⁵

⁵¹ Mehmet Şehmuz Güzel, "İlk Çalışma Bakanı Sadi Irmak" *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı VI-VII* (1991 -1992) s.21-22.

⁵² *Ulus*, 24 Şubat 1943, s.1

⁵³ TBMM Mebusları için Tercümeihal Devre VII, Sadi Irmak'a ait TBMM Tercümeihal kağıdı, TBMM Genel Evrak Arşivi. https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d07/HT_1271_1_7.pdf Erişim tarihi 24 Mayıs 2018.

⁵⁴ *TBMM, TD*, 24 Mayıs 1943, Devre 7, C:2, s.182.

⁵⁵ *TBMM, TD*, 19 Temmuz 1943, Devre 7, C:4, s.172-173.

1944 Yılında Diyarbakır Bölgesi⁵⁶ CHP Müfettişi Hakkari Mebusu Ali Reşad Göksidan'ın hususi ve şahsi işlerinden dolayı görevden çekilerek yerine Sadi Irmak'ın atanması kararlaştırılmıştır.⁵⁷

Irmak Parti Müfettişi olmasını şöyle anlatır: "...Bir gün Genel Sekreter Memduh Şevket Esenal çağırdı. "Sizi Parti Müfettişi yapmayı düşünüyorum" dedi. "Eğer gideceksem, hiç bilmediğim uzak bir yere gönderin. Çok Mutlu olurum" diye yanıtladım. En uzak yer Diyarbakır'dı. Merkezi Diyarbakır olan üç ili kapsayan Diyarbakır bölgesine atadı..."⁵⁸

1 Haziran 1944 tarihinde göreve başlaması kararlaştırılan Irmak, bu görevi Atatürk'ün geleceği emanet ettiği gençlere verilen bir şans olarak görüyordu. Görevde kaldığı sürece görevini titizlikle yapan Irmak Tek partili sistemde hükümete 15 gün ya da ayda bir kez hükümete rapor verdiğini belirterek sonradan öğrendiğine göre bu raporların çoğunu İsmet İnönü'nün dikkatle okuduğunu anlatır. Çalışma bakanlığının kurularak bakanlığa Sadi Irmak'ın getirilmesinde bu görevin önemli yeri olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁹

2.2 Çalışma Bakanlığının Kuruluşu

İki Dünya savaşının arasındaki dönemde özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında sosyal güvenlik konusu ilerlemiş ülkelerin yanı sıra az gelişmiş ülkelerde de hızlı bir gelişme göstermiştir. İlk Çalışma Bakanlığı 1913'de ABD'de ücret karşılığı çalışan insanların refahını karşılamak, iyileştirmek, çalışma şartlarını düzeltmek ve kişilerin kazancı bol işlerde çalışmasını sağlamak için kurulmuştur.⁶⁰

Kurtuluş Savaşı yıllarında Zonguldak ve Ereğli kömür havzalarında üretim artışı olarak artan kömür tozlarının satılarak işçiler yararına değerlendirilmesi üzerine çıkan kanun ile Ereğli havzasında madenlerde çalışan işçinin çalışma saatleri, işe alınma yaşı, işçi eğitimi gibi işçiler yararına iki kanun çıkarılması yeni kurulacak devletin Sosyal güvenliğe verdiği önemi gösteriyordu.

⁵⁶ CHP teşkilatında "Diyarbakır Bölgesi", o yıllarda Diyarbakır, Urfa, Mardin ve Siirt illerini içeriyordu.

⁵⁷ BCA, 490.1.0.0/388.1642.1.

⁵⁸ Irmak, "Milli Mücadelenin "çelimsiz" Kahramanı İnönü", Mustafa Bilgehan (Ed.), *Tanıkların Anılarıyla İsmet İnönü*, Doğan Kitap İstanbul 2014. s. 116.

⁵⁹ Irmak, "Milli Mücadelenin", s. 116.

⁶⁰ Yeter Gökçe, *Türkiye'de Çalışma Bakanlığının Kuruluşu ve İlk Çalışma Bakanı Sadi Irmak'ın Hizmetleri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, s. 3.

Cumhuriyetin ilanından sonra iş hukukuna dair çıkan ilk kanun 1924 yılında çıkarılan “Hafta Tatili Kanunu” olmuştur. Bu kanun nüfusu 10.000’den fazla olan şehirlerde hafta tatili yapma mecburiyetini, işçilerin haftada altı günden fazla çalışmamasını, hafta tatili gününde çalışan işçilere birer gün tatil verilmesi zorunluluğunu kapsıyordu.⁶¹

Belirli sayıda işçi çalıştıran iş verenlerin hastalık, kaza ve analık hallerinde işçilere sağlık yardımında bulunmalarına yönelik 24 Nisan 1930 tarihinde çıkarılan “Umumi Hıfzıssıhha Kanunu” sosyal güvenlik açısından günümüzde de önemini korumakta olan bir gelişme teşkil etmiştir.⁶²

1936’da temelleri atılan ve 1937’de yürürlüğe giren 3008 Sayılı İş Kanunu ile bugünkü Sosyal Sigortaların ilk yasal temelleri atılmıştır.⁶³ Ancak 1939’da patlak veren İkinci Dünya Savaşı Türkiye’de birçok önemli gelişmenin durmasını sağladığı gibi İşçi Sigortalarının kurumsallaşmasını da engellemiştir.

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından duraklayan gelişmelerin yeniden başlaması daha büyük adımlar atılması hedeflendi. Bu çerçevede Türk İşçisinin kalkınması ve refahı için yeni bir bakanlığın kurulması kararlaştırılmıştır.

Sadi Irmak, anılarında bakanlığın kuruluşuna dair İsmet Paşa’nın birçok sosyal olaydan geri kaldım bir şey yapamadım diyerek Çalışma ve Sosyal Güvenlik kuracağını bu bakanlığın başına da Irmak’ın kendisinin geçmesini istediğini söyler. Irmak teklif karşısında kısa bir şaşkınlık yaşadıktan sonra görevi siyasi deneyimini yeterli görmediği için milletvekili olarak kalmasının daha doğru olacağını ifade eder. İnönü’nün “sen kendini genç kabul ediyorsun ama ben İnönü Savaşlarını yaptığımda kaç yaşındaydım biliyor musun?” demesi üzerine Irmak teklifi reddedemez.⁶⁴

8 Haziran 1945 günü TBMM’ye sunulan Cumhurbaşkanı tezkeresiyle devlet dairelerinin bakanlıklara ayrılması hakkındaki 3271 sayılı kanunun birinci maddesine dayanılarak, çalışma hayatıyla ilgili işleri düzenleme, yürütme ve denetleme ile görevli

⁶¹ Gökçe, a.g.t, s. 15.

⁶² Alpaslan Işıklı, “Sosyal Güvenlik”, *Cumhuriyet dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 2147.

⁶³ Alpaslan Işıklı, “a.g.m”, s. 2147.

⁶⁴ Irmak, “Milli Mücadelenin” s. 116-117, *İlk mücahitler*, s.58-59. Bedi Yazıcı Irmak’ın Çalışma Bakanı olarak atanmasının öyküsünü farklı bir şekilde anlatarak görevin Sadi Konuk’a verileceğini Başbakan Sükrü Saraçoğlu’nun karışıklık yapması sonucu Irmak’ın atandığını iddia etmektedir. Bkz. Bedi Yazıcı: “Türkiye’de Çalışma Bakanlığı’nın kuruluşu ya da aman Hocam yavaş”. *Tarih ve Toplum*, 1990, S.84, ss.22-25.

olmak üzere bir çalışma bakanlığı kurulması teklif ediliyor ve bu bakanlığa Konya Milletvekili Dr. Sadi Irmak'ın tayin edildiği bildiriliyor.⁶⁵

Çalışma Bakanlığı'nın kuruluşu münasebetiyle Mecliste yapılan görüşmeler esnasında söz alan Ağrı Milletvekili Hüsamettin Tuğaç şunları söylemiştir: *"...Gerekçeden ve tasarıdan anlıyorum ki bu bakanlık işçi ve işveren arasındaki münasebetleri düzenlemekte ve genel olarak bütün çalışan unsurlarını daha refah bir seviyede çalışmalarlarıyla ilgili bir yetki ve sorumlulukla kurulmaktadır... Çalışma Bakanlığı Türk işçisinin her nevi istihsal alanında dünyanın en ileri işçisi ile boy ölçüşebilecek bir seviyeye ulaşması için ona sosyal yardım elini uzatırken onun gayret, fedakarlık ve yurtseverlik duygu ve hassalarının beslenmesi ve yüksek iş ve istihsal kabiliyetini gösterenlerin layık oldukları şekilde mükafatlandırılmasını da bu bakanlığın esas görevleri arasında görmek istiyorum... Türk işçisini maddi ve manevi bakımdan memleketin en sağlam ve en faydalı bir unsuru olarak yükseltmek davasını eline alan Çalışma bakanını tebrik eder ve muvaffakiyetler dilerim."* Mardin Milletvekili Aziz Uras da söz alarak: *"...Arkadaşlar çalışma tamamen sosyal bir vetiredir. Mücerret çalışan ile çalıştıran ve bunların karşılıklı münasebetleri hasebiyle dahi bu bakanlık memleket çapında sosyal kalkınma, dayanışma ve yardımlaşma mevzularını da içine alan önemli bir dava ile karşı karşıya bulunmaktadır..."*⁶⁶ diyerek bakanlığın kurulmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.

Buna karşılık Çalışma Bakanı Sadi Irmak şunları söylemiştir: *"Muhterem Arkadaşalar söz alan arkadaşlar yeni bakanlığın kuruluşunu derin bir sevgi ve anlayışla karşılamış bulunuyorlar. Bu hareket bizim bundan sonra çalışmamız için kudret kaynağı olacaktır."*⁶⁷

Mecliste oldukça coşkulu ve müspet bir şekilde karşılanan çalışma bakanlığının kuruluşu ve görevleri hakkındaki kanun tasarısı ve bütçe komisyonu raporu 289 oyla kabul edilmiştir.⁶⁸ Bu sonuçla 4763 sayılı ve 22.06.1945 tarihli yasa ile çalışma Bakanlığı kurulmuştur.⁶⁹

⁶⁵ BCA 030.10.00/14.80.10.

⁶⁶ TBMM, TD, 22 Haziran 1945, B:77, O:1, s.357-358.

⁶⁷ TBMM, TD, 22 Haziran 1945, B:77, O:1, s.358.

⁶⁸ Ulus, 23 Haziran 1945. s.1

⁶⁹ Resmi Gazete 27 Haziran 1945, s.496.

2.3. Sadi Irmak'ın Çalışma Bakanlığındaki Faaliyetleri

Irmak, bakan olduktan sonra ilk iş olarak bakanlığa bağlı olarak Çalışma adlı dergiyi yayınlıyor. İlk üç sayısı iki ayda bir çıkan dergi dördüncü sayıdan itibaren aylık olarak yayınlanır. Bu derginin ilk sayısındaki “dergimiz ve amacımız” başlıklı baş yazısında çalışma davamızın iki yönü olduğunu belirtiyor. Bunlar:

- 1- Çalışanların Hayat seviyelerini yükseltmek, sağlıklarını ve geleceklerini korumak
- 2- Türk topluluğunun özlediğimiz seviyeye ulaşması için bugünkünden daha çok ve daha verimli çalışmasını sağlamaktır.⁷⁰

Irmak, mecliste Çalışma Bakanlığı bütçesi görüşülürken bu iki amaca ek olarak çalışanların sayısını ve emeğin verimini arttırmanın da temel görevleri olduğunu sözlerine eklemiştir.⁷¹

Çalışma bakanlığı bu amaçlara varmak için yalnız bir denetleme cihazı olmakla yetinemez diyen Irmak, aynı zamanda yapıcı ve yaratıcı olmaya mecbur olduklarını ifade etmiştir.⁷² Irmak, bu hedef ve amaçlarla yola çıktığı bakanlık görevinde yapmayı planladıkları şeylerin sadece Çalışma Bakanlığı'nın emeğiyle olmayacağını, bunda memleketin içinde bulunacağı genel şartlarında önemli bir rol oynayacağını kaydetmiştir.⁷³

Yukarıdaki amaçları gerçekleştirmek adına bakanlığın üç önemli hedefleri şunlardır: 1) İlk sosyal sigorta yasasını yürütmek; 2) İşçiler için sıhhi meskenler kurmak, sanayi işçisini kendisinin çalıştığı iş yerine sıkı bir surette bağlayacak bir miktar toprak sahibi yapmak, tarımdan sanayiye geçen işçilerin sanayi çevrelerinde tatmin edici bir zemin bulmalarına imkan vermek; 3) Rasyonalizasyon yoluyla işçinin verimini yükseltmek, bunun için işçinin sağlığını ve sosyal güvenliğini ilgilendiren tedbirler almak.⁷⁴

Çalışma Bakanlığı kurulduktan sonra öncelikle bakanlığın teşkilatlanması ve yurt genelinde yayılması için 15 adet olan Bölge Çalışma Müfettişliklerinin sayısını

⁷⁰ Irmak, “Dergimiz ve Amacımız”, *Çalışma Dergisi*, S.1, 20 Eylül 1945, s.4-5. Yeter Gökçe, *a.g.t.*, s.18

⁷¹ TBMM, TD, 27 Aralık 1945, B:20, O:2, s. 554-555.

⁷² Irmak, “Bakanlığın Kuruluşu Gelişirken”, *Çalışma Dergisi*, S.2, Aralık 1945, s.2.

⁷³ Gökçe, *a.g.t.*, s.26.

⁷⁴ Güzel, “a.g.m.”, s.25.

önümüzdeki 5 yıl içerisinde 24'e çıkarılması ve bunların her ilin merkezinde kurulacak "İl Çalışma Müdürlükleri" ne çevrilmesi planlanmıştır.⁷⁵

Bakanlık üstlendiği sorumluluğu yeri getirmek için alanlarında uzmanlaşmış memurlara ihtiyaç duymaktadır. Bunun için "İş tababeti", "Psikoteknik", "Sosyal Hukuk" ve "Sosyal Sigorta" gibi eksikliği olan branşlarda alanlarında yetiştirilmek üzere yurt dışına memur göndermiştir.⁷⁶

Yurt dışından alanlarında uzman kişiler davet edilerek onların tecrübelerinden fayda sağlamak istenilmiştir.⁷⁷ Bu amaçla Çalışma Bakanlığı'nın daveti üzerine İngiliz uzmanlar Mr. Henri Stevens ve Mr. Charles Hector Lefebure bakanlığın hizmetine girerek çalışmalarda bulunmuşlardır.⁷⁸

Irmak'ın bakan olduğu dönemde yapılan en önemli işlerden biri kuşkusuz 4792 sayılı 16 Temmuz 1946 tarihli "İşçi Sigortaları Kurumu'nun" kurulmasıdır.⁷⁹ İlk sosyal sigortamız işçiyi meslek hastalıklarına, meslekten doğma kazalara ve ölümlere, analığın gereklerine karşı sigorta etmektedir.

Sadi Irmak, Çalışma Dergisi'ndeki yazısında çağdaş devletin vatandaşa iş bulma işini üzerine almaya mecbur olduğunu ve yurttaşlara çalışma hakkı tanıdığını belirtmiştir.⁸⁰

Irmak bu amaçla; "bizim en büyük meselelerimizden biri; okul çağı ve düşkün ihtiyarlık devri dışında ne kadar vatandaşımız varsa hepsinin günde sekiz saat çalışması lazım." İşte bu büyük meselelerimizi halletmek üzere, Bakanlığa bir "İş ve İşçi Bulma Kurumu" meydana getirilmesine karar verilmiştir.⁸¹

Bu nedenle "işçiye uygun iş, işe uygun işçi" parolasıyla 4837 sayılı ve 25.01.1946 tarihli "İş ve İşçi Bulma Kurumu Kanunu" gereğince bu kurum kurulmuştur.⁸² Çok küçük bir teşkilatla işe başlayan kurum daha sonra İstanbul, İzmir, Ankara, Trabzon, Konya, Eskişehir ve Bursa'da çalışmalarına başlamıştır.⁸³

⁷⁵ Anonim, "Çalışma Bakanlığı'nın İlk yılı ve Hedefleri", *Çalışma Bakanlığı Yayınları*, Akın matbaası, Ankara 1946, s.12.

⁷⁶ A.g.e., s.99

⁷⁷ *Cumhuriyet*, 4 Ocak 1946.

⁷⁸ Gökçe, a.g.t. s.26.

⁷⁹ *Resmî Gazete*, 16 Temmuz 1946.s.1.

⁸⁰ Irmak, "İş ve İşçi Bulma", *Çalışma Dergisi*, S.4, Mart 1946. s.1-2.

⁸¹ Irmak, "Çalışma İhtiyacımız", *Çalışma Dergisi*, S.13, Eylül 1946. s.1-2.

⁸² *Resmî Gazete*, 25 Ocak 1946. S.6215, s.1

⁸³ Gökçe, a.g.t. s.28.

Irmak döneminde çalışma bakanlığın üzerinde durduğu konulardan biri de kadın işçilerin haklarına yönelik çalışmalar olmuştur. Kadınların çalışma şartları ve çocuk sahibi olanların çocuğun bakımına yönelik desteklenmesi amaçlanmıştır. Kadınların rahat çalışabilmesi adına özellikle büyük şehirlerde çocuk yuvası ve kreşlerin sayısının artmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Çalışan kadınlar Çalışma Bakanlığı'nın 27 Haziran 1945'de kabul ettiği 4772 sayılı Analık Sigortası ile ilgili kanunla kadınlara yönelik bir kanun çıkarılmıştır.⁸⁴

Irmak için Çalışma Bakanlığı bir masa çalışmasından ziyade memleketin içtimai meselelerine derin bir nüfuz temin edecek bir araştırma, müşahade ve tedbir alma hizmetidir.⁸⁵ Bu nedenle Bakan olduktan sonra işçi yoğunluğu olan kentleri tek tek ziyaret etmiştir. Önceliği İstanbul, Zonguldak, Çukurova gibi sanayi ve tarım işçilerinin yoğun olduğu yöreler almaktadır. Bu ziyaretler sırasında seçim bölgesi olan Konya ve çevresini de ihmal etmemiştir. Bakan gittiği yerlerde işçi ve iş veren temsilcileri ile görüşmüş, onların dertlerini dinlemiş, görüşlerini almıştır.⁸⁶

Irmak, bakanlığı sırasında Uluslararası Çalışma Teşkilatı ile işbirliğine önem vermiş, teşkilatın 1945'de Paris, 1946'da Seattle ve Montreal'de, 1947'de Cenevre'de gerçekleştirilen Uluslararası Çalışma Konferanslarında Türkiye'nin de temsil edilmesini sağlamıştır.⁸⁷

Irmak çalışmalarına devam ederken 1946'da bir hükümet değişikliği yapılmıştır. Çok partili sisteme geçişin ilk seçimi olan 1946 seçimleri Türk siyasî tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Yapılan seçim sonucunda Recep Peker hükümeti kurmuştur. 1946 seçimlerinde yine Konya'dan milletvekili seçilen Irmak, 6 Ağustos 1946'da kurulan Recep Peker Hükümeti'nin Çalışma Bakanı oldu.

Yeni kurulan hükümetin programında çalışma ile ilgili şu konular yer almaktadır:

İşçi hayatının iyileştirmesi ve bunların risklere karşı teminata kavuşmalarını sağlayacak teşebbüslere daha büyük ölçüde devam edeceğiz.

⁸⁴ Resmi Gazete, 7 Temmuz 1945, s. 6051.

⁸⁵ Irmak, "Hükümet Programında çalışma meselesi", *Çalışma Dergisi*, 1946, S.9, s.2-3.

⁸⁶ Güzel, "a.g.m", s. 30.

⁸⁷ Namal, a.g.t. s. 85-86.

1) Bu yıl uygulanmasına başlanmış olan ve şimdilik meslek hastalığı, kaza ve analık hallerini ihtiva eden sosyal sigortalara bir de işçilerimizin yaşlılığını teminat altına alacak emeklilik sigortası ekleyeceğiz.

2) İş hukukumuzu geliştireceğiz. Henüz İş Kanunumuzdan faydalanmayan küçük iş yerlerindeki işçilerle deniz ve tarım işçileri için tasarılar sunacağız.

3) İş ve işçi bulmayı bir devlet vazifesi haline getiren kanunla meydana gelen devlet kurumunun çalışmasını genişleteceğiz. Kalifiye işçi yetiştirmeğe önem vereceğiz.

4) Memleketimizin muhtelif bölgelerinden iş sahalarına doğru vuku bulan işçi hareketini kontrol altına alarak gerekli tesislerin kurulmasıyla meşgul olacağız.

5) İş merkezlerinde sıhhi ve sosyal tesisleri tamamlamağa ve işçilerimizi sıhhi meskenlere yerleştirmeye üzerinde zaman ve emek sarfiyle çalışacağız.

6) İş kanunun işçi lehine olarak iş verenlere yüklettiği mükellefiyetleri tam olarak gerçekleştirmeyi takip edeceğiz.⁸⁸

Irmak yeni hükümet programıyla ilgili olarak Bakanlığa bağlı İşçi Sigortaları Kurumu ile İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun çalışma konularının daha büyük bir önem kazandığını belirterek üzerlerine daha büyük bir sorumluluğun düştüğünü ifade etmiştir.⁸⁹

Yeni kurulan hükümette görevine devam eden Irmak önemli bir icraat daha yapar. 20 Şubat 1947'de TBMM'nde tartışılan "İşçi ve İşveren Sendikaları Birlikleri Hakkında Kanun" kabul edildi. Aslında bu kanun Irmak'ın bakanlık görevinin son bulmasına giden süreçte önemli bir rol oynamaktadır. Bu yasa tasarısı hükümette görüşülürken, Başbakanın tasarıya "greve teşvik" diye yeni bir suç şeklinin eklenmesini istemesi üzerine, Irmak ve Başbakan arasında şiddetli bir tartışma yaşandı. Irmak tartışmayı şöyle anlatıyor.

"İşçi Sendikaları tasarısını bir sosyal hak tasarısı olarak hazırlayıp Bakanlar Kurulu'na verdim. Fakat rahmetli Recep Peker'in başkanı bulunduğu kabinede bu kanuna benim itirazıma rağmen greve teşvik diye bir suç eklenmiştir. Bu konuda Başbakanla aramda şiddetli bir tartışma geçmiştir. Ben böyle bir suç ihdasının karşısındayım. Esasen grev yasaktı. Bu yasağa bir de greve teşvik suçu eklenmesi yersizdi. Ben o zaman iki alternatif arasında kaldım. Birincisi bunu bir prensip meselesi

⁸⁸ Anonim, "Yeni Hükümetin Programında Çalışma ile İlgili Konular", *Çalışma Dergisi*, S.9 Ağustos 1946, s.1.

⁸⁹ Irmak, "Hükümet Programında Çalışma Meseleleri", *Çalışma Dergisi*, S.9, Ağustos 1945, s.2-3.

*yaparak bakanlıktan çekilmek, ikincisi ne olursa olsun Türkiye’de ilk kanuni sendikaların kurulmasını sağlamak için bu pürüze katlanmak ve ilk fırsatta bu pürüzü ayıklamak. Ben ikinci şıkkı tercih ettim. Türkiye’de ilk kanuni sendikalar işte böyle kurulmuştur...”*⁹⁰

Başbakan Recep Peker ile Sadi Irmak arasında ki sorunun başlangıcı olan bu olay Irmak’ın bakanlık görevinin son bulmasının fitilini ateşlemişti. Irmak’ın CHP içerisinde Peker’e muhalif olan 35’ler grubu ile yakınlığı da eklenince 5 Eylül 1947’deki kabine değişikliği vesilesiyle görevinden alındı. Yerine eski ekonomi bakanı Prof. Dr. Tahsin Balta atandı. Peker hükümeti değişiklik yapılmasına rağmen önü alınamayan eleştiriler sonucu 9 Eylül 1947’de istifa etti. Peker Hükümetinin istifasının ardından CHP içerisindeki “Müfritler” ile genç milletvekillerinden oluşan “35” ler arasındaki kavga daha belirginleşmişti. Irmak iki gruba da dahil olmamayı tercih etti. Ama 14 Mayıs 1950 seçimlerine kadar TBMM’de ve CHP bünyesinde Peker ve yandaşlarının karşısında yer aldı.⁹¹

Irmak bakanlıktan ayrıldıktan sonra İstanbul Parti Müfettişliğine tayin edildi. Ekim 1947’de CHP Meclis Grubu Reis Vekilliği seçiminde aday oldu. Seçimler sonucunda 55 oy alabilen Irmak seçilememiştir. 1950 seçimlerine kadar İstanbul Parti Müfettişliği görevine ve Ulus gazetesindeki yazılarına devam etmiştir.⁹²

2.4. Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Sadi Irmak

Türk Siyasî Tarihi’nin en önemli olaylarından biri olan çok partili hayata geçiş döneminde Milletvekili olarak görev yapan, dönemin tanıklarından biri olan Irmak’ın döneme dair anıları ve o dönemde yaptığı açıklamalar dönemin anlaşılması için önemlidir.

Irmak anılarında Demokrat Parti’nin kuruluş sürecini şöyle anlatmaktadır: “7 Haziran 1945’de Halk Partisi içinde çok partili rejime doğru bir kıvılcık görüldü. Bu yolda Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes dörtlüsü bir takrir vermişlerdi. Fakat bu takrir parti grubunda reddedilmişti. O günlerde Celal Bayar milletvekilliğinden çekilmişti. Bir hafta sonra da Adnan Menderes ve Fuad Köprülü,

⁹⁰ Irmak, “Çalışma Bakanlığı’nın kuruluşu” *Çalışma ve Sosyal Güvenlik Dergisi*, 1994, S.1, s. 12. (50. Yılda Çalışma Hayatımız, Çalışma Bakanlığı Yayını 1973’den nakledilmiştir.)

⁹¹ Güzel, “a.g.m.” s. 22.

⁹² Namal, *a.g.t.*, s. 91.

partiden çıkarıldılar. Az sonra Koraltan da çıkarılmıştı. Bu çıkarılanlar ve kendilerini destekleyen bir grup nihayet “Demokrat Parti’yi” kurdular.⁹³

Demokrat Parti’nin Kuruluşu’nun ardından İsmet İnönü seçim kanununda değişiklikler yaparak iki dereceli seçimden tek dereceli seçim sistemini hazırladı. Açık oy gizli sayım ilkesine göre 21 Temmuz 1946 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerde CHP 403 milletvekili Demokrat Parti ise 53 milletvekili çıkarmıştır. Seçimde uygulanan açık oy gizli sayım ilkesi eleştirilere yol açtı. Günümüzde şaibeli seçim olarak kabul edilen 1946 seçimi çok partili demokratik sistemin sancılı bir şekilde başlamasına neden olmuştur.

Irmak bu seçimlerde usulsüzlüklerin yapıldığını kabul etmektedir. Ancak bu usulsüzlüklerin İnönü’nün istediği veya emrettiği şeklindeki yorumları tamamıyla haksız bulmaktadır. Irmak çok partili rejimin bu ilk sonucunun memlekete huzur getirmediğini İki parti arasında husumet havasının estiğini dile getirmiştir. İki Parti arasında bu gergin hava 1950 seçimlerine kadar devam etmiştir.

Irmak İstanbul Parti Müfettişliği görevini sürdürürken İtalya ve İsviçre’deki muhtelif gazete ve dergilerin muhabiri olan M. Patellani kendisini ziyaret ederek gazeteleri namına bir görüşme yapmıştır.⁹⁴ Bu görüşme sırasında Patellani’nin Halk Partisi ile Demokrat Parti arasındaki temel farkı sorması üzerine Irmak şu cevabı vermiştir: *“En mühim fark Devletçiliktedir. Halk Partisi sosyal ve ekonomik görüş olarak Konsekan bir devletçilik tezini müdafaa eder. Demokrat Parti ise Liberalizme yakın bir noktai nazar takip eder.”*

Irmak bu görüşmede yeni seçim kanununda yapılan gizli oy açık sayım uygulamasının önemine ve 1950 seçimlerini CHP’nin kazanacağını düşündüğünü ifade eder. Patelloni’nin Demokrat Partinin kısa zaman içerisinde bu kadar destek görmesinin sebeplerini sorması üzerine Irmak’a göre bunun başlıca sebepleri şunlardır:

- 1) Harp ve onu takip eden istikrarsızlık devri dolayısıyla ve daha ziyade dünya şartlarının doğurduğu ekonomik zorluklar,
- 2) Sosyal ve ekonomik düşüncelerle devletçiliğin hafiflemesi veya liberalizme geçmenin lüzumuna inananların bulunması,

⁹³ Irmak, *İlk Mücahitler*, s. 66.

⁹⁴ BCA, 490.1.0.0/1387.605.3.

- 3) Bilhassa ilk zamanlarda tek partili rejimden çok partili rejime geçmenin uyandırdığı Antusuyaizm. Şunu ilave etmeliyim ki bugün bu Antusiyazm aynı şiddetle değildir.⁹⁵

Irmak'ın DP hakkında genel düşünceleri bu şekildedir. 14 Mayıs 1950 yapılan seçimler sonucunda CHP beklemediği bir mağlubiyete uğramıştır. Oyların %53,6'sını alan DP 408 milletvekili ile temsil edilirken, oyların %40'ını alan CHP ise 69 milletvekili çıkarmıştı. Bu seçim sonucunda milletvekili seçilemeyen Irmak, seçim sonrası yaptığı açıklamada yeni bir dönemin başladığını ve çıkan sonucun memlekete hayırlı olmasını dilediğini söylemiştir.⁹⁶ 1950 seçimlerinin ardından Irmak akademik hayatına geri dönmüş İsviçre'nin Lozan Üniversitesi'nde fizyoloji dersi vermeye başlamıştır.⁹⁷ 1951-53 yıllarında Münih Üniversitesi Tıp Fakültesinde çalışan Irmak, 1953'te yurda dönerek İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde tekrar fizyoloji profesörü görevini yapmıştır.

Sadi Irmak'ın 27 Mayıs Askerî Müdahalesine yönelik 27 Mayıs 1960'da Ordu'nun, hasıl olan kritik durum üzerine memleket idaresine kardeş kavgasını önlemek gerekçesiyle el koyduğunu belirterek bütün bu olayların başlıca olumlu eserinin Atatürk zihniyeti taşıyan 1961 Anayasası olduğunu belirtmektedir. Irmak'a göre yeni Anayasa Atatürkçülük zihniyetinin bir eseri olarak geniş özgürlükler ve teminatlar getiren bir müessesedir.⁹⁸

⁹⁵ BCA, 490.1.0.0/1387.605.3.

⁹⁶ *Ulus*, 18 Mayıs 1950. s.1

⁹⁷ Terzioğlu, "a.g.m." s.16.

⁹⁸ Irmak, *Devrim Tarihi*, İstanbul 1967. s.221-222.

III. BÖLÜM

SADİ IRMAK'IN BAŞBAKANLIK DÖNEMİ

3.1. 1970'li Yılların ilk Yarısında Türkiye

Dönemin Türkiye'sinin iyi anlaşılması Sadi Irmak nasıl bir dönemde hükümet kurduğunu bilmekte fayda vardır. Irmak Hükümeti kurulmadan önceki siyasi ortama göz atmadan önce Türkiye'nin genel durumuna bakıldığında Elli yılı geçen sürede gayri safi milli hasıla yaklaşık 12 kat büyümüştü. Kişi başına düşen gelir dört kat yükselmiş nüfus tam üç kat artmıştı.⁹⁹

Genel tabloya bakıldığında önemli gelişmeler görülmüştür. Ancak 50 yıllık süre boyunca her dönem gelişim sağlanamamış Örneğin İkinci Dünya Savaşı yıllarında bu gelişim tablosu aşağı düşmüştür. 12 Mart süreci ve sonrasındaki dönem de gelişim seviyesinin düşmediği ancak beklenen artışında sağlanamadığı bir dönem olarak dikkat çekmektedir. Artık nüfus artmış hızlı bir şekilde köyden kentlere göçler meydana gelmiştir. Siyasi istikrarın sağlanamaması anarşi, terör, askeri müdahaleler istihdam sorununu ortaya çıkarmıştır.

1970-1975 yılları arasında nüfus artış göstermeye devam ederken doğum oranında azalma görülmeye başlamıştır. Tarım alanında çalışanların oranı 1972'de %66,9 iken 1976'ya gelindiğinde %62,7 ye düşmüştür. 1970 nüfus sayımına göre nüfusun %36'sı ilköğretim, %2,7'si ortaokul ve dengi meslek okulu, %3'ü lise ve dengi okul ve %1,4'ü yükseköğretim ve üniversite mezunudur. 1975 nüfus sayımına göre aynı oranlar sırasıyla %44, %3,7, %4,3 ve %1,7 olarak artış göstermiş ancak hala yetersiz ve dengesiz bir şekilde gelişim kaydetmesi mal ve hizmet üretimini olumsuz yönde etkilemiştir.¹⁰⁰

Bu dönemde sağlık personeli sayısında önemli artış meydana gelmiştir. 1972-1977 yılları arasında doktor sayısı %51,5 oranında artarken, diş doktoru sayısı %106,3 eczacı sayısı ise %226,7 oranında artmıştır.¹⁰¹ Türkiye'de tarım, sanayi ve hizmetlerin GSYH'deki yeri 1974 yılına gelindiğinde önceki 10 yıla göre tarım sektörünün payı %10 düşmüş, sanayi'nin payı %12 artmış, hizmet sektörü de %3 artış göstermiştir.¹⁰²

3.2 Başbakanlığa Giden Süreç: 12 Mart Dönemi ve CHP-MSP Koalisyonu

1961 Anayasasının ortaya çıkardığı özgürlük ortamı 1970 yılına gelindiğinde yerini toplumsal şiddet olaylarının neden olduğu siyasi istikrarsızlık ortamına ve uzun zamandır sözü edilen askeri müdahale beklentilerinin artmasına neden olmuştur. 1971 yılına gelindiğinde AP genel başkanı ve Başbakan Süleyman Demirel yönetiminin Türkiye'deki gelişmelere ayak uydurmak çabasına girmesi, onun hakim zümrelerdeki

⁹⁹ Ali Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş 1945-1973*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1981, s. 671.

¹⁰⁰ IV. Kalkınma Planı, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/6/plan4.pdf> Erişim tarihi 13 Haziran 2018.

¹⁰¹ IV. Kalkınma Planı, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/6/plan4.pdf> Erişim tarihi 13 Haziran 2018.

¹⁰² Gevgilili, *a.g.e.*, s. 673.

dayanaklarının desteğini tamamen kaybetmesine sebep olmuş, durum demokrasinin aleyhine dönmüştür.¹⁰³

10 Mart 1971’de Genel Kurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Ora. Celal Eyiceoğlu ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur, Süleyman Demirel hükümetinin dolaylı yoldan düşürülmesi konusunda anlaşmışlardır.¹⁰⁴

12 Mart 1971’de Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’a bir muhtıra vererek hükümeti istifaya zorlamışlardır. 12 Mart 1971 muhtırasıyla parlamento kapatılmamış ancak itibarsızlaştırılmış ve güdümlü hale getirilmiştir.¹⁰⁵ Muhtıranın ardından Süleyman Demirel istifa etti fakat muhtıraya karşı sert bir tepki göstermemiştir. CHP genel başkanı İsmet İnönü ve ise muhtırayı sert dille eleştirmiştir.¹⁰⁶ Muhtıra sonrası CHP’nin muhalif kanadı yumuşak tepki vererek askeri yönetimin sivil kadrosunu oluşturmuşlardır. CHP’deki Ortanın Solu ekibi çok sert bir şekilde yeni kurulan hükümete karşı çıkmıştır.¹⁰⁷

Muhtıranın ardından partiler üstü bir hükümet kurulması kararı verildi. Cumhurbaşkanı Sunay, Milli Nizam Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi, Türkiye İşçi Partisi ve Birlik Partisi’yle marjinal bularak görüşmemiş, siyasette ortada yer alan CHP, AP, DP ve CGP gibi partilerin yanı sıra Senatodaki Milli Birlik Grubunun kabul edebileceği bir başbakan aramıştı. Sonuçta 27 Mart’ta Nihat Erim başkanlığında AP, CHP, CGP’nin desteğiyle ve partiler dışından 14 bakanla hükümet oluşturuldu.¹⁰⁸ Nihat Erim kurduğu hükümetin ordunun da desteğini alarak anarşiyi önleyecek kısa sürede reformları gerçekleştirerek demokrasiye geçişi yeniden sağlamak amacındaydı.¹⁰⁹ Ancak Erim Hükümeti kuruluşundan itibaren anlayış bakımından bir iç uyumdan uzaktı.¹¹⁰ Bu uyumsuzluğun sonucu olarak Erim Hükümeti’nde yer alma 11 reformcu bakan¹¹¹ farklı görüşlere sahip olmalarına rağmen reform yapma olanağı kalmadığı görüşünde birleşerek istifa ettiler.¹¹² 11’lerin istifası Erim hükümetinin sonu olmuştur.

11’ler olayı sonrası istifa eden Nihat Erim ikinci kez hükümeti kurmakla görevlendirildi. Ancak İkinci Erim Hükümetinin ömrü beş aydan kısa sürdü.¹¹³ Erim’in ardından Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti kurmakla görevlendirildi. Ürgüplü’nün kurduğu hükümet sebep gösterilmeksizin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından onaylanmadı. Ürgüplü’nün hükümeti kuramaması üzerine hükümet kurma görevi Ferit

¹⁰³ İsmail Cem, *Tarih Açısından 12 Mart*, Cem Yayınevi, İstanbul 1993, s. 49.

¹⁰⁴ Arif Ilıman, Cengiz Dönmez, “12 Mart 1971 Muhtırası Sonrasında Kurulan Koalisyonlara Örnek: Birinci Ve İkinci Milliyetçi Cephe Hükümetleri”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 11, S.21, Bahar 2015, s. 165.

¹⁰⁵ Erdoğan Günel, *Türkiye’de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni (1908-2008)*, Karakutu yayınları, İstanbul 2009, s.232.

¹⁰⁶ Tefik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950’den günümüze*, İmge Kitabevi, Ankara 2013, s. 193-194.

¹⁰⁷ Kurtuluş Kayalı, *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 160.

¹⁰⁸ *Cumhuriyet*, 28 Mart 1971, s. 1.

¹⁰⁹ Cüneyt Arcayürek, *Çankaya’ya Giden yol 1971-1973*, Bilgi Yayınları, İstanbul 1985, s. 83.

¹¹⁰ Ali Haydar Soysüren, *12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014, s. 338.

¹¹¹ İstifa eden 11 Bakan şunlardır: Sadi Koçaş, Atilla Karaosmanoğlu, Mehmet Özgüneş, Özer Derbil, Ayhan Çilingiroğlu, Hamdi Ömeroğlu, Türkan Akyol, Selahattin Babüroğlu, Atilla Sav, Osman Olcay, Şinasi Orel.

¹¹² Kurtul Altuğ, *12 Mart ve Nihat Erim olayı*, Yedigün Yayınları, Ankara 1973, s. 213.

¹¹³ Çavdar, a.g.e., s. 208.

Melen'e verildi. Ferit Melen Hükümeti döneminde meydana gelen en önemli olay Cevdet Sunay'ın görev süresini doldurması üzerine gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçimleridir. Ordu'nun kendi adayını seçtirmek istemesine karşı iki büyük parti farklı bir isimde anlaşmışlardı. Çıkmaza giren Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonucunda 6 Nisan 1973'de emekli Amiral Fahri Korutürk Türkiye'nin 6. Cumhurbaşkanı oldu.¹¹⁴

Fahri Korutürk'ün Cumhurbaşkanı seçilmesi üzerine Başbakan Ferit Melen teamüllere uyararak hükümetinin istifasını sundu. Yeni Cumhurbaşkanı merkez Bankası eski başkanı Naim Talu'yu hükümeti kurmakla görevlendirdi. İsmail Cem'e göre Talu Hükümeti Cumhurbaşkanlığı seçimiyle başlayan sivilleşme döneminin doğal bir sonucudur. Naim Talu'nun başlıca görevi memleketi en az zararlı seçimlere götürmekti.¹¹⁵

1971-1973'ün dolaylı askerî yönetiminin başarısız deneyiminin sona ermesiyle birlikte Türkiye, demokratik sivil bir hükümet kurma görevine geri döndü.¹¹⁶ 12 Mart Döneminden siyasete dönüş, aslında Talu Hükümeti'yle başlamıştır. Fakat bu sürecin doruk noktası 14 Ekim 1973 seçimleridir.¹¹⁷ 1971-1973 sürecinin en etkili aktörü haline gelen Adalet Partisi'nin seçimi kazanacağı beklenirken, İnönü'den sonra CHP'nin ne yapacağı merak konusuydu.¹¹⁸ 1973 seçimlerinin ilk özelliği seçime katılma oranında görülen artıştır. Esat Arslan'a göre bu artışın sebebi, ordunun siyasete karışmasını benimsemeyen seçmenlerin tutumundan kaynaklanmaktadır.¹¹⁹

Katılma oranının %66.8 olduğu 1973 seçimlerinde AP askeri müdahale öncesi aldığı sonuçlara göre büyük bir düşüşle oyların ancak %30'dan azını toplayarak 149 milletvekili çıkarmıştır. CHP ise geçerli oyların % 33.3'ünü alarak 185 milletvekili çıkarmıştır. DP ile MSP ise %12'ye yakın oy alarak 48'er milletvekili çıkarmışlardır. CGP %5.3 oy alarak 13 milletvekili, MHP ise %3.5 yakın oy alarak 3 milletvekili çıkarabilmiştir. Bağımsız olarak da 6 milletvekili mecliste yer almıştır.¹²⁰

14 Ekim seçimleri sonucu itibarıyla 1971 rejimiyle düşürülen Demirel'in bir de oy yoluyla devrilmesi demektir. Ecevit için ise yeniden doğuşun ilk durağıydı.¹²¹ Bu sonuçlar hiçbir partinin tek başına iktidar olacak sayıyı bulamaması Türkiye'nin yeniden koalisyonlar dönemine mahkum olacağını göstermiştir.¹²² Yedi partinin temsil edildiği Millet Meclisi'nde çoğunluğun desteğini alabilecek bir koalisyon hükümeti çıkarabilmek oldukça güçtü. Seçimden birinci çıkan CHP'nin hükümeti kurabilmesi için sağ partilerden birini yanına alması gerekiyordu. Cumhurbaşkanı ve iş dünyasının da desteklediği ordu, istikrar sağlayacağı gerekçesiyle bir CHP-AP koalisyonundan

¹¹⁴ Eraslan, "a.g.m." s. 617.

¹¹⁵ Cem, a.g.e., s. 460.

¹¹⁶ William Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 185.

¹¹⁷ Mete Tunçay, "Siyasal Gelişimin Evreleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 1988.

¹¹⁸ Cezmi Eraslan, "a.g.m." s. 617.

¹¹⁹ Esat Arslan, "Siyasal İstikrarsızlık, Anarşi ve Terörün Tırmanışı 12 Eylül Askeri Müdahalesine Giden Yol (1977-1980 Dönemi)" *Cumhuriyet Dönemi Demokratikleşme Faaliyetleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s. 119.

¹²⁰ Tunçay, "a.g.m." s. 1988.

¹²¹ Gevgilili, a.g.e., s. 662.

¹²² Eraslan, "a.g.m." s. 618.

yanaydı. Demirel, daha sonra gelişecek olayların kendi ekmeğine yağ süreceği umuduyla koalissyon kurma görevini Ecevit'e yüklemeye razıydı.¹²³ Hükümet krizi sürerken Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk Cumhuriyet senatosu kontenjan üyesi ve 12 Mart rejiminin son başbakanı Naim Talu'yu hükümet kurmakla görevlendirdi. Talu'da hükümeti kuramayarak görevi iade etti.¹²⁴

Bu arada CHP çevrelerinde MSP ile bir koalisyona girilmesi fikri ağırlık kazanmaya başladı. Birçok CHP'li İslami bir motif altında da olsa geniş halk kitlelerinin haklarını savunmaya çalışan, dolayısıyla özellikle ekonomik alanda CHP ile birçok konuda benzer görüşlere sahip olan MSP ile bir koalisyon yapılabileceğini düşünüyordu. Nihayetinde 25 Ocak 1974'te CHP- MSP koalisyonu kuruldu.¹²⁵

Hükümet kurulması ülke genelinde iyimser hava estirmişti. Hükümet başlangıçta Af kanununu 14 Mayıs'ta meclisten geçirmiş, partiler arası ilişkilerde her zaman problem olan TRT'nin yönetimine yeni bir düzenleme getirmiş, Amerika'nın muhalefetine rağmen 6 ilde haşhaş ekimine izin vermişti. Ancak Başbakan'ın gelişmelerin tek yönlendiricisi gibi görülmesinin kendi siyasi gelecekleri için tehlikeli olacağını gören koalisyon ortağı MSP, işbirliğini bozacak bağımsız tavırlar içine girmeye başladı. MSP'nin ceza kanunun 141.ve 142. Maddelerinin kaldırılmasında olumsuz oy kullanmaları hükümeti bitirme noktasına getirdi.¹²⁶

Ancak Kıbrıs krizinin ön plana çıkması ve 20 Temmuz da gerçekleştirilen barış hareketi hükümetin devamını sağladı.¹²⁷ 20 Temmuz'daki çıkarmanın ardından 14 Ağustos'taki kazanımlarıyla Kıbrıs adasının kuzeyini kontrolü altına alan Türkiye bundan sonra diplomatik temaslar dönemine geçti.

Kıbrıs müdahalesi Ecevit'in popülaritesini büyük ölçüde arttırmış ve erken bir seçime gidilmesi halinde partisinin tek başına iktidar olabileceği fikrine inanmaya başladı. Erbakan ise Kıbrıs meselesinin kendilerinin inisiyatifiyle çözümlendiğini vurguluyordu. Kıbrıs müdahalesinin iki parti arasında paylaşılamaması hükümet içindeki uyumsuzluğu arttırdı. 13 Eylül 1974'te Ecevit'in İskandinav ülkelerine resmi bir ziyaret yapacağını ve Başbakanlığa Devlet Bakanı ve CHP Genel Sekreteri Orhan Eyüboğlu'nun vekalet edeceğini duyurması koalisyonun bozulmasına sebep oldu. Normalde Başbakan Yardımcısı olarak Erbakan'ın vekalet görevini üstlenmesi gerekirdi. Buna tepki olarak Erbakan da Ecevit'in ziyaret kararnamesini imzalamadı. Bu durum üzerine Ecevit 18 Eylül 1974'de istifa etti.¹²⁸

Ecevit'in istifası erken seçimi getirmedi. 1961 Anayasasına göre parlamentonun görev süresi 4 yıldır. Meclis çoğunluğunun parlamentonun feshi yönünde oy kullanması, ya da 18 ay içinde bir hükümetin iki kez güvensizlik oyuyla düşürülmesi halinde erken seçime gidilebilirdi. İstifanın ardından CHP yetkilileri DP'ye biri Aralık'ta seçim

¹²³ Hale, a.g.e., s. 186.

¹²⁴ *Milliyet*, 11 Ocak 1974. s. 1.

¹²⁵ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, Hil Yayınları, İstanbul 1996. s. 385-386.

¹²⁶ Eraslan, "a.g.m.", s. 619.

¹²⁷ Hale, a.g.e., s. 187.

¹²⁸ Ahmad, a.g.e., s. 398.

şartıyla ortak hükümet, diğeri Haziran veya Ekim’de erken seçim şartıyla kuracağı azınlık hükümetine destek olmaları yönünde iki teklif götürmüştür. DP’liler ise Demirel’siz AP ile bir koalisyon kurmaya sıcak bakmışlardır. CHP’nin Kıbrıs başarısının sonuçlarını toplamak niyetiyle baskın seçim istediğini düşünmektedirler.¹²⁹ Olası bir seçimde CHP’nin kazanacağını düşünen muhalefet partileri erken seçimi desteklemediler. İstifanın ardından hükümet kurma görevi verilen Ecevit, DP ile hükümet kurmak görüşmelere yapmış DP’nin istememesi sonucu 30 Eylül 1974’te görevi iade etmiştir. İstifanın ardından hükümet kurma görevi Demirel’e verilmiştir. Demirel, “Hükümet kurmak için en küçük imkanı bile kullanacağını” belirterek kurulacak hükümetin Sol’a ve komünizme karşı kurulacağını da belirterek CHP ile bir ortaklığın önünü kapatmıştır.¹³⁰

Necmettin Erbakan yaşanan gelişmelerden Ecevit’i sorumlu tutarken memleketin selameti için “AP ile işbirliği yapma fedakarlığına” katlanacaklarını ifade ederek kurulacak hükümette MSP’nin yer alacağını ifade etmiştir.¹³¹ 3 Ekim 1974’te AP ile DP arasında gerçekleşen görüşmeler sonucu ortak bir hükümet kurulamayacağı sonucu çıkmış DP idare kurulunun koalisyon önerisini reddetmesi üzerine Demirel hükümet kurma görevini iade etmek üzere Cumhurbaşkanı ile görüşmeye gitmiştir.¹³²

8 Ekim 1974’te Cumhurbaşkanı parti liderleri ile bir toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantının amacı Milli Beraberlik hükümeti kurulup kurulamayacağını araştırmak, kurulamayacaksa nasıl bir hükümet kurulabileceğini öğrenmekti. Ancak toplantıdan hiçbir sonuç çıkmadı.¹³³ Toplantının ardından Cumhurbaşkanı hükümet kurma görevini Ecevit’e verdi. Ecevit azınlık hükümeti kurmak için Korutürk’ten yetki almıştır. Ecevit ilk olarak AP lideri Demirel ile görüşmüştür. Demirel, “Azınlık hükümeti Anayasa’da yoktur” diyerek hükümete karşı çıkmıştır.¹³⁴ Demirel’in ardından yönünü DP lideri Bozbeyli’ye çeviren Ecevit’in teklifini Bozbeyli’de kabul etmemiştir. Bozbeyli’ye göre: “CHP bir ortak aramıyor. CHP, Kıbrıs dolayısıyla halkın Ecevit’e olan büyük sempatisini oya dönüştürmek için onu erken seçime götürecek bir payanda parti arıyor” şeklinde bir değerlendirme yapmıştır.¹³⁵

Ecevit azınlık hükümeti için diğer partilerden de destek görmeyince görevi Korutürk’e iade etmiştir. Ecevit muayyen bir zaman içinde partilerin hükümet kurmamaları halinde vekalet görevini bırakacağını Cumhurbaşkanı’na iletmiştir.¹³⁶

Metin Toker yaşanan hükümet bunalımını ve erken seçim bunalımını şöyle yorumlamaktadır: “...Ecevit iktidarını pekiştirmek için siyasal krizi öngörmektedir ama başlıca rakibi Demirel de aynı taktiğin şampiyonlarından biridir. AP Genel Başkanı görür ki suni DP’de çözülme başlamıştır. Celal Bayar’ı DP’nin altından çekerse

¹²⁹ *Milliyet*, 19 Temmuz 1974, s. 1.

¹³⁰ *Tercüman*, 02 Ekim 1974, s. 1.

¹³¹ *Milli Gazete*, 02 Ekim 1974, s. 1.

¹³² *Cumhuriyet*, 05 Ekim 1974, s. 1.

¹³³ *Hürriyet*, 09 Ekim 1974, s. 1.

¹³⁴ *Milliyet*, 13 Ekim 1974, s. 1.

¹³⁵ Ferruh Bozbeyli, *Yalnız Demokrat*, Haz. İhsan Dağ, Fatih Uğur, Timaş yayınları, İstanbul 2009, s. 366.

¹³⁶ *Hürriyet*, 08 Kasım 1974, s. 1.

mecliste, MSP'yi de yanına alarak bir çoğunluk sağlayacaktır. Onun için de ne azınlık hükümetinden, ne kendisinin başkanlık etmeyeceği bir başka hükümetten yanadır.”¹³⁷

3.3. Sadi Irmak Hükümetinin Kuruluşu

8 Haziran 1974'de Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından kontenjan senatörlüğüne seçilen Sadi Irmak hükümet bunalımının yaşandığı günlerde görevine devam etmekteydi.¹³⁸ Irmak Hükümet bunalımının devam ettiği günlerde birkaç hafta sonra başbakan olacağından habersiz Cumhuriyet senatosu üyesi olarak hükümet bunalımıyla ilgili söz alarak şunları ifade etmiştir:

“...nispi seçimi uygulayan demokrasilerde hükümet bunalımı olağan bir haldir; fakat bugün içinde bulunduğumuz durum başka memleketlerde görülen buhranlarla aynı tutulamaz; daha başka mana ve daha başka bir önem taşır. Başka memleketlerde buhranın uzaması; her şeyden önce doktriner, radikal partilerin ve sınıf mücadelelerinin ön planda olmasından ileri gelir. Bizde ise hiç değilse programlarına göre katı doktrin partiler yoktur, radikal ekstremist partiler de yoktur ve ne Anayasamız ne kamuoyu zaten buna izin verir. Böyle olunca bir koalisyonun kurulamamasını kamuoyu objektif görüş ayrılıklarından ziyade, sübjektif tutumlara ve partilerimizin, liderlerimizin birbirine olan güvensizliklerine bağlamak zorunluluğu kalıyor ve bu yüzden de üzüntüsü son derece artıyor...”

Irmak konuşmasının devamında hükümet bunalımının temelinde üç sorun olduğunu ifade etmiştir. Birincisi yetersiz bir ekonominin olması, İkincisi son zamanlarda ortaya çıkan sınıf kavgalarının körüklenmesinden fayda uman akımların memleketimizde görülmesi, üçüncüsü ise yanlış bir seçim sistemine sahip olmamızdır. Irmak konuşmasında çözümün nasıl olması gerektiğine de değinmiş; Atatürk çizgisinde bir koalisyon kurulması gerektiğini belirterek çözümün kemalizm çizgisi üzerinde anlaşılabilir bir koalisyon hükümetinin kurulmasıyla sağlanacağını düşünmektedir.¹³⁹

Irmak birkaç gün sonra hükümet kurma görevini alacağından habersiz yaptığı bu konuşmasında eğer liderler koalisyon hükümeti kuramazlarsa derhal seçime gidilmesi gerektiğini vadeli kurulacak bir hükümetin kuvvetli olamayacağını meselelerimizi daha da karmaşık hale getireceğini söylemiştir.

Hükümet bunalımı devam ederken Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk liderlerle yaptığı görüşmelerden sonuç alınamaması üzerine seçim hükümetinin kurulmasına karar verir. Yeni Başbakan adayı belli olmadan kimlerin bakan olacağı üzerine konuşuluyordu. Bu sırada Ankara tam bir bekleyiş içindeydi. Bakan adayları, Genel müdür adayları ve kendisini genel müdüre göre hazırlayan memurlar yani tüm çevreler bekliyordu.¹⁴⁰ Milli Gazete yazarı Zübeyir Yetik köşe yazısında hükümeti kurmakla görevlendirilecek şahsın kimliği çok önemli değildir. Artık önemli olan hükümetin

¹³⁷ Metin Toker, *Not Defterinden*, Milliyet Yayınları, s. 68.

¹³⁸ Muhsin Batur, *Anılar Ve Görüşler*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1985. s. 460.

¹³⁹ CSTD, 5 Kasım 1974, C:18. B:2, O:1, s. 49.

¹⁴⁰ Cem, *TRT'de 500 Gün*, Cem Yayınevi, İstanbul 1976, s. 151.

zihniyetidir. 1973 seçimlerinde millet sağ hükümet istediğini ortaya koymuştu. Sağcı bir hükümet isteyen milletin idaresini solcu birinin eline verilmemesi gerekiyordu.¹⁴¹

Basına göre bu görev Kontenjan Senatörü Zeyyat Baykara'ya¹⁴² verilecekti. Cumhurbaşkanının, Zeyyat Baykara'nın başkanlığında kurulacak hükümette, Adalet, Ulaştırma, İçişleri ve Milli Eğitim Bakanlıklarının bağımsızlara verilmesini Dış İşleri Bakanı Turan Güneş'in göreve devam etmesini isteyeceği ifade ediliyordu.¹⁴³

12 Kasım'da gazeteler Zeyyat Baykara'nın başbakan olacağını yazarken 13 Kasım'da Başbakan adayının değiştiğini Sadi Irmak'ın Cumhurbaşkanı ile görüşeceği yazılıyordu. Bir gün önce Zeyyat Baykara ismi ön plana çıkmışken ertesi gün Sadi Irmak'ın Ankara'ya çağırılması kamuoyunda şaşkınlık yaratmıştır. Basında Baykara ismine özellikle AP olmak üzere bazı partilerin karşı çıktığı fikri ortaya atılsa da AP'nin Baykara ismine karşı olmadığı basına verdikleri demeçten anlaşıyordu. Abdi İpekçi'ye göre Irmak ismi parti liderlerinin değil Çankaya'nın kararıdır ve parti liderleri de bu isme itiraz etmemiştir.¹⁴⁴ Baykara isminden vazgeçilmesinin en önemli gerekçesi Melen Hükümeti'nde görev yapması olarak görünmektedir. Irmak'ın 12 Mart döneminde siyasette bulunmaması onun avantajı olmuştur.¹⁴⁵

Irmak'a Başbakanlık görevinin teklif edilmesinde masonik bir hareket olduğu da gündeme gelmiş ancak doğruluğu kanıtlanamamıştır.¹⁴⁶ Cumhurbaşkanı Korutürk'ün Irmak'ı bu göreve getirmesinde senatoda yaptığı konuşmada seçim sisteminin değişmesine yönelik fikirlerinin etkili olduğu kanısına varılmıştır.¹⁴⁷ Ayrıca Sadi Irmak'ın çeşitli kitlelere hitap ediyor olması zor dönemde ülkeyi birleştirebileceği düşüncesini Cumhurbaşkanı veriyordu.

Ülkeyi yönetecek bir bilim adamı aranıyor ise Sadi Irmak'ın ordinaryüs unvanına ulaşmış bir bilim adamı olması, politika tecrübesi aranıyor ise ilk Çalışma bakanı olması, Anadolu düşünülüyorsa Konyalı olmakla her fırsatta övünmesi, Atatürkçülüğünün herkes tarafından bilinmesi, sağ kesim düşünülüyorsa Irmak'ın Kur'an-ı Kerim'i tercüme etmiş olması ayrıışan halkı Irmak başkanlığında birleştirme fikrinin ön plana çıktığını ortaya koymaktadır.¹⁴⁸ Irmak'a bu nedenlerle hükümet kurma görevi verilirken özellikle sağ kesim Irmak'ın eski bir CHP'li olması nedeniyle CHP yönetimi ile ilgisi olmasa bile siyasi tavrı sebebiyle CHP çizgisinde olacağından tarafsız olamayacağı yönünde eleştirilmiştir.¹⁴⁹

¹⁴¹ Zübeyir Yetik, "Zihniyet Meselesi" *Milli Gazete* 12.11.1974. s. 1.

¹⁴² Zeyyat Baykara uzun yıllar Maliye Bakanlığı Nakit işleri Genel Müdürlüğü Memuru görevi yaptı. Ferit Melen Hükümetinde dışarıdan Devlet Bakanlığı görevi yaptı. 1974 yılında Cumhuriyet Senatosu Cumhurbaşkanınca seçilen üyeler arasında yer aldı. Senatoda 08.06.1974 -08.06.1980 tarihleri arasında görev yaptı. Sadi Irmak Hükümetinde Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak görev yapan Baykara MC hükümeti döneminde Adalet Bakanı olarak görev yaptı. <http://www.biyografya.com/biyografi/20411> Erişim tarihi 07 Haziran 2018.

¹⁴³ *Hürriyet*, 12 Kasım 1974.s. 1.

¹⁴⁴ Abdi İpekçi, "Geciken Atama", *Milliyet*, 13 Kasım 1974. s. 1.

¹⁴⁵ *Tercüman*, 14 Kasım 1974. s.1.

¹⁴⁶ *Hürriyet*, 14 Kasım 1974, s.7.

¹⁴⁷ Selçuk İrdem, "Bir Haftada İki Irmak", *Son Havadis* 18 Kasım 1974, s. 2.

¹⁴⁸ *Hürriyet*, 14 Kasım 1974, s. 7.

¹⁴⁹ M. Kuddusi, "Sayın Irmak'ın Tarafsızlığı", *Milli Gazete*, 16 Kasım 1974, s. 2.

İstanbul'da bulunan Irmak 12 Kasım akşamı 21:15 de Ankara'ya gelmiştir. Irmak Havalimanında gazetecilerin sorularını yanıtlamış; Cumhurbaşkanı Korutürk tarafından Ankara'ya çağrıldığını bunun dışında bir bilgisi olmadığını söylemiştir. Irmak yeni hükümeti kurma teklifini kabul edip etmeyeceği sorusuna ise, “Şu anda ne söylesem erken olur. Ancak memlekete hizmete her zaman hazırım, ömrüm boyunca en mütevazî memleket hizmetine de daima hazır olmuştumdur” demiştir.¹⁵⁰ Irmak geceyi Ankara'da Genel Sekreter Fuat Bayramoğlu'nun evinde geçirmiştir.

Irmak ertesi gün Cumhurbaşkanı ile yaptığı görüşmede seçimler yapılınca kadar hükümeti kurma görevini kabul etmiştir. Irmak görevi aldıktan sonra hemen girişimlerde bulunarak Millet Meclisi'nde grubu bulunan partilerin (AP, CGP, CHP, DP, MSP) genel başkanları ile görüşür. İlk olarak CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit ile Demokrat Parti Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli erken seçim şartı ile kurulacak hükümete katılabileceklerini ifade etmişlerdir. AP ise hükümete katılmayacağını güvenoyu kararına da ilerleyen günlerde karar vereceklerini açıklamıştır.¹⁵¹ Irmak MSP'nin erken seçim istemediği için hükümette yer almayacağını kendisi açıklamıştır.¹⁵²

MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan, Meclis erken seçim konusunda bir karar almamışken erken seçim esasına dayanılarak bir hükümet kurulması teşebbüsünün doğru olmadığını ve Anayasaya aykırı bir tutum söz konusu olabileceğini söylemiştir. Milletin seçimden önce hizmet istediğini belirten Erbakan yeni kurulan hükümetin bir seçim hükümeti değil normal bir hükümet kurma çabası görmek istediklerini ifade etmiştir.¹⁵³

Oktay Akbal, Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde Sadi Irmak'ın çok kısa sürede seçime gitmesi gerektiğini tek yolun en kısa zamanda yapılacak seçim sonucunda milletin iradesi olacağını ifade ederek ortaya çıkan tabloda ne Cumhurbaşkanı'nın ne Irmak'ın bir suçu olmadığını tüm suçun hükümeti kuramayan ancak seçime gitme kararı da almayan partilerde olduğunu ifade etmektedir.¹⁵⁴

CHP Genel Başkanı Ecevit, Irmak'ın Cumhurbaşkanı tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilmesi ile ilgili değerlendirilmesi şöyledir:

“ Sadi Irmak ilim adamlığı ile devlet adamlığını kişiliğinde birleştiren, geniş devlet tecrübesi olan ve geniş kültürü olan çok değerli bir insandır. Böyle bir dönemde, bir dar geçitte kendilerinin Başbakanlık görevini kabul etmiş olmalarını sevinçle karşılıyorum. Sayın Cumhurbaşkanı'nın takdirlerini her zaman olduğu gibi isabetle kullandıklarına inanıyorum. Bu dönemde Sayın Irmak'ın görevlerinde kendi isteyecekleri, ihtiyaç duyacakları ölçüde kendilerine yardımcı olmayı bir borç bileceğim.”

¹⁵⁰ *Milliyet*, 13 Kasım 1974. s. 10.

¹⁵¹ Tercüman, 13 Kasım 1974, s. 1.

¹⁵² *Cumhuriyet*, 13 Kasım 1974. s. 7.

¹⁵³ *Milli Gazete*, 15 Kasım 1974. s. 1.

¹⁵⁴ Oktay Akbal, “Seçim, Seçim, Seçim”, *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1974. s. 1.

Ecevit bu görüşünün sonuna seçimlerin Nisan ayında yapılmasını istediklerini ekleyerek güz seçimi söz konusu edilirse destek konusundaki tavırlarının değişeceğini ekler.¹⁵⁵

16 Kasım 1974 tarihli gazeteler “*Irmak Hükümeti bağımsızlardan oluşacak*” ibarelerine yer verdiler.¹⁵⁶ Irmak meclis içerisinde yer alan parti liderleri ile yaptığı görüşmelerde seçim tarihi konusunda anlaşamaz. Irmak partiler üstü bir hükümet kurmak için çalışmalara başlar. Irmak milletvekili vermeyen partilerin kuracağı tarafsız hükümete güvenoyu verebileceklerini düşünüyordu.

Nihat Erim anılarında Irmak’ın kuracağı tarafsız hükümette kendisinin de yer almasını istediğini belirttiğini ancak kendisinin hükümette yer alması halinde aşırı soldan ve aşırı sağdan hükümetin çok fazla tepki çekebileceğini söylemesi üzerine Irmak’ın bu isteğinden vazgeçtiğini aktarmaktadır.¹⁵⁷ Irmak kuracağı hükümetin güvenoyu alabilmesi için hükümete oluşturacağı isimleri titizlikle seçiyordu. O dönem için Muhsin Batur ismi gündeme gelmiş AP’nin Muhsin Batur’a olumsuz bakacağını düşündüğü için Batur’a kabinede yer vermemiştir. Aynı günlerde de Batur CHP’ye katılmıştır.¹⁵⁸

18 Kasım 1974’de Türkiye’nin 18. Başbakanı Sadi Irmak kabinesini açıklar. Kabine şu isimlerden oluşmaktadır.¹⁵⁹

Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak (Kontenjan Senatörü)	Başbakan
Zeyyat Baykara (Kontenjan Senatörü)	Başbakan Yardımcısı
Mehmet Özgüneş (Tabii Senatör)	Devlet Bakanı
Muhlis Fer (TBMM dışından)	Devlet Bakanı
Salih Yıldız (Van Milletvekili)	Devlet Bakanı
Hayri Mumcuoğlu (Tekirdağ Senatörü)	Adalet Bakanı
Melih Esenbel (TBMM dışından)	Dışişleri Bakanı
Mukadder Öztekin (Adana Senatörü)	İçişleri Bakanı
İlhami Sancar (İstanbul Milletvekili)	Milli Savunma Bakanı

¹⁵⁵ *Cumhuriyet*, 15 Kasım 1974, s. 1.

¹⁵⁶ *Hürriyet*, 16 Kasım 1974, s. 7.

¹⁵⁷ Nihat Erim, *Günlükler (1925-1979)*, Haz. Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, C.II, İstanbul 2005. s. 1124.

¹⁵⁸ Batur, *a.g.e.*, s. 461.

¹⁵⁹ *Milliyet*, 19 Kasım 1974, s. 1.

Safa Reisoğlu (TBMM dışından)	Milli Eğitim Bakanı
Prof. Dr. Bedri Gürsoy (TBMM dışından)	Maliye Bakanı
Dr. Vefa Tanır (Konya Milletvekili)	Bayındırlık Bakanı
Haluk Cillov (TBMM Dışından)	Ticaret Bakanı
Dr. Kemal Demir (Bolu Milletvekili)	Sağlık Bakanı
Baran Tuncer (TBMM dışından)	Gümrük ve Tekel Bakanı
Reşat Aktan (TBMM dışından)	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı
Prof. Dr. Sabahattin Özbek (Kontenjan Senatörü)	Ulaştırma Bakanı
Prof. Dr. Turhan Esener (TBMM Dışından)	Çalışma Bakanı
Mehmet Gölhan (TBMM dışından)	Sanayi ve Teknoloji Bakanı
Erhan Işıl (TBMM dışından)	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı
İlhan Evliyaoğlu (TBMM dışından)	Turizm ve Tanıtma Bakanı
Selahattin Babüroğlu (Kontenjan Senatörü)	İmar ve İskan Bakanı
İsmail Hakkı Aydınnoğlu (TBMM dışından)	Köyİşleri ve Kooperatifler Bakanı
Prof. Dr. Fikret Saatçioğlu (TBMM dışından)	Orman Bakanı
Zekai Baloğlu (TBMM dışından)	Gençlik ve Spor Bakanı
Nermin Neftçi (TBMM dışından)	Kültür Bakanı
Sadık Şide (TBMM dışından)	Sosyal Güvenlik Bakanı

12 Mart hükümetlerinde görev almış bazı isimlere kabinede yer verilmiş olması bazı basın mensupları tarafından Irmak hükümetinin eleştirilmesine yol açmıştır. Kamuoyunda Irmak hükümetinin demokratikliği tartışılmaya başlamıştır. Daha önce Irmak'a destek veren CHP lideri Bülent Ecevit'in hükümete dair sözleri suçlamaya dönüşmüştür:

“Hükümet bunalımı bir ölçünün ötesinde ortadan kalkmış sayılamaz. Bugünkü hükümet kuruluş biçimi normal demokratik kurallara uymaz. Hem erken seçim olmayacak hem partilere dayanmayan, hatta büyük bir kısmı parlamento dışından bir hükümet kurulmuş olacak. Bu Türkiye’de parlamenter sisteme gölge düşürür.”¹⁶⁰

Irmak Hükümetinin demokratikliği tartışmaları üzerine Zeki Ceylan’da köşe yazısında Cumhurbaşkanı’nın eskiden kontenjan grubunun bir üyesi olduğu Irmak’ın ve yeni hükümette görev alan bir çok bakanında kontenjan grubundan gelmesi üzerine bunun nasıl bir demokrasi olduğu sorusunu sorarak milletin seçtiği vekillerin ülkeyi yönetmemesini eleştirmiştir.¹⁶¹

Bu tartışmalar karşısında Irmak basına bir demeç vererek ortamı sakinleştirmeye çalışır. Irmak demecinde “Şimdiki hükümet üyeleri arasında hiç kimsenin makamına sınıksız sarılmak gibi bir düşüncesi yoktur. Benim arkadaşlarım arasında tek bir kişi yoktur ki Anayasa ile çelişecek bir kabineyi kabul etsin. Biz o kanaatteyiz ki hükümetimiz Anayasaya uygundur.” demiştir.¹⁶²

Irmak Hükümetinin demokratikliği tartışma konusu olurken bir diğer tartışma konusu Irmak’ın kurduğu hükümette Kültür ve Sosyal Güvenlik bakanlığı olmak üzere iki yeni bakanlığa yer vermesidir. Irmak’ın bu tutumu erken seçime gitmek üzere kurulmuş bir hükümetin politikasında yer almaması gerekçesiyle eleştirilmiştir.¹⁶³

Irmak, kültür bakanlığını Milli eğitim bakanlığı bünyesinden ayırarak özel bir bakanlık haline getirmesinin sebebini Başbakanlık görevinden sonra Senato üyesi olarak yaptığı konuşmada şöyle açıklamıştır: “Bunun başlıca üç sebebi vardır. Evvela Türk milletinin bir kültür davası vardır. Bilindiği gibi bir toplum bir kültür yarattıktan sonra millet olur. Bir kültür yaratmadığı müddetçe o bir toplumdur, topluluktur. Bir kültür davamız vardır. İkincisi, memleket olarak çok zengin bir kültür mirasına sahibiz... bunları korumak ve milletimize ve dünyaya açmak gibi milli büyük bir davamız var ve nihayet bizim bir sanat ve estetik eğitim davamız var. Türk milletini modern hayatın ve mazinin ışığı altında estetik sürekli bir eğitime kavuşturmak.”¹⁶⁴

3.3.1 Irmak Hükümetinin Programı

Ecevit Başkanlığındaki hükümetin çekilmesinden sonra partilerin de kabulü ile tarafsız bir parlamenter tarafından yeni hükümetin kurulması çalışmalarına girişilmiştir. Parlamento içinden ve dışından atanacak bakanlarla bir hükümet kurma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Yeni kurulan hükümet çeşitli sakıncaların önlenmesi amacı ile seçimlerin yenilenmesinde ve bunun Yüce Meclis’imizce mümkün görülen yakın bir

¹⁶⁰ *Cumhuriyet*, 19 Kasım 1974. s. 1.

¹⁶¹ Zeki Ceylan, “Kontenjan Demokrasisi,” *Milli Gazete*, 21 Kasım 1974. s. 2.

¹⁶² *Hürriyet*, 20 Kasım 1974. s. 1.

¹⁶³ Nadir Nadi, “Program Okunurken,” *Cumhuriyet*, 24 Kasım 1974. s. 1.

¹⁶⁴ *CSTD*, 08 Şubat 1979, C:42 B:38, O:1, s. 8.

tarihe alınmasında milli yarar, hatta zorunluluk bulunduğu görüşünü temel amacının bu olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁵

Bir intikal hükümeti olduğu aşıkâr bulunan hükümet, Parlamentoda temsil edilen siyasi partiler tarafından bir koalisyon olanağı sağlanabildiği takdirde kurulmasını içtenlikle arzu ettiği böyle bir hükümete görevi derhal devretmeğe hazır olduğunu beyan etmiştir. Kurulan hükümet partiler dışı ve tarafsızdır.¹⁶⁶

İçişlerinde vatandaşlar ile güvenlik kuruluşları arasındaki ilişkilerde sevgi ve saygının egemen kılınmasına önem verilecek Vatandaşın basit işler için devlet kapısına günlerce gelip gitmelerini önleyecek acil tedbirlere öncelik verilecektir.

TRT yayınlarının Anayasa'nın 121'inci maddesindeki ilkelere uygun olarak yönetilmesi esas olmalıdır. Kamu görevi yapan devlet memurlarının sorunlarına eğilmek, hükümetimizin üzerinde duracağı konulardan birisidir. Devlet enformasyon hizmetleri çalışmaları için bir kanun tasarısı hazırlanarak TBMM'ye sunulması amaçlanmıştır.¹⁶⁷

Savunma Politikası olarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, barış ve savaşta yurt güvenliği görevinin en müessir bir şekilde yerine getirilmesi için teşkilatı, harp silah ve vasıtaları, eğitim ve moral gücü yönünden çağdaş teknolojinin gerektirdiği en yüksek düzeyde bulundurmak temel hedef olacaktır. Modernizasyon programı hızlı sonuç alınacak şekilde yeniden gözden geçirilmesi amaçlanmıştır.

Yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini oluşturacak tedbirler arasında düşünülen Usul Kanunları, Medeni Kanun, Çocuk Mahkemelerinin Kurulmasını Öngören Kanun, Adli Zabıta Teşkilatına Dair Kanun, İş Mahkemeleri kanunu, Adli tıp Müessesesi Kanunu, Ceza İnfaz Kurumlarının İç ve Dış Korunmasının Tek Elden Yürütülmesine Dair Kanun, cezaların infazı sırası ve sonrası hükümlülerin korunmasına dair tasarılar üzerinde çalışmalara devam olunarak, bu tasarıların parlamentoya sunulmasına gayret edilmesi amaçlanmıştır.¹⁶⁸

Yeni kurulan hükümet programında bugünkü dünya gerçekleri karşısında Atatürk'ün dış siyaset ilkelerinden ilham alacağını ifade etmiştir.

“Detatnt”ın kuvvetli temellere dayandırılması hususundaki çabalara, hükümetin açık kalplilikle iştirak edeceğini belirtmiştir.

38. Hükümet NATO ittifakı içinde dayanışmanın icaplarını ön planda tutmak zorunluluğuna inanıyordu.¹⁶⁹

¹⁶⁵ CSTD, 24 Kasım 1974, C:7, B:9, O:2, s. 131.

¹⁶⁶ Milliyet, 24 Kasım 1974, s. 10.

¹⁶⁷ Neşe Erdilek, “Hükümetler ve Programları” Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 1025.

¹⁶⁸ CSTD, 24 Kasım 1974, C:7, B:9, O:2, s. 133.

¹⁶⁹ CSTD, 24 Kasım 1974, C:7, B:9, O:2, s. 142.

AET ile ilişkilerimizin Ankara Antlaşması ve tamamlayıcı protokol çerçevesi içinde yürütülmelidir. Ortadoğu ihtilafında Arap ülkelerinin haklı gördüğümüz davalarını desteklemeğe devam edilecektir. Başka ülkelerde yaşayan vatandaşlarımızın bulundukları ülke yasalarının bahsettiği bütün hak ve imkanlardan eşit olarak faydalanmaları sorunu üzerinde de durulacağına programda yer vermiştir.¹⁷⁰

38. Hükümet ciddiyetini muhafaza eden Kıbrıs sorununa programında yer vermiştir. Yeni Hükümetin bu soruna bakışı şu şekildedir; Yunanistan ile birçok sorunun ve anlaşmazlığın bulunmasında Cumhuriyet hükümetlerinin kusurları olmamıştır. Türkiye'nin anlaşmalardan doğan vecibeleri yerine getirmek amacıyla giriştiği Barış Harekatının dayandığı siyasi felsefede değişiklik yoktur. Türkiye Kıbrıs'ta arazi ilhakı peşinde değildir. Coğrafi Temele dayalı federasyon sisteminin tek hal çaresi olduğu gerçeği bugün artık genellikle kabul edilmektedir. Hükümet bu esaslar dahilinde bu sorunun müzakere yolu ile çözüme bağlanmasını arzu etmektedir. Ecevit Dönemi Kıbrıs politikasının uygulanmaya devam edeceği programdan anlaşılmaktadır.¹⁷¹

İrmak Hükümetinin Ekonomik sorunlara bakış açısını belirleyen unsurlar bir yandan Anayasamızda diğer yandan kalkınma planlarımızda yer almış bulunan karma ekonomi düzenine ilişkin ilkelerdir. İç piyasadaki düzensizliği gidermek için her türlü mevzuat değişikliğini yapmaya, gereken ekonomik ve idari tedbirleri alırken, öte yandan spekülâtif nedenlerle ortaya çıkan kıtlıkları önlemeyi amaçlamıştır. Para ve kredi politikaları ekonomik gelişmemizi hızlandırma ve fiyat istikrarını sağlama amaçlarını destekleyecek şekilde olacaktır.

Toprak ve Tarım Reformu, Anayasa'da Toprak ve Tarım Reformu Kanunu'nda, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında yer alan amaç ve hedefler doğrultusunda uygulanacaktır. Bütçe yapımında olduğu gibi uygulanmasında da tasarruf ilkelerine uyulacaktır. Hükümetin üzerinde durduğu yüksek düzeydeki fiyat artışlarının önlenmesi konusunda birbiri ile tutarlı politikaların uygulanmasını zorunlu görülmektedir.

Hükümet programında ayrıca tüketim talebini bir ölçüde kısıtlamak amacıyla tasarrufları teşvik etmek için faiz politikasını bir araç olarak kullanmayı düşünmekteydi.¹⁷² Tasarruf açığımızın kapatılması, yetersiz olan teknolojik düzeyimizin yükseltilmesi yönünden yabancı sermayeden yararlanılmasına devam olunacaktır. Üretimin arttırılmasında en büyük etken olarak, başta gübre gelmek üzere iyi vasıflı tohum, alet ve makine, mücadele ilaçları gibi üretim vasıtaları çiftçinin muhtaç olduğu zamanda, yeterli miktarda ve uygun fiyatla üretim yerlerinde bulundurulmaya çalışılacak, bunların yurt içinde üretimi için gerekli girişimlerde bulunulacaktır.¹⁷³

¹⁷⁰ Erdilek, "a.g.m.", s. 1026.

¹⁷¹ *Milliyet*, 24 Kasım 1974, s. 10.

¹⁷² *Milliyet*, 24 Kasım 1974, s. 10.

¹⁷³ *CSTD*, 24.11.1974, C:7, B:9, O:2, s. 136.

Dış kaynaklara bağımlılığın azaltılması ve dış ticaret dengesinin sağlanması, ülkemizde ara mallar ve yatırım malları üreten sanayi tesislerinin kurulmasına ve daha çok sınai ürün ihraç etmemize bağlı bulunmaktadır.

Yatırımların gelişmemiş bölgelere kaydırılmasında, alt yapı hizmetlerinin önemi göz önünde bulundurulacak, organize sanayi bölgelerinin kurulması daha geniş ölçüde ele alınmasına programda yer verilmiştir.

Dünya ölçüsünde çıkan petrol krizi ve bunun sonunda artan fiyatlar, ülkemizde enerji tüketiminin ağırlığı petrole dayandığı için, ekonomimizi de etkilemeye devam etmektedir.

Irmak Hükümetinin programında sosyal politikalara da yer verilmiştir. Özellikle belediyelerin çağın gereklerine göre gittikçe ağırlaşan finansman sorunlarının en kısa zamanda çözümlenebilmesi maksadıyla, Belediye Gelirleri Kanunu Tasarısı'nı meclise getirmek karardayız.

Hükümet yurdumuzun turizm potansiyelini en iyi şekilde değerlendirmek, dış turizm talebini özendirmek ve iç turizm de yaygınlaştırmak karardadır. Düşük gelirli ailelerin konut ihtiyacına ağırlık verilmesine ve bir yandan devlet eliyle halk konutu yapılmasına hız verilirken diğer yandan gecekondü sorununa çözüm yolları araştırılacaktır.

Irmak'ın Hükümet programı okunurken sadece CGP'li ve senatodan birkaç üyenin alkışlaması partilerin hükümete bakışını göz önüne sermişti. Erim anlarında Zeyyat Baykara ve Melih Esenbel'in yanına gelerek partilerin güvenoyu vermek istememelerine şaşırdıklarını "Gelin siz Hükümet kurun diyoruz Onu da yapmıyorlar" diyerek çıkıştıklarını aktarmaktadır.

3.3.2 Irmak Hükümeti Güven Oyu Alamıyor:

Irmak hükümetin kurulduğu ilk günlerde bir gazetecinin "Sizin kanaatinize göre hükümet güvenoyu alabilir mi?" şeklindeki sorusuna "Millet Meclisinden bir güvenoyu ümidindeyiz. Zaten o ümidi taşımasak bu görevi kabul etmezdik. Ama irade meclisindir. Meclis bizden güveni esirgeyebilir. O takdirde hükümet derhal istifa edecek. Ama bu istifayı müteakip yeni bir hükümet gelinceye kadar da vazifede kalmayı ahlaki bir mükellefiyet kabul ederiz" yanıtını verir.

Cumhurbaşkanı tarafsız bir hükümet kurma fikrini tüm partiler ile birlikte almıştı. Sadi Irmak bu sebeple kuracağı hükümetin güven oyu alacağını düşünüyordu. Yeni kurulacak kabinede CHP'nin erken seçim şartı ile hükümete destek olacağını ifade etmesi üzerine AP ve DP CHP'nin karşısında kalarak yapılacak seçimde daha fazla oy almayı planlamışlardı. CHP'de Oktay Akbal'ın tabiriyle okkanın altına gitmemek adına kurulacak hükümete destek vermekten vazgeçmiştir.¹⁷⁴

¹⁷⁴ Oktay Akbal, "Çetin Sınav", *Cumhuriyet*, 18.11.1974. s. 2.

Erim'e göre AP'nin Irmak hükümetinin olumsuz bakışının sebebi şöyledir: "...Son defa Demirel, Cumhurbaşkanı ile konuşurken "Eğer artık bunlar çoğunluk sağlamazsa hükümeti kurarım" demiş. Cumhurbaşkanı "Kiminle kuruyorsunuz MSP ile mi?" diye sormuş. Demirel "MSP kanuni bir kuruluş değil mi?" demiş. Cumhurbaşkanı "kanuni ama onlarla geçinemezsiniz" demiş. Demirel "Ben Ecevit'ten daha iyi geçinirim. Çünkü onlar benim eski arkadaşlarımdır". "Ben onları daha iyi idare ederim" demiş. Hem Ecevit onlarla hükümet kurarken sorulmayan bir soru bize niçin soruluyor?" demiş. Yani, AP'nin Sadi Irmak'a olumsuz davranışının nedeni bu imiş.¹⁷⁵

AP Genel Başkanı Süleyman Demirel güvenoyu tartışmalarının yaşandığı günlerde Abdi İpekçi ile yaptığı röportajda Güvenoyu verenler hükümetten sorumlu olur. Hükümet güvenoyu aldığı takdirde icraatından kim halka hesap verir diyerek Irmak Hükümetinin güvenoyu alsa dahi meclis dışından olduğu için bunalımın devam edeceğini ifade etmiştir.¹⁷⁶

Hükümet programı açıklandıktan sonra meclis içerisinde yer alan partilerden sadece CGP Irmak hükümetinin programının güzel hazırlandığını ve güvenoyu vereceklerini açıklamıştır. Diğer partiler hükümet programından çok kendi aralarındaki sorunları ve hükümet bunalımının yaşanmasından dolayı birbirlerini suçlayan açıklamalar yapıp Irmak hükümetini demokratik usullere göre kurulmadığını ifade etmişlerdir. Bu görüşler karşısında söz alan Irmak; kurduğu hükümetin meclis tarafından güvenoyu almaması durumunda istifa edeceğini açıklamıştır.¹⁷⁷

29.11.1974 tarihinde yapılan güvenoyu oylamasında oylamaya katılan 378 milletvekilinden 358 red, 17'si kabul oyu kullanmış, 3 oy da geçersiz sayılmıştır. Güvenoyu veren 17 milletvekilinden 11'i CGP'li, 3'ü MHP'li, 1'i MSP'li, 2'si bağımsızlardan oluşmaktadır. Bu oylamanın ardından söz alan Irmak:

"Milletin meclisinin iradesine gönülden saygılı olarak Hükümetimiz beliren bu sonuç karşısında istifa etmek kararını almıştır. Bu kararımızı Sayın Cumhurbaşkanına arz etmek üzere Çankaya Köşküne gideceğim. Bu sonucun milletimize, yurdumuza hayırlı olmasını dilerim. Ayrıca Yüce Meclise de teşekkür etmek isterim, çünkü bize izhar edilen güvensizliğin şahıslarımızla ilgili olmadığı konusunda bütün partilerimiz birleşmişlerdir. Bu bizim için Başbakanlık görevinden de üstün bir değer" demiştir.¹⁷⁸

Ardından istifasını Cumhurbaşkanı Korutürk'e sunmuş, Korutürk istifayı kabul ederek yeni hükümet kuruluncaya kadar Bakanlar Kurulu'nun görevine devam etmesini istemiştir.¹⁷⁹ Böylece Sadi Irmak Cumhuriyet tarihinin güvenoyu alamayan ilk başbakanı olarak olumsuz bir şekilde tarihe geçmiştir.

Irmak'ın hükümetinin güvenoyu almamasındaki genel sebep Sadi Irmak'ın veya bakanlarının şahıslarından ve politikalarından ziyade hükümetin nasıl ve kimlerden

¹⁷⁵ Erim, *a.g.e.*, s. 1128.

¹⁷⁶ *Milliyet*, 21 Kasım 1974. s. 1.

¹⁷⁷ *CSTD*, 28.11.1974, C.18. B.9., O.1, s. 165.

¹⁷⁸ *Cumhuriyet*, 30 Kasım 1974. s. 1.

¹⁷⁹ Eraslan, "a.g.m.", s. 621.

teşekkül ettiği meselesine dayanmaktadır. DP dışındaki partiler hükümet bunalımının başından beri beş partinin (AP, DP, CGP, MSP ve MHP) koalisyon hükümeti kurmasını istemişlerdi. Demokratik Parti bütün koalisyon önerilerini Demirel'in şahsına olan muhalefetinden dolayı yarım bırakmışlardır. AP ile DP arasındaki bu anlaşmazlık ülkeyi hükümet bunalımına itmiştir.¹⁸⁰

Irmak Hükümeti sırasında genel durumu bakıldığında ortada icra yoktu Meclisler ne yasama görevini yapabiliyor ne de denetim görevini. Erken seçim kararı alınamıyordu. Ama meclis vardı. Kanunların verdiği imkanlardan yararlanılıyor, milletvekilleri ödeneklerini, yolluklarını alıyor, dış gezilerini ihmal etmiyorlardı.¹⁸¹

3.4 Sadi Irmak Döneminde Dış Politikada Yaşanan Gelişmeleri

Sadi Irmak kabinesi güvenoyu almadığı için herhangi bir kanun çıkaramamış ve yönetimde de çok etkili olmamıştır. Yapılacak seçimlere kadar ülkeyi idare etmeye çalışan Irmak Hükümeti görev yaptığı süre içerisinde liderlerle görüşmeler yaparak dönem içerisinde meydana gelen olayları meclis içinde yer alan partilerle iş birliği içerisinde de çözmeye çalışmıştır.

3.4.1 Libya ile İşbirliği Anlaşmaları

3 Ocak 1975 tarihinde Ankara'ya gelen Libya Başbakanı Callud ve beraberindeki ekip ile yapılan resmi görüşmeler sırasında iki ülke arasında ortak rafineri, tanker filosu kurulması ve Libya'daki bütün alt yapı tesislerinin Türkiye tarafından inşa edilmesi konuları ele alınmıştır.¹⁸²

Başbakan Sadi Irmak anlaşmayı imzalamak için bakanlar kurulu tarafından yetkili kılınmıştır.¹⁸³ Libya başbakanı Callud ile Başbakan Sadi Irmak arasında yapılan görüşmelerde Türkiye'den bu ülkeye işçi gönderilmesi, Libya subaylarının Türkiye'de eğitim görmesi ve Libya'ya harp malzemesi ve silah satılması konularında mutabakata varılmıştır.¹⁸⁴

Sadi Irmak basına yaptığı açıklamada üç günde beş anlaşma imzalandığını açıklamıştır. Bu anlaşmalar şunlardır:¹⁸⁵

1. Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması
2. Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması
3. Bakanlar düzeyinde ortak komisyon kurulmasına dair anlaşma
4. Kültürel ilişkiler ve enformasyon anlaşması
5. İşgücü anlaşması ve ek protokoller.

¹⁸⁰ Erol Güngör, "Her şeyin Bilinmesinde Fayda Vardır" *Ortadoğu*, 25 Kasım 1974. s. 1.

¹⁸¹ Bilgiç, a.g.e., s. 236.

¹⁸² *Hürriyet*, 04 Ocak 1975. s. 1.

¹⁸³ BCA, 030.18.01.02/324.12.17.

¹⁸⁴ *Hürriyet*, 05 Ocak 1975.s. 10.

¹⁸⁵ *Milliyet*, 06 Ocak 1975.s. 7.

Libya ile imzalanan anlaşma ekonomik olarak zor günler yaşayan ülkede bir umut olmuş basında geniş yer verilmiştir. Özellikle Türkiye’den Libya’ya 600 bin işçi gidecek haberleri geçim sıkıntısı çeken halka bir umut olmuştur.

3.4.2 Kıbrıs Sorunu

Sadi Irmak başbakan olmadan birkaç ay önce gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekatının etkileri Irmak döneminde sıcaklığını korumaktaydı. Kıbrıs Barış Harekâtından sonra, Kıbrıslı Türkler, anavatanın fiili ve etkin mücadelesi altına girmişlerdir.¹⁸⁶ Harekât sonucu meydana gelmiş bulunan gelişmeler neticesinde, Kıbrıs Türk halkı, Kuzey’deki Türk bölgesinde toplanma imkanını bulmuştur.

Harekatın ardından Eylül 1974’de Rauf Denktaş ile Klerides görüşmeleri başladı. Irmak Hükümeti kurulduktan sonra aralık ayında Makarios’un adaya dönmesiyle görüşmeler kesintiye uğradı.¹⁸⁷ Görüşmelerin kesintiye uğraması hükümet bunalımı içinde olan Türkiye’yi olumsuz etkilemiştir. Makarios durumdan faydalanarak sorumluluğu Türkiye’ye atıp büyük bir kampanya başlatmıştır. İpekçi köşe yazısında Makarios’un faaliyetleri sonucu uluslararası kamuoyunun her gün Türkiye’yi suçlayan yayınlar yaptığını bu kampanya ile ABD’nin ilerleyen günlerde askeri yardımı keseceğini ülkenin içinde bulunduğu hükümet bunalımının Makarios’un faaliyetlerini durduramayacağını güçlü bir hükümete ihtiyaç duyulduğuna yer vermiştir.¹⁸⁸

Kıbrıs Türk yönetimi hareket sonucu ortaya çıkan bu yeni durumun hukuki olması için ve toplumda huzuru, düzeni sağlamak amacıyla 13 Şubat 1975 tarihinde Kıbrıs Türk Federe Devletini ilan etmiştir.¹⁸⁹

KTFD’nin kurulması Kıbrıs’ta yaşayan Türklerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi prensibinin tabii bir sonucu ve haklı bir uygulaması olmuştur. Kuruluşundan sonra Kıbrıs Türk Federe Devleti, yasama görevi gören 50 üyeli bir kurucu meclis oluşturdu, anayasasını hazırladı.¹⁹⁰

Kıbrıs Türk Federe Devletinin kuruluş ve ilanı Türkiye’de sevinçle karşılanırken Atina’da şok etkisi yaratmıştır. Bu durum iki devletin ilişkilerini daha da gerginleştirmiştir. Irmak, Kıbrıs Türk Federe Devletinin kurulmasını Federe Türk kanadını, taksimi ve Enosis’i önleyip bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti’ni Kurmak yolunda atılmış bir adım olarak nitelendirmiştir.¹⁹¹

Kıbrıs Türk Federe Devleti Kuruluşu için liderle görüşen Irmak, Yunan Başbakanı Karamanlis’in Türkiye’yi harple tehdit anlamına gelen sözleri için “Yunan

¹⁸⁶ Müge Vatansever, “Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.12, Özel S., İzmir 2010, s. 1516.

¹⁸⁷ “Kıbrıs Meselesinin Tarihçesi, BM Müzakerelerinin Başlangıcı”, http://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa Erişim tarihi 28 Mayıs 2018.

¹⁸⁸ Abdi İpekçi, “Olmaz Böyle Şey”, *Milliyet*, 29 Ocak 1975. s. 1.

¹⁸⁹ H. Fikret Alasya, *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarihi*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları:71 Seri:III Sayı: A.18 Ankara 1987, s. 75.

¹⁹⁰ *Milliyet*, 14 Şubat 1975. s. 10.

¹⁹¹ *Milliyet*, 14 Şubat 1975. s. 1.

tehdidine pabuç bırakmayız” diyerek KTFD’nin kuruluşunda kararlı olduklarını dile getirmiştir. Bu konuda baskı dahi olsa geri dönmeyeceğini açıklamıştır.¹⁹²

KTFD’nin ilanını takiben toplanan BM Güvenlik Konseyi 12 Mart 1975 tarihinde, sorunun çözümünü sağlamak üzere BM Genel Sekreterine iyi niyet görevi veren 367 sayılı kararı kabul etmiştir. Bugüne kadar devam eden çözüm çabalarına Genel Sekreter bu çerçevede yardımcı olmaya çalışmıştır. İyi niyet görevi, arabuluculuk ve hakemlikten çok daha sınırlı bir çerçeve oluşturmakta, tarafların müzakere etmelerini sağlamayı ve görüşmelerini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır.¹⁹³ Bu görüşmeler Irmak Hükümeti boyunca devam etmiş çeşitli sorunlar görüşülmüştür. Irmak Hükümeti sonrası MC Hükümeti döneminde 2 Ağustos 1975’te bu görüşmeler sonucunda Viyana’da BM gözetiminde Sayın Denktaş ile Klerides arasında bir nüfus mübadele anlaşmasına varılmış ve bu BM Barış Gücü aracılığı ile uygulanmıştır.

Irmak Hükümeti görev yaptığı sürece Kıbrıs sorunu kapsamında tüm parti liderleri görüşerek ortak bir mücadele sürdürmeyi amaçlamıştır. Ancak parlamentoda yer alan partilerin kendi aralarında ki sorunlar Kıbrıs sorununun önüne geçmiş bu dönemde Rum kesiminin ve Yunan Hükümeti’nin uluslararası kamuoyunda Türkiye aleyhine yaptığı propaganda güçlü bir hükümet olmadığı için engellenememiştir. Türk basını da bu dönemde TRT ile Kıbrıs sorunundan daha fazla uğraşıyorlar diyerek Irmak Hükümetini desteklemedikleri için parti liderlerini eleştirmişlerdir.

3.4.3 Türkiye-ABD ilişkileri

Irmak’ın görevde bulunduğu dönemde Türk Dış Politikasında diğer önemli olay Amerikan yardımlarının kesilmesi olmuştur. Aylardır yaşanan hükümet buhranı ülkeyi derinden etkilerken güvenoyu alamayan bir hükümetin ülkeyi buhrandan çıkarması mümkün değildi.

1974 Kıbrıs Barış Harekâtından sonra Türkiye-ABD ilişkileri gerginleşti. ABD özellikle Kıbrıs’a yapılan ikinci Harekatın işgal niteliğinde olduğunu belirterek Türkiye’yi suçluyordu. Bu durum karşısında Türkiye’ye yapılan yardımların kesilmesine karar veren ABD Hükümeti Şubat 1975’ten itibaren Türkiye’ye ambargo uygulamaya başladı.¹⁹⁴ Bu durum iki devlet ilişkilerinde sarsıntı yaratmıştır.

Irmak’ın Ambargoya dair ilk sözleri “Dış politikada Ne Rumlara, Ne Yunanlılara ne de Amerikalılara verecek tavizimiz yoktur” şeklinde olmuştur. Yardımların kesilmesi üzerine ilk olarak Ecevit ile görüşmüştür. Ecevit yaptığı açıklamada “*NATO ortak güvenlik kavramı tümüyle yeniden ele alınmalıdır*” demiştir.¹⁹⁵

¹⁹² Hürriyet, 13 Şubat 1975. s. 1.

¹⁹³ “Kıbrıs Meselesinin Tarihçesi, BM Müzakerelerinin Başlangıcı”, http://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa Erişim tarihi 28 Mayıs 2018.

¹⁹⁴ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, Timaş Yayınları, İstanbul 2015. s. 720.

¹⁹⁵ Milliyet, 05 Şubat 1975. s. 1.

Yardımların kesilmesi üzerine Amerikan başkanı Ford'un Başbakan İrmak'a çektiği telgrafta yardımın tekrar başlaması için çalışmalar yapıldığını ilk üç aylık bütçeye bunun konulacağını kuvvetli bir ihtimal olarak belirtiyordu. Bu telgrafın ardından İrmak, şubat sonuna doğru yardımların tekrar başlaması ümidindeydi.¹⁹⁶

Yardımların kesilmesi üzerine tedbirler alınacağını bildiren Başbakan İrmak alınabilecek iki tedbir olduğunu belirterek bu tedbirleri şöyle açıklamıştır: “....Amerika ile özellikle ikili anlaşmalar üzerinde, yeni duruma göre hükümetimiz bütün ilişkilerimizi gözden geçirmek zorunluluğuna itilmiştir. Bundan kaçınamayız. İkincisi, savunma gücü zayıflatılacak olan bir Türkiye'nin NATO Savunma Paktına olan katkısı da, yeni şartlara göre yeni baştan gözden geçirilmek durumu hasıl olmuştur.” İrmak, iki tedbir kararını açıklamasına rağmen bunları fiili olarak uygulamamıştır.

İrmak'ın ABD'nin yardımları kesmesi üzerine sert karşılık vermemesi eleştiri konusu olmaya başlamıştır. Hatay CHP Milletvekili Mehmet Sönmez Başbakan İrmak'a çektiği telgrafta hükümetin dış politika tutumunu eleştirmiş Amerika'ya karşı yalvarır bir tavır takınıldığını bu durumun Türklüğün onurunu kırarak bir uygulama olduğunu belirterek Amerika'ya karşılık verilmesi gerektiğini bildirmiştir.¹⁹⁷

İrmak Hükümeti Amerikan ambargosu başladıktan sonra yaklaşık bir ay görevine devam etmiş daha sonra MC Hükümetinin kurulması ile görevi son bulmuştur. İrmak Hükümeti bu bir aylık ambargo sürecinde herhangi bir karşı hamle yapmamış ABD'nin yardımlara yeniden başlamasını beklemiştir. MC hükümetin kurulmasının ardından 25 Temmuz 1975'ten itibaren Türkiye'deki Amerikan üs ve tesislerine el konulmuştur.¹⁹⁸

3.5 Sadi İrmak Dönemi İç Politikada Yaşanan Gelişmeler

İrmak hükümeti göreve başlamadan önce Kıbrıs sorunu çerçevesinde Yunanistan ile yaşanan kriz İstanbul, Ankara, Adana ve İçel illerinde sıkıyönetim ilan edilmesine neden olmuştu. Yeni hükümet kurulduktan sonra sıkıyönetim uygulamalarının kaldırılmasından yana bir tutum içinde olduğunu beyan ediyordu.¹⁹⁹ Hükümet sıkıyönetim ilanına sebep olmuş hadiselerin, barışçı bir tutum sergileyerek düzelmesini, yumuşamasını bekledi. Ancak yapılan tüm girişimlere rağmen Yunan hükümetinin saldırgan ve tehditkâr tutumu sıkıyönetim uygulamasının devam etmesi zorunluluğunu ortaya çıkardı. İrmak Hükümeti 1975 yılının başından itibaren görevde kaldığı süre boyunca bu dört ilde sıkıyönetim uygulamak zorunda kaldı.

Yunanistan ile yaşanan kriz sonucu 4 ilde uygulanan sıkıyönetim uygulamasının Orta Doğu'da meydana gelen gelişmeler sonucu Hakkari, Mardin, Siirt ve Diyarbakır illerinde de uygulanması amaçlanmıştır. Hükümetin bu illerde sıkıyönetim kararının alınmasının sebebi şöyledir: 70'li yıllarda Irak'ta Kürtlerle yaşanan iç savaş sırasında

¹⁹⁶ *Milliyet*, 08 Şubat 1975, s. 1.

¹⁹⁷ *Akşam*, 11 Şubat 1975, s. 1.

¹⁹⁸ Mustafa Balcıoğlu, “İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C.II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002, s. 474.

¹⁹⁹ *CSTD*, 04 Şubat 1975, C:4, B:5, O:1, s. 85.

İran'ın Kürtleri desteklemesi 6 Mart 1975'te imzalanan Cezayir Antlaşması ile Kürt sorunu Baas rejiminin istediği biçimde çözülürken 1930'lardan beri süre gelen İran-Irak arasındaki sınır meselesi de çözülmüş oldu.²⁰⁰ İran'ın Barzani kuvvetlerine yardımı kesmesi sonucu sayıları 70-80 bin ve diğer tahmine göre 150 bini bulan Barzani kuvvetleri Türkiye'den normal sığınma hakkını istemişlerdir. Barzani'nin bu talebi üzerine Irmak meclis kürsüsünden yaptığı açıklamada şunları söylemiştir:

“...Milletlerarası anlaşmalara son derece bağlı ve sadık bir devlet olduğu için sığınma hakkını tabîî haklardan, insan haklarından birisi olarak kabul etmekle beraber, burada durum çeşitli bakımlardan özellikler ve aykırılıklar göstermektedir. Evvelâ ferdî bir sığınma bahis konusu değildir. Çok büyük kitlelerin sığınma talebi karşısında bulunuyoruz. Öte yandan, Irak Devleti, sığınacak olan Barzani Kuvvetlerine kayıtsız şartsız olarak genel af ilân etmiştir ve nihayet, Barzani Kuvvetleri artıklarının tek güzergâhı da bizim topraklarımız değildir. Irak'ın Cenubunda İran'a geçmek için imkânlar da mevcuttur. İşte bu üç noktayı dikkate alan Hükümetimiz, büyük kitlelerin sığınma ve geçiş taleplerini kabul edememiştir. Bunun üzerine, bu güçler, bu defa zora başvuracaklarını ve normal sığınmayı ve geçişi kabul etmezsek kendi kuvvetleriyle topraklarımıza tecavüz edip geçmeyi deneyeceklerini kesin bir lisanla bildirmişlerdir...”²⁰¹

Bu durum üzerine Güneydoğu bölgesinin güvenliğini sağlamak amacıyla alınan askeri tedbirlerin yanı sıra, askeri tedbirleri tamamlayıcısı olarak içeriye sızması muhtemel silahlı insanların asayiş bozukluğuna yol açabileceği tahmin edilerek bu 4 ilde sıkıyönetim kararı alınmıştır. Irmak alınan kararın bu illerde yaşayan vatandaşlarımızla bir ilgisi olmadığını sadece onların ve memleketin güvenliği için alındığını ifade etmiştir. Hükümetin aldığı bu karar meclis tarafından kabul edilmemiş yapılan oylamada 56 kabul oyuna karşılık 350 oyla reddedilmiştir.²⁰²

Ülke içinde yıllardır devam eden Sağ-Sol grupların mücadelesi Irmak hükümeti döneminde de devam etmiş hükümet görev yaptığı süre boyunca İstanbul ve Ankara'da can kaybıyla sonuçlanan öğrenci olayları meydana gelmiştir. Yaşanan Hükümet krizi ayrışma ortamını daha da karmaşık hale getirmiştir.

Irmak Hükümeti göreve başladığı günlerde devletin ekonomik durumu da iyi değildi. Güvenoyu alamayan partiler dışı bir hükümetin kurulması da ekonomik durumu daha kötüye götürdü. Amerikan yardımlarının kesilmesi, Türk lirasının her geçen gün değer kaybetmesi beraberinde zamları getirdi. Enflasyon giderek arttı. Hükümetin yapısı gereği enflasyonu durdurucu, hiç değilse azaltıcı tedbirler alınamıyordu. Irmak Hükümeti döneminde ülke içindeki anarşi ve terör olayları artarak devam ediyordu. Ülke 12 Mart öncesine geri dönmüştü. Bu dönemde Başbakan Sadi Irmak sorunların ancak meclis içerisinde güçlü bir hükümetin kurulması ile çözülebileceğini düşünüyordu. Bunun için sürekli Cumhurbaşkanı ve parti liderleri ile görüşmeler

²⁰⁰ Behçet Kemal Yeşilbursa, “Geçmişten Günümüze Irak Meselesi”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C:29 Özel Sayı: II, Temmuz 2009, s. 1327.

²⁰¹ *CSTD*, 27 Mart 1975, C:14, B:7, O:1, s. 130.

²⁰² *Milliyet*, 28 Mart 1975, s. 1.

yapıyordu. Abdi İpekçi bu kadar olumsuz bir tablonun içinde Türkiye'yi güvenoyu alamayan bir hükümetin yönetmemesi gerektiğini belirtmiştir. Parlamento içinden bir hükümet kurulamıyorsa bu süreçte Irmak Hükümetine destek vermeleri gerektiğini ifade etmiştir.²⁰³

3.5.1 Irmak Hükümeti İçinde Yaşanan Anlaşmazlık

Irmak Hükümetinde meclis içinden 11, meclis dışından 16 bakan bulunmaktaydı. Bu bakanların 10'u öğretim üyesiydi. Hükümetin seçimlere kadar bir geçiş hükümeti görevi göreceği kimsenin makamında kalıcı olmak gibi bir düşüncesi olmadığı Sadi Irmak tarafından kamuoyuna bildiriliyordu.

Hükümetin güvenoyu alamaması görevine bu şekilde devam etmesi mevcut bakanları rahatsız etse de görevlerini sürdürdüler. Zamanla hükümet içinde parlamenter bakanlar ile parlamento dışından bakanlar arasında görüş ayrılıkları büyümüştür. Devlet Planlama Teşkilatı'nın yapılmasını istediği zamlar yüzünden baş gösteren görüş ayrılığı CGP'li ve bağımsız bakanların TRT Genel Müdürü İsmail Cem İpekçi'nin TRT Genel Müdürlüğünden alınması yolundaki ısrarları üzerine anlaşmazlık genişlemiş yine bu dönemde meydana gelen üniversite olayları da Üniversiteden gelen bakanlarla parlamenter bakanlar arasında sorun oluşturmuştur.²⁰⁴

Meydana gelen anlaşmazlıklar sonucunda bazı bakanların Hükümetin bir an önce görevden ayrılması için Başbakan Sadi Irmak'a baskı yaptıkları basına yansımıştır.²⁰⁵

3.5.2 TRT Sorunu

Sadi Irmak Başbakan olduktan sonra yaptığı açıklamada Devlet memurları kadrosunda değişiklik düşünmediğini ön yargı ile görevden alma ve tayinlerin kendisine sempatik gelmediğini ifade etmesi CHP'nin yerleştiği solcuları Irmak'ın himaye etmesi olarak yorumlanmıştır.²⁰⁶ Irmak Hükümetinin birçok toplantısında gündem konusu sadece TRT oluşturmaktaydı. Güven Partili bakanlarla onlara yakın bazı tarafsız bakanlar toplantılarda TRT yayınlarını ve Genel Müdür İsmail Cem'i eleştirerek istifasını istiyorlardı. Aynı istek meclis toplantılarında da MC hükümetini kurma çabasında olan partilerden gelmekteydi.²⁰⁷ Irmak'ın bu eleştiriler karşısında çevresine bu TRT'den ne istediklerini anlamıyorum. Kıbrıs'ı ekonomik darlığı konuşmak niyetiyle toplanan Meclis her şeyi unutup TRT konusunu konuşuyorlar dediği aktarılmaktadır.²⁰⁸

²⁰³ İpekçi, "a.g.m", s. 1.

²⁰⁴ *Hürriyet*, 30 Ocak 1975. s. 10.

²⁰⁵ *Akşam*, 27 Ocak 1975, s. 1.

²⁰⁶ *Son Havadis*, 20 Kasım 1974. s. 1.

²⁰⁷ *Tercüman*, 29 Ocak 1975. s. 1.

²⁰⁸ Cem, *TRT'de...*, s. 154.

Irmak ne partilerden destek görmek amacıyla bu eleştirilere katılıyor ne TRT'yi kamuoyuna açıkça savunabiliyordu. İsmail Cem'e göre birincisine Irmak'ın ahlakı ve kişiliği yatkın değildi. İkincisine ise gücü ve siyasal durumu izin vermiyordu.²⁰⁹ Irmak gerek hükümet içindeki gerekse meclisteki partilerin TRT konusundaki baskıları sonucu üç tarafsız hukukçudan oluşan bir komisyon kurmaya karar verdi. Bu başbakanlık komisyonu TRT'nin bütün çalışmalarını inceleyerek hükümete bir rapor sunacaktı.²¹⁰ Irmak'ın bu komisyonu kurmaktaki amacı kendisine baskı yapanlara bir gerekçe göstermek ve TRT konusunu bir süre erteleyebilmektir.

TRT genel müdürü İsmail Cem kurulan bu komisyonun yasal olmadığını çünkü TRT kanunu uyarınca, hiçbir Başbakan'ın ya da onun oluşturacağı komisyonun TRT'de araştırma yapmaya, soruşturma yapmaya hakkı olmadığını, TRT'yi ancak Maliye Bakanlığı'nın emri üzerine maliye yetkilileri mali açıdan TRT'yi denetleyebileceğini ifade ediyordu. İsmail Cem, Irmak'ın bu komisyon önerisini iyi niyetiyle kurduğunu kanunun inceliklerini bilmediğini bildiriyordu. Hem Başbakan Irmak'ı zor duruma düşürmemek hem de denetimden kaçıyormuş gibi görünmemek adına TRT'nin kimseden gizleyecek bir şeyi olmadığını ifade ederek komisyona izin vermiştir.²¹¹

Irmak döneminde kurulan bu komisyon TRT'de incelemeler yapmaya başlamış ancak komisyon görevini MC hükümeti kurulunca tamamlamış sonrasında İsmail Cem 12 Mayıs 1975 tarihinde görevden alınmıştır.²¹²

3.5.3 Poligami Tartışması

Irmak; başbakanlık görevini sürdürdüğü günlerde bir gazeteci ile yaptığı söyleşide "Türk erkeği poligamdır" dediği gazetede köşede yer almaktaydı. Basına yansıyan bu açıklamalar Irmak'ın Poligamiyi savunduğu yönünde yorumlanmış ve çeşitli çevrelerden tepki almıştır.

AP Tokat Milletvekili Feyzullah Değerli, Irmak'ın basına yansıyan açıklamalarının toplumu olumsuz yönde etkilediği yönünde eleştirilerde bulunmuştur.²¹³ Irmak basına yansıyan açıklamaları sebebiyle bir açıklama yaparak asla poligamiyi savunmadığını kadın erkek eşitliğinden yana olduğunu kendisine atfedilen sözlerin çarpıtıldığını ifade etmiştir.²¹⁴

Bu olaydan yıllar sonra Irmak'ın Danışma Meclisi Başkanlığı yaptığı yıllarda gazeteci Erbil Yaşaralp ile yaptığı röportajda Yaşaralp'in bu sözün aslını sorması sonucunda şu cevabı verir.:

"Bana bunca zaman sonra tavzih fırsatı verdiğiniz için teşekkür ederim. Öyle bir şey yok.

...Olan şu: ilmi bir münakaşa açılmıştı. O zamanlar Başbakandım, bana da sormuşlardı.

Dedim ki, elbette medeni bir cemiyet monogram bir cemiyettir. Ancak yeryüzünde bazı

²⁰⁹ Cem, a.g.e., s. 155.

²¹⁰ *Milliyet*, 01 Şubat 1975. s. 10.

²¹¹ Cem, a.g.e., s. 155-156.

²¹² *Tercüman*, 13 Mayıs 1975. s. 1

²¹³ *Milliyet*, 11 Aralık 1974. s. 1.

²¹⁴ *Milliyet*, 12 Aralık 1974 s. 10.

dinlerde poligamiye cevaz veren cereyanlar var. Söylediğim bundan ibaret. Bundan başka bir şey katiyen söylemedim. Fakat sizin aziz dostlarınız, arkadaşlarınız sağ olsunlar, bana bu sözü de mal ettiler. Ben açık kalpli bir kişiyim, basının haber alma özgürlüğüne saygı duyarım. Ve bu yüzden çekmediğim kalmamıştır.”²¹⁵

3.6 Irmak Hükümetinin İstifası

Irmak, Cumhurbaşkanı Korutürk’e istifasını sunduktan sonra; Cumhurbaşkanı yeni hükümet kuruluncaya kadar görevini sürdürmesini istemişti. Bu süreçten sonra Meclis içerisinde yeni hükümet kurma çalışmaları başladı. Irmak bu süreçte sık sık parti liderleri ile görüşerek hükümet kurma girişimlerine destek verdi.

Aralık 1974’te AP, MSP, MHP ve CGP ortak bir bildiri yayınlayarak, bir “Milliyetçi Cephe” oluşturduklarını ve belli görüşler ve hedefler etrafında toplanarak beraberce çalışmaya karar verdiklerini açıklamışlardır.²¹⁶

Ancak bu dört partinin meclisteki oylarının toplamı kuracakları hükümetin güvenoyu almasına yetmiyordu. Güvenoyu için DP’nin de desteği gerekiyordu. DP yönetimi Demirel’in başbakanlığında kurulacak bir hükümete karşı çıkmaktaydı. DP lideri Ferruh Bozbeyli yaptığı açıklamalarda Sadi Irmak başbakanlığında AP ile hükümet kurabileceklerini Demirel başbakanlığında bir hükümete katılmayacağını beyan ediyordu.²¹⁷ Milliyetçi Cepheyi oluşturan partiler meclis dışından birinin başbakanlığına sıcak bakmıyorlardı.²¹⁸

Hükümet bunalımı devam ederken CHP ve DP’nin Irmak başbakanlığında bir hükümet kurabilecekleri gündeme gelmiş ancak DP içerisindeki bazı milletvekilleri bu durumu kabul etmemişlerdir.

1 Mart 1975 tarihine gelindiğinde hükümet bunalımı devam ederken Cumhurbaşkanı Korutürk başbakanlık görevini yeniden Irmak’a verdiğini bildirerek “Milli Koalisyon hükümeti kurulmasını” istemiştir.²¹⁹ Korutürk parti liderleri ile görüşmeden hükümet kurma görevini yeniden Sadi Irmak’a vermesinin nedeni politikacıların ilk Irmak hükümeti kurulurken güvenoyu verecekleri konusunda kendisini aldatmaları sonucu onlara duyduğu kızgınlıktır.²²⁰

Irmak, başbakanlık görevinin tekrar kendisine verilmesinin ardından 14 Mart’a kadar Milli Koalisyon hükümeti kurma çalışmalarını yürüterek tüm parti liderleri görüşmüştür. Ancak Irmak özellikle Milliyetçi Cepheyi oluşturan partilerden destek almaması sonucunda görevi Cumhurbaşkanı’na iade etmiştir. Cumhurbaşkanı, Irmak’ın

²¹⁵ *Cumhuriyet*, 16 Kasım 1981. s. 1,6.

²¹⁶ Hakkı Uyar, *Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek: Vatan Cephesi*, Boyut Yayınları, İstanbul 2012. s. 28.

²¹⁷ *Milliyet*, 07 Mart 1974. s. 1.

²¹⁸ *Tercüman*, 08 Mart 1974. s. 1

²¹⁹ *Ortadoğu*, 02 Mart 1975. s. 1.

²²⁰ Toker, a.g.e., s. 87.

görevi iade etmesi üzerine hükümet kurma görevini Ecevit'e verdi. Ecevit'in bu aşamada görevi kabul edemeyeceğini açıklaması üzerine Korutürk görevi 20 Mart'ta Demirel'e vermiştir.

Demirel bir Milliyetçi Cephe hükümeti kurmak için çalışmalara başlamış ancak kuracağı hükümetin güvenoyu alabilmesi için DP'nin desteğine ihtiyacı vardı. DP yönetiminin koalisyonu karşı çıkması, partiden önemli bir kopmaya yol açtı. 28 Mart 1975 tarihinde Sadettin Bilgiç önderliğinde 9 Milletvekili partiden istifa etti. Böylece Demirel kuracağı hükümette gerekli desteği bağımsızlardan sağlamış oluyordu.²²¹

31 Mart 1975 tarihinde Demirel 4 partiden oluşan hükümeti açıkladı. Böylece ayalarca süren hükümet bunalımı Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulması ile sona ermiş oldu.

Sadi Irmak başbakanlık görevinin ardından Cumhuriyet Senatosundaki kontenjan üyeliğini sürdürmeye devam eder. Irmak'ın ülkenin içinde bulunduğu zor şartlarda üstlendiği bu görevi Türk siyasi tarihinde "Sadi Irmak Modeli" adıyla anılacaktır.

Irmak hükümeti görev yaptığı süre içinde hiçbir yasa çıkaramaz, kendisini bir parti liderliğine taşıyacak bir politika uygulayamaz ama güvenoyu alamaması dışında da hatırlanacak farklı bir başbakan olarak kendisini tanıtır. Irmak Başbakan olarak görev yaptığı süre boyunca başbakanlık konutunu kullanmamış Ulus'taki bir otel odasından başbakanlık binasına yürüyerek gitmiş olması şahsi menfaatlerini değil devlete hizmet etmekten gurur duyan bir görev adamı olduğunu ispatlamaktadır.

²²¹ Uyar, *a.g.e.*, s. 28.

IV. BÖLÜM

SADİ IRMAK'IN DANIŞMA MECLİSİ BAŞKANLIĞI VE YAŞAMA VEDASI

4.1. 12 Eylül 1980 Müdahalesi

1971'den sonra Türkiye'deki anarşi ortamı giderek büyümüştür. Bu bakımdan 12 Eylül 1980 darbesinin en önemli gerekçesi anarşi ve terörün artışı olmuştur. Gerçekten bu yıllarda enflasyon oranı 1978'de %44 den 1980'de %107'ye tırmanmış, dış borç 14.6 milyar dolara çıkmış, 1977'de siyasi şiddet olaylarında 231 kişi öldürülmüş, 1978'de 832 kişi, Aralık 1978- Eylül 1979 arasındaki dokuz ayda 898 ve sonraki 12 ayda 2812 kişi terör ve şiddet olaylarından hayatını kaybetmişti.²²²

1979 yılında Demirel Türkiye'nin siyasal tarihinde ilk kez bir azınlık hükümeti kurdu. Hükümet, desteğini tamamen hükümet dışındaki sağ partilerden sağladı. Hükümetin başlattığı, büyük halk kitlelerinin kemerleri sıkmasını gerektiren 24 Ocak 1980 ekonomik kararları ile önceki dönemde yapılan %43 lük devalüasyona ilaveten %30'luk yeni bir devalüasyonun yapılmasıyla uluslararası mali piyasaların beklentileri karşılandı.²²³ Ancak ülkedeki anarşinin bir türlü bitirilememesi üzerine Demirel'in azınlık hükümeti kurulduğu gün politikacıları kendilerine çeki düzen vermeleri konusunda Ordu'nun bir uyarı mektubu ile ikaz etmesi ve bu mektubu basında yayınlaması bir askeri müdahalenin belirtileriydi.²²⁴

24 Ocak 1980 ekonomik kararları, muhalefet edilmeyen istikrarlı bir rejim tarafından gerçekleştirilebilirdi. Parlamentonun çalışmaz hale geldiği, sokaktaki adamın partilerden nefret etmeye başladığı bir dönemde parlamentonun varlığı sona ermişti. Terörizm görevini yapmıştı. Birçok yurttaş askeri müdahale ve yönetimin kaçınılmazlığını belirli bir süre için kabul etmekteydi.²²⁵

12 Eylül 1980 tarihinde Genelkurmay Başkanı Kenan Evren Başkanlığında, Kara, Deniz, Hava ve Jandarma Genel Komutanı'ndan oluşan beş kişilik "Milli Güvenlik Konseyi" ülkede yönetimi ele almıştı. Konsey bildirisinde, devletin başlıca organlarıyla işlemez duruma getirildiği, anayasal kuruluşların susturulduğu tespitini yapıyor, siyasi partilerin kısır çekişme ve uzlaşmaz tutumlarıyla devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamamakla, gereken tedbirleri yerinde ve zamanında almamakla suçluyordu.²²⁶

Ülkenin kanlı bir kardeş kavgasının eşiğine geldiği bir sırada siyasi iradenin ülkenin sorunlarını çözmede yetersiz kalması üzerine Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet

²²² Süleyman Beyoğlu, "Türkiye'de Askeri Darbelerin Demokrasiye Etkileri", *Cumhuriyet Dönemi Demokratikleşme Faaliyetleri Sempozyum Bildirileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010.s. 105.

²²³ Eraslan, "a.g.m.", s. 626.

²²⁴ Ahmad, "Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul 1983, C: VII. s. 1998.

²²⁵ Ahmad, "a.g.m.", s. 1998.

²²⁶ Eraslan, "a.g.m.", s. 627.

Kanunu'nun verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni koruma ve kollama görevini millet adına emir ve komuta zinciri içinde yerine getirmek için yönetime el konmuştu. Komite Meclis ve Hükümetin feshedilmesine, milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılmasına, tüm yurtdışı sıkıyönetim uygulanmasına ve yurtdışına çıkışların yasaklanmasına karar vermişti. İktidar ve muhalefet partilerinin yöneticilerinin, aktif sivil toplum örgütlerinin idarecilerinin gözaltına alınmalarına karar vermiştir.²²⁷

12 Eylül'den sonra 24 Ocak kararlarının mimarı Turgut Özal ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığına getirildi. Ülkedeki sağ-sol çatışması büyük oranda azaltıldı, siyasi cinayetlerde büyük bir azalma görüldü.²²⁸

4.1.1 Sadi Irmak'ın 12 Eylül Müdahalesine Bakışı

Irmak, Danışma Meclisi Başkanı olduğu günlerde meclis de yaptığı konuşmada 12 Eylül Müdahalesi ile ilgili şunları söylemiştir:

“Bizi 12 Eylül'e götüren acı olaylar bütün tazeliği ile hatıralarımızdadır. Bin senelik Türk Devleti çöküş uçurumunun ta kenarına getirilmişti ve can güvenliği yoktu. Can güvenliği olmayan bir memlekette devletin varlığından bahsetmek de güç olur.

Bu milli felaketin en acı tarafı bizde, vatandaşlarda bir teselli bırakmaması idi. Çünkü bir millet dıştan da tecavüze maruz kalabilir, harp eder, şehitler verir, gaziler ortaya çıkar; belki kader yine de o milleti mağlup eder; ama bir tesellisi var bunun; elden gelen her şey yapılmıştır ve düşman dıştan gelmiştir diye bir tesellisi vardır; ama bizim devletimizi uçurumun kenarına getiren olayların böyle bir tesellisi mevcut değildir. Onun için milletimizin ıstırapı sonsuzdu. Bu sonsuz ıstırapı 12 Eylül'de kahraman ordumuz hiyerarşik nizamı içinde bertaraf etmiş ve devletin kaderine el koymak mesuliyetini üzerine almıştır.”²²⁹

Irmak'ın sözlerinden anlaşılacağı üzere memleketin içinde bulunduğu durum bu müdahaleyi gerekli kılmaktaydı. Irmak ülkeyi uçurumun kenarında gördüğü için bu müdahaleye destek vermiş ve sonrasında DM içinde yer alarak yeni oluşturulan düzene katkı sağlamak istemiştir.

4.2 Sadi Irmak'ın Danışma Meclisi Başkanlığı

Yeni anayasayı hazırlayacak Kurucu Meclis'in bir kanadını oluşturan Danışma Meclisi 23 Ekim'de ilk toplantısını yaptı. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin ardından, MGK'nin anayasa yapımı ve normal rejime dönüş programı 1 Kasım 1980'de açıklandı. Buna göre yeni anayasayı hazırlayacak bir kurucu meclis oluşturulacak, kabul edilen metin halkoylamasına sunulacak ve yeni seçimlerle MGK ve Kurucu Meclis'in görevi son bulacaktı.²³⁰

Bu amaçla ilk olarak 29 Haziran 1981'de Kurucu Meclis Hakkında Kanun çıkarıldı.²³¹ Yeni anayasal ve yapıyı kuracak ve TBMM'nin toplanmasına kadar yasama

²²⁷ Beyoğlu, “a.g.m.”, s. 106.

²²⁸ Beyoğlu, “a.g.m.”, s. 106.

²²⁹ DMTD, 5 Ekim 1982, B:1, O:1, s. 4.

²³⁰ 1981 yılı, *Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-2000)*, c:4, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s. 8.

²³¹ Resmi Gazete, 30 Haziran 1981, S: 17386, s. 1.

yetkisini kullanacak olan bu meclis iki kanattan oluşmaktaydı. MGK ve DM. Ancak bunlar arasında bir eşitlik yoktu, bir alt-üst ilişkisi vardı. DM üyeleri MGK tarafından belirlenen danışmanlardı. Anayasa yapımında son söz hakkı ve hükümeti denetleme yetkisi de sadece MGK'ya aitti.²³²

DM 160 üyeden oluştu. 120 kişi valilerin önerdiği adaylar arasından MGK tarafından seçildi. 40 üyeyi de doğrudan MGK kendisi seçti. Üye olabilmenin bir koşulu da 11 Eylül 1980 tarihinde herhangi bir siyasal partinin üyesi olmamaktı.²³³ DM'nin açılışına bir hafta kala 16 Ekim'de de bütün partiler feshedildi. Niyet, DM üzerinde her türlü parti eksini sıfırlamaktı.

DM'ne üye olabilmek için yaklaşık 6000 kadar başvuru oldu. Seçilen üyeler 15 Ekim'de açıklandı. Devlet memurluğu kökenlilerin oranı %50'nin üzerindeydi. 50 yaşını aşmış olanlar da %70 civarıydı. Asker kökenlilerde yaklaşık %20 civarındaydı. DM, bürokratik ve oldukça yaşlı bir karışımdan oluştu.²³⁴

MGK başkanı Kenan Evren, DM'nin açılış konuşmasında yeni anayasanın otoriteyi güçlendirici olması istediğini açıkladı ve son sözün MGK'ya ait olduğunu hatırlattı. Danışma Meclisi Başkanlığına 27 Ekim'de Sadi Irmak seçildi. Arkasından 23 Kasım'da 15 üyeli bir Anayasa Komisyonu oluşturuldu. Bu komisyonun başına Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı getirildi.

Danışma Meclisi'nin en yaşlı üyesi olan Irmak DM başkanlığı için Namık Kemal Yolga, Mustafa Aysan ve Hikmet Altuğ ile birlikte aday gösterilmiştir. Hikmet Altuğ'un ilk tur seçim öncesinde adaylıktan çekilmesi kalan üç aday başkanlık için yarışmıştır. İlk turda gerekli oyu alamayan adaylardan Mustafa Aysan'a 57, Sadi Irmak'a 51, Namık Kemal Yolga'ya 50 oy çıktı.

İkinci tur oylamada en çok oyu alan Sadi Irmak, Danışma Meclisi başkanı olmuştur. Irmak 158 Üyenin 67'sinin oyunu alarak başkan olmuştur.²³⁵ Irmak'ın Danışma Meclisi Başkanlığı sürecinde yeni bir Anayasa şekillenecek; siyasi yelpazenin yeni partilerle yenilenmesine yol açacak hazırlıklar tamamlanacaktır.

Oluşturulan Anayasa Komisyonu yeni Anayasa için çalışmalara başladığı günlerde oluşturulacak Anayasa hakkında Irmak görüşlerini şöyle açıklamıştır. "Çok Anayasa tecrübesi olan bir ülkeyiz. Tanzimat da bir anayasadır ve bu anayasadan başlanarak geçirdiğimiz tüm anayasalardan yararlanılacaktır... Yeni Anayasanın ne kadar sürede hazır olacağını şimdiden söyleyemem kâhin değilim... Yeni Anayasa'da başka ülkelerin Anayasalarından da yararlanılacak. Ancak bu kopyacılık, taklitçilik şeklinde olmayacaktır."²³⁶

²³² 1981 yılı, *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, s. 9.

²³³ *Resmî Gazete*, 30 Haziran 1981, S.17386, s. 2.

²³⁴ 1981 yılı, *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, s. 8.

²³⁵ *Milliyet*, 28 Kasım 1981, s. 7.

²³⁶ *Cumhuriyet*, 4 Kasım 1981, s. 1,6.

Irmak, olabildiğince uzun ömürlü bir Anayasa çıkarılması gerektiğine inanıyordu. Yeni yapılacak anayasa da ideal olanın kişi haklarını güçlü tutmak kadar, devleti de güçlü tutacak tedbirlerin bulunması gerektiğini düşünüyordu. Çünkü kişi hakları ne kadar güçlü olursa olsun bunu kontrol edecek güçte bir devlet yoksa bu haklar teoride kalırdı. Bu konuda daha önceki daha önceki anayasalara da değinen Irmak: *“Daha önceki anayasalarda zaman zaman kişi hakları çok ön plana çıktı. Devlet zayıf düştü, Bazen de devlet çok güçlü kişi hakları ikinci sırada kaldı.”* diyerek yeni anayasanın bu dengeyi sağlayacağını düşünüyordu.²³⁷

Irmak yeni oluşacak Anayasa ile siyasi yelpazenin de nasıl oluşacağına dair beklentisini şöyle ifade etmektedir: *“Yeni Anayasa ile birlikte oluşacak ortamda siyasal yelpazenin çerçevesini Kemalizm tayin edecektir kanaatindeyim. Kemalizm deyince katılaşmış bir sistem kastetmiyorum. Sağ ve sol aşırılıklardan uzak kalacak ve Kemalist bir çerçeve içine yerleştirilecek bir siyasal yelpazeyi makul bulurum. Bunun temini için çağdaş manada milliyetçilik, özgürlük ve halkçılık prensipleriyle yaşayacak bir Türk devletinin vücut bulacağı bir Anayasa hazırlanacaktır.”*²³⁸

Sadi Irmak'ın başkanlığını yaptığı Danışma Meclisi ilk yılında 156 Birleşim, 368 Oturum gerçekleştirmiştir. Bu dönemde oluşturulan Anayasa Komisyonu Türkiye Cumhuriyeti Anayasa tasarısını hazırlamıştır. 109 Kanun tasarısı Danışma Meclisinde görüşülmüş ve kabul edilmiştir. 22 Kanun tasarısı hükümet tarafından kabul edilmemiştir.²³⁹

Danışma Meclisi ikinci yılında hazırladığı Anayasa Tasarısı milletin onayına sunulmuş ve Anayasa görülmemiş bir katılım ve oy oranıyla kabul edilmiştir. Irmak milletin yoğun katılım ile Anayasa'yı kabul etmesinden duyduğu memnuniyeti Atatürk'ün ölüm yıldönümü nedeniyle 10.11.1982'de Meclis oturumunda gerçekleştirdiği konuşmada dile getirecektir. Yapılan yoğun çalışmalar sonucu Danışma Meclisi Sadi Irmak başkanlığında hedefine ulaşmış; yeni Anayasa, Seçim Kanunu ve Siyasal Partiler Kanunu yürürlüğe girmiştir.²⁴⁰

Irmak'ın Danışma Meclisinde üstlendiği görev, kurulan yeni partilerle gidilen 6 Kasım 1983 tarihli genel seçimlerden sonra oluşan parlamentonun göreve başlaması ile son bulur.

Irmak Danışma Meclis Başkanlığı görevini de hayatı boyunca aldığı tüm görevlerde olduğu mütevazı bir şekilde yerine getirmeye çalışmıştır. Kendisine DM başkanlığı sırasında makamına yaraşır bir konut önerilse de eşi Semiha Hanımla birlikte Karayolları Misafirhanesindeki küçük bir oda da kalmayı tercih etmiştir.²⁴¹

²³⁷ DMTD, 09 Kasım 1981, C:1, B:4, O:1, s. 36.

²³⁸ Cumhuriyet, 08 Kasım 1981, s. 1,6.

²³⁹ DMTD, 14 Ekim 1983, C:23, B:178, O:3, s. 411.

²⁴⁰ DMTD, 10 Kasım 1982, C:11, B:11, O:1, s. 267.

²⁴¹ Namal, a.g.t. s. 100.

Irmak, DM başkanlığı görevinden sonra kuruluşunda yer aldığı İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü'ne emeklilik çağını aştığı için sözleşmeli bir görevle ve sembolik bir ücretle geri dönecektir.

4.3 Sadi Irmak'ın Siyasi Hayatında Önem Verdiği Konular

4.3.1 Sağlık

Irmak'a göre milli devletin milletimize verdiği en mühim hedeflerden biri Sağlık Bakanlığıdır. Atatürk Milli devleti kurar kurmaz, ilk iş olarak bu milletin bekasını temin etmek için kabineye yepyeni bir bakanlık olarak Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Bakanlığını kurmuştur. Atatürk'ten sonra İsmet İnönü'de sağlık hizmetlerinin en önemli destekçisi olmuştur.²⁴²

Sadi Irmak doktor olduğu için sağlık konusundaki sorunlara karşı hassas bir tavır sergilemiştir. Milletvekilliğinin ilk yıllarında ilk olarak köylere sıhhi yardım gönderilmesi hakkında ki kanun tasarısı çıkması için büyük bir uğraş vermiştir. Irmak'a göre köylere sıhhi yardım gönderilmesi çok acil bir meseledir. En basit sıhhi tedbirlerin yetersizliği yüzünden her yıl kaybedilen insan sayısı bilhassa ana ve çocuk sayısı tüyer ürpertecek mahiyettedir. Bu soruna en kısa zamanda cevap vermek meclisin ve hükümetin vazifesidir. Sorunun çözümü içinde köylere sağlık bekçileri yetiştirmek amacıyla köy enstitülerine büyük bir görev düştüğünü ifade etmiştir.²⁴³

Irmak meclis kürsüsünde yaptığı konuşmada veremle savaş konusunda devletin geç kalmasına rağmen bu mücadeleye desteğinin artarak sürdürmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu mücadelede devlet ile milletin birlikte mücadele vermesi gerektiğini savunmuştur. Irmak'a göre bu hastalık etrafında yapılan verem savaşında ümitsiz manzara gösteriyor. Bu şifa bulunmaz bir hastalık gibi tasvir edilmiştir. Ancak durum böyle değildir bu hastalık mensuplarının ancak %10'unu öldürüyor. Bu sebeple iyi bir tedavi ortamı sağlandığında verem korkutucu bir hastalık olmaktan çıkabilir. Irmak bu konu üzerinde veremle savaş için daha önce yapılan mekanların gösterişli ancak yatak sayısının yetersiz olmasından dolayı eleştirmiştir. Irmak Cerrahpaşa'da ve Heybeli'de veremle savaş için yapılan mekanların 2'şer milyona mal olmalarına rağmen 100 yataklı olmalarını eleştirmiş bu maliyetlere mimari olarak daha gösterişsiz ama daha çok insana hizmet edecek mekanların gerekliliğini ifade etmiştir. Irmak yine milletvekili olduğu dönemde verem konusunda halkın cahil olduğuna bu konuda halkın bilgilendirilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.²⁴⁴

Irmak'a göre dünya seviyesine en çok yaklaşmış ilim şubemiz olan tıp mensupları, memlekete kendi ilmi kapasiteleri seviyesinde hizmet verememenin üzüntüsünü yaşamaktadırlar. Bu hizmet için imkanlar yaratmak parlamentonun vazifesidir. Geri kalmış memleketlerde tedavi edici tababet daima pahalıdır ve nankördür. Yapılacak şey, çevre sağlığını koruyup, Profilaktik tababete yönelerek fakir

²⁴² CSTD, 06 Şubat 1979, B:36, O:5, s. 544.

²⁴³ TBMM TD, 05 Temmuz 1943, C:4, B:44, O:1 s. 41.

²⁴⁴ TBMM TD, 11 Nisan 1949, B:68, O:1 s. 244.

milletin parasını azami şekilde randıman getirecek bir ölçüde tıbbın hizmetine vermektir. Türkiye henüz bu hedeflerden uzak bulunuyor.²⁴⁵

Sağlık alanında sorunlardan biri de sıhhi teşkilatımız içinde büyük bir bürokratik yük olmasıdır. Sıradan büro personelinin yapacağı işleri birçok vilayette hekimlerin yapması Irmak’a göre hekim israfıdır. Hekim sayısının zaten yetersiz olması bu israfı lüks duruma düşürmektedir. Sağlık konusunda bir diğer meselede hekim sayısının azlığı sebebiyle tıp fakülteleri üzerine baskı yapılması meselesidir. Irmak’a göre Tıp fakültelerinden bol mezun vermeleri istenmektedir. Irmak bu durumu şöyle ifade ediyor: *“kötü avukat adamı ancak maldan eder. Ama kötü hekim candan eder”* diyerek fakültelerin baskı altında olmadan asrın gereğine göre hekim yetiştirmesi gerektiğini savundu.²⁴⁶

4.3.2 Eğitim

Türk toplumunun tarih boyunca eğitime önem verdiğini belirten Irmak, bin senelik büyük emeklere rağmen toplumun istenilen seviyeye gelmediğini özlemi çekilen yaratıcı zekanın geliştirilemediğini düşünüyordu. Irmak’a göre bu durum başka kültürlerin memlekete girmesine ve halkın Doğu’dan ve Batı’dan fikirler ve ideolojiler arar hale gelmesine yol açmıştır.²⁴⁷

Bu sebeple fikir bağımsızlığı savaşına ihtiyaç vardır. Bu amaçla ilk olarak öğretmeni tekrar aziz olan tahtına oturtmak şarttır. Türk toplumunda bir zamanlar büyük değer gören öğretmenler zamanla ana-baba seviyesine gelmiş yine aziz tutulmuş ancak yavaş yavaş memurlaştırılmıştır. Öğretmeni yeniden aziz tahtına oturtmak gereklidir. Bunun gülünç halde bulunan ücretleri düzeltilmelidir.

Eğitim konusunda bir diğer önemli husus Eğitim felsefesi meselesidir. Yıllardır bu konuda çalışmalar yapılsa da ezberci, doğru düşünmeyi temel almayan eğitim sistemini eleştirmiştir. Irmak’a göre eğitim felsefesi Atatürkçülüğe dayanmalıdır. Atatürkçülükte çağa yönelik ve kendimize yönelik birlikte mevcuttur.

Eğitim kademelerimize bakıldığında ilköğretimde en büyük eksik derslik ve okul sayısının yetersizliği olarak görülmektedir. Irmak’a göre 8 senelik temel eğitimin ilk 4 yılı temel eğitim ikinci 4 yılı kültür dersleri yanında mesleğe yönelik dersler içeren yeni bir düzenlemeye ihtiyaç vardır. Irmak’a göre meslek eğitimi çok önemlidir. Gelişmekte olan ülkelerde meslek sahibi gençlerin olması ara eleman sorununu ortadan kaldıracak gençler kolay şekilde istihdam edilebilecektir.

Lise sistemini eleştiren Irmak, dünyada olamayan bir modelin Türkiye’de uygulandığını faydasız bir metodun fayda getirmeyeceğini ifade etmektedir. Irmak’a göre liseler sanat lisesi, İmam hatip lisesi diye liseler ayrılmamalı. Liseler tek olmalıdır. Lisenin amacının insanları yüksek okula hazırlayan intikal okulu olduğunu ifade eden

²⁴⁵ CSTD, 06 Şubat 1979, B:36, O:5, s. 545.

²⁴⁶ CSTD, 06 Şubat 1979, B:36, O:5, s. 546.

²⁴⁷ CSTD, 11 Şubat 1978, B:29, O:1, s. 22.

Irmak'a göre çalışkan, zeki öğrenciler liselere yönlendirilmeli diğerleri meslek okullarına yönlendirilmelidir.²⁴⁸

Irmak'a göre üniversiteleri her şeyden önce bir kalite işi olarak dikkate alınması gerekmektedir. Üniversitelere plansız bir şekilde gereğinden fazla öğrencinin alınması araştırmalı, bilimsel eğitimin önünde engel oluşturmaktadır. Üniversiteleri kalabalıklaştırmanın memleketin lehine değil aleyhine sonuç vereceğini ifade etmektedir. Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde üniversite açılmasını anladığını planlı olduğu takdirde desteklediğini belirten Irmak, ancak şuan var olan Anadolu üniversitelerinde ciddi bir akademisyen sıkıntısı olduğunu büyük şehirlerdeki akademisyenlerin belirli günlerde gidip ders verip geri dönmesinin sağlıklı bir sistem olmadığını ifade etmiştir.²⁴⁹

4.3.3 Tarım

Irmak'a göre devletin ziraat alanında devletçilik yapması zarureti vardır. Bu devletçilik kar amacı gütmeyen rehberlik etmek yardımcı olmak şeklinde olmalıdır.²⁵⁰

Devletin kendi mülkü olan boş tarla ve arazilerin işletilmesi gerektiğini bu arazilerin asla boş tutulmaması gerektiğini savunmuştur. Gerekli eğitimi aldıktan sonra kimsesiz ve bakımsız çocukların ve imkansızlıklardan dolayıyla göç eden vatandaşların bu arazilere yerleştirilerek hem arazileri verimli hale getirmek hem de insanların böylece istihdam edilmesinin sağlanacağını düşünmektedir.

Teknik ziraat ve teknik bahçıvanlık okulları kanununun kabul edilmesi için mücadele eden Irmak, bu okullarda eğitim gören öğrencilerin köylere gönderilerek bilinçli bir şekilde tarımla uğraşılmasını milli bir dava olarak görmüştür.²⁵¹

Çiftçiye topraklandırma kanununun kabul edilmesi için de çaba harcayan Irmak, topraksız ve toprağı kıt olan köylünün toprak sahibi olmasının bu millete karşı bir borç olduğunu düşünmektedir.

Irmak 1945 yılında meclis kürsüsünde yaptığı konuşmada gelişen endüstri içinde gelecekte işçi meselesinin ortaya çıkacağını söylemiş. Bu meselenin memleket lehine bir şekilde çözülmesi için işçinin toprakla alakasının kesilmemesine bağlı olduğunu ifade eden Irmak işçinin toprağı olmasının hem boş zamanlarını değerlendirecek bir alan hem de fazladan gelir elde edebileceği bir alan olarak değerlendirmiştir.²⁵²

²⁴⁸ CSTD, 11 Şubat 1978, B:29, O:1, s. 23.

²⁴⁹ CSTD, 11 Şubat 1978, B:29, O:1, s. 37.

²⁵⁰ TBMM TD, 03 Haziran 1945, B:100, O:3, s. 239.

²⁵¹ TBMM TD, 19 Temmuz 1943, B:50, O:1, s. 165.

²⁵² TBMM TD, 17 Mayıs 1945, B:56, O:1, s. 131.

4.3.4 Parlamento Denetimi

Parlamentonun ana gereklerinden birisi hükümeti, icrayı denetlemektir. Ancak bu sayede yasama organı ve yürütme organı bütünleşmesi birbirinden kopuk olmaması sağlanır. Denetimin sağlanabilmesi için denetim yollarının gereği gibi işlemesi gerektiğini belirten Irmak, mevcut durumda denetim yollarının eksiklerini eleştirmektedir. Öncelikle soru müessesinin işlemediğini belirterek bakanların soruları yanıtlamadığını yanıt verseler de çok geç tarihte cevap vermelerini eleştirmiştir.

Bir diğer denetim yöntemi olarak araştırma komisyonu yolu olduğunu belirten Irmak, bu siteminde işlemediğini yıllar evvel kurulan araştırma komisyonlarının raporlarının parlamentoya gelmediğini gelse de konuşulmadığını ifade etmektedir. Bir diğer denetim yöntemi olarak hükümet başkanı ve bakanların zaman zaman gelip iç ve dış meseleler üzerine izahat vermesidir. Bu siteminde işlemediğini belirten Irmak ilk milletvekili olduğu yıllarda bu düzenin daha iyi işlediğinin ilgili bakanların belirli günlerde izahat verdiğini aktarmaktadır.²⁵³

Denetim sorununun demokratik bir ülkede çözülmesi gerektiğini düşünen Irmak bu sorunun çözümü için gelişmiş ülkelerdeki yöntemlerin incelenmesi ya da özgün yöntemlerin bulunarak bu sorunun çözülmesini talep etmiştir.²⁵⁴

4.3.5 Kültür

Sadi Irmak, kültüre çok büyük önem verirdi. Yaptığı çevirilerle de kültür hayatımıza önemli katkıda bulunmuştur. Siyasi hayatında da kültüre verdiği önemi ortaya koymuştur. Kurduğu hükümetin güvenoyu almayacağı konuşulurken Irmak kabinesinde kültür bakanlığına yer vererek ne kadar önemseydiğini göstermiştir.

Irmak'a göre bir toplum kendine özge bir kültür yarattığı zaman onun adına millet diyorlar. Her toplum millet değildir veya millet kıyafetinde görünür ve kısa bir zamanda tarihten kaybolur. Türk Milleti hakkı ile dost ve düşman tarafından da aynıyla ifade edildiği gibi yalnız kılıçla, kahramanlıkla değil, gittiği yerlerde sanat eseri yaratarak, sanat zevki yaratarak ve başka milletlerin yarattığı mevcut sanat eserlerine saygıyı da dünyaya öğreterek bir kültür misyonu yapmış olan bir millettir. Bu tarafımızı, Avrupa, dost ve düşman yeteri kadar bilmemektedir. Bunu da dünyaya öğretmek ve tanıtmak, bizim kültür politikamızın en asil görevlerinden birisidir.²⁵⁵

Irmak'a göre kültür nesilleri birbirine bağlayan edebi bağdır. Büyük bir kültür birikimine sahip olan bir millete mensup olduğumuzu ifade etmiştir. Ancak bu birikimle yetinilmemeli gelişim sağlamamak mecburiyetinde olduğumuzu düşünerek bu gelişimi sağlamak vazifesi kültür bakanlığına aittir. Gelişimin sağlanması için bütün modern

²⁵³ CSTD, 05 Nisan 1979, B:54, O:1, s. 368.

²⁵⁴ Hürriyet, 08 Nisan 1979. s. 1.

²⁵⁵ CSTD, 08 Şubat 1979, B:38, O:1, s. 11.

vasıtalardan faydalanmak bir güzellik ve sanat eēitimine ihtiyaç vardır. Resim galerisi, müzik salonları bunun içine dahildir.²⁵⁶

1981 yılını Atatürk yılı olmasını gerektiēini kültür bakanlıēının bu konuda çalışmalar yapması gerektiēini düşünen Irmak hem yurt içinde hem de yurt dışında Atatürk yılının kültürel anlamda i ini doldurulması amacıyla çalışmalar yapılmasını istemiştir.²⁵⁷

4.4 Sadi Irmak'ın Vefatı

Sadi Irmak İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde görevine devam ederken 18 Ekim 1990 tarihinde üniversiteden ayrılırken ayaēı takılıp düşer. 86 yaşındaki bedeni bu düşmeden kötü etkilenir. Düşmesi sonucunda ameliyat gerektiren kalça kırığı meydana geldi. 23 Ekim'de ameliyat oldu. Ancak sonuç iyiye gitmedi ve saēlık durumu her geçen gün kötüleşti.

Irmak'ın doktoru Prof. Dr. Kutay Akpir, Irmak'ın saēlık durumu için kalça ameliyatından sonra yoēun bakıma alındıēını, kalbinde pil takılı olduēundan bu riski göze aldıklarını ayrıca dolaşım yetersizliēi söz konusu olduēunu söylemiştir. Irmak yoēun bakımda kaldıēı süre içerisinde mesane enfeksiyonu gelişti. Daha sonra beyin problemleri ortaya  ıktı. Araya sarılık hastalıēı girdi. Akciēer enfeksiyonu başladı. Tam bunları   zm şken dolaşım yetersizliēi arttı ve şuur kaybı oldu. Daha sonra kendisine suni solunum cihazı takılmıştır.²⁵⁸

Tüm çabalara karşın Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak 12 Kasım gecesini saat 23.30'da yaşama veda etmiştir. Sadi Irmak 14 Kasım günü ilk önce İstanbul Tıp Fakültesi 14 Mart Amfisinde ardından Beyazıt'taki Rektörlük Binası'nda gerçekleştirilen törenin ardından, İstanbul Valiliēi önünde devlet töreni ile selamlanmış; Fatih Camii'nde kılınan  ēlen namazından sonra vasiyeti  zerine Aşıyan Mezarlıēı'nda topraēa verilmiştir.²⁵⁹

Irmak'ın vefatı hem bilim camiasını hem de siyaset camiasını derinden üzmüştür. Dönemin siyasetine yön veren isimleri Irmak'ın ardından şunları söylemişlerdir:

Cumhurbaşkanı Turgut Özal; Irmak'ın kendisini yıllarca vatanına ve milletine adadıēını vurgulayarak vefatını ülkemiz ve bilim dünyası için büyük bir kayıp olarak yorumlamıştır. Başbakan Yıldırım Akbulut ise önemli bir bilim adamı ve devlet adamının kaybından üzüntü duyduēunu belirterek Irmak'ın örnek bir kiřiliēe sahip olduēunu söylemiştir. DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit de yayınladıēı mesajda

²⁵⁶ CSTD, 08 şubat 1979, B:38, O:1, s.8.

²⁵⁷ Cumhuriyet, 09 şubat 1979. s.7.

²⁵⁸ Güneş, 13 Kasım 1990. s.5.

²⁵⁹ Milliyet, 15 Kasım 1990, s.1,10.

Irmak'ın Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal ve kültürel gelişmesine önemli katkılarda bulunduğunu söyleyerek vefatından duyduğu üzüntüyü belirtmiştir.²⁶⁰

4.4 Sadi Irmak'ın Eserleri

Esas itibarıyla akademisyen olan Sadi Irmak genç yaşta profesör olmuş başarılı bir bilim adamıdır. Irmak özellikle kendi alanında birçok özgün eser vermekle birlikte tıp alanında birçok yabancı eseri Türkçeye kazandırarak alanına önemli katkıda bulunmuştur. Irmak tıp alanında sadece Türkçe değil Almanca ve İngilizce gibi yabancı dillerde birçok bilimsel eser vererek tıp alanında kendisine önemli bir yer edinmiştir.

Irmak'ın çalışkanlığı, öğretme tutkusunu sadece kendi alanında sınırlı kalmamış hayatında büyük bir değer verdiği, çok büyük saygı duyduğu Atatürk'ü gelecek kuşaklara anlatmak, gerçekleştirdiği devrimleri halkın daha iyi anlamasını sağlamak amacıyla kurucularından olduğu Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Enstitüsü başkanlığı süresince birçok eser verdi.

Irmak'ın Atatürk'e olan ilgisinin yanında bir taraftan Kur'an tercümesi yaparken, Mevlana ve Yunus Emre'ye hayranlığını bildirirken diğer taraftan Nietzsche'nin Böyle buyurdu Zerdüşt ve Goethe'nin "Faust" adlı eserini tercüme etmesi Doğu ve batı kültürlerini anlayarak bir köprü görevi gördüğü kanısını ortaya koymaktadır. Bu amaçla çeşitli alanlarda birçok önemli eseri Türkçeye kazandırmıştır. Irmak ayrıca eski birçok eseri sadeleştirerek yine günümüze aktarmayı başarmıştır. Tek partili yıllarda Halk evlerinde sürekli olarak konferanslar veren Irmak, özellikle siyasi hayatının ilk yıllarında tamamına yakını sağlık ve sosyal konularla alakalı Ulus Gazetesinde birçok makale yazmıştır. Irmak'ın aşağıda verilen eserle dışında çeşitli yerli ve yabancı dergide 3000'e yakın makalesi yer almaktadır.

A- Atatürk ve Tarih İle İlgili Eserleri

1- Devrim Tarihi

1967 yılında İsmail Akgün Matbaası tarafından yayınlanan, Devrim'in ilkelerini neden zaruret olduğunu devrimlere karşı gericilik hareketlerinden bahseden eser 223 sayfadır.

2- Türkiye Cumhuriyeti'nin 50. Yılı Dolayısıyla Atatürk ve Çevresi

1974 Yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin 50. Yılı münasebetiyle hazırlanan bu eser Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı sırasında yakın çevresinde yer alan isimlere yer vermektedir.

3- Atatürk Devrimleri Tarihi

1981 yılında Yapı ve Kredi Bankası tarafından yayınlanan eser Osmanlı'nın son dönemlerinde yapılan yenileşme hareketlerine de yer vererek sonraki süreçte Milli mücadele ve sonrasında yapılan devrimlere yer vermektedir.

4- Atatürk ve Türkiye'de Çağdaşlaşma Atılımları

²⁶⁰Cumhuriyet, 13 Kasım 1990, s.9.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında yapılan inkılapların anlatıldığı eser 1981 yılında Hisarbank Kültür Yayınlarından çıkmıştır.

5- Atatürk'ten Anılar

Sadi Irmak bu eserinde Mustafa Kemal Atatürk ile karşılaşmalarını Atatürk'ün yakından gördüğü özelliklerini anlatmaktadır. 1978 yılında Güven Matbaası tarafından yayınlanan eser 43 sayfadır.

6- Atatürk Etki ve Yankıları

20. yüzyılın en önemli ismi olarak yorumlanan Mustafa Kemal Atatürk'ün Kurtuluş Savaşındaki başarısı ve sonrasında yaptığı çağdaşlaşma hareketlerinin etkilerinin anlatıldığı 1981 yılında yayınlanan eser 153 sayfadan oluşmaktadır.

7- Atatürk Bir Çağın Açılışı

1984 yılında yayınlanan eser Atatürk'ün hayatını, Milli Mücadele yıllarını ve sonrasında yapılan çağdaşlaşma atılımlarını ele almaktadır.

8- Cevdet Paşa Tarihinden Seçmeler

Sadi Irmak, Ahmet Cevdet Paşa'nın Tarihi Cevdet adlı eserini Behçet Kemal Çağlar ile düzenleyip sadeleştirmiştir.

9- İslam Tarihi

Sadi Irmak'ın aile büyüklerinden biri olan Seydişehirli olarak bilinen Mahmut Esat Bey'in eseri sadeleştirilip Türkçeye Çevrilmiştir. 1965 Yılında iki cilt olarak basılan eserin birinci cildi 428, İkinci cildi 380 sayfadır.

10- Milli Mücadelede Atatürk'ün Çevresi İlk Mücahitler

Milli mücadelede önemli rol oynamış vatani düşman işgalinden kurtulmasında Atatürk'e destek veren isimlerin biyografilerine Milli mücadeleye verdikleri katkının anlatıldığı eser 1986 yılında yayınlamış olup 280 sayfadır.

11- Uzak Yarınların İnsanı Mustafa Kemal

Kemalizm Dergisinin 25. cilt 277. sayısında yayınlanmıştır.

12- İkinci İnönü Zaferinin Sonuçları

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisinin VI. cilt 17. sayısında yer almıştır.

B- Genel Kültür İle İlgili Yayınları

1- Kendimize Doğru

Ulus Gazetesi ve çeşitli dergilerde sıklıkla yer almaya başlayan makalelerinden oluşan 150 sayfalık eser 1943 yılında yayınlanmıştır.

2- Böyle Buyurdu Zerdüşt

Friedrich Nietzsche'nin Felsefe alanında önemli eserini Türkçeye kazandırmıştır.

3- Faust

Johann Wolfgang von Goethe'nin Dünya Klasikleri arasında yer alan eseri 1960 yılında Türkçeye ilk kez Irmak tarafından çevrilmiştir.

4- Rönesans İçinde Yalnız ve Garip Bir Deha

Leonardo da Vinci'nin konu edinildiği eser 1962 yılında yayınlamış olup, 142 sayfadan oluşmaktadır.

5- Suç işlemenin biyolojik ve sosyal sebepleri

Ünlü İtalyan hukukçu Lombroso'nun bu eseri 1963 yılında Sadi Irmak tarafından Türkçeye kazandırılmıştır.

6- Kutsal Kur'an Türkçe Meali

Sadi Irmak 1963 yılında Kur'an'ın Türkçe Mealini yayınlamıştır.

7- İslam Ülkelerinde Bir Gezi

Çeşitli alanlarda eser veren Sadi Irmak 1973 yılında seyahatname türünde olan 102 sayfalık bu eserini yayınlamıştır.

8- Alfabetik Sağlık Kılavuzu

Sadi Irmak bu çalışmasıyla Tıbbi birçok terimin Türkçe karşılığını bulmaya çalışmış; Alyuvar Akyuvar gibi terimleri Türkçeye kazandırmıştır.

9- Makber

Sadi Irmak, Abdülhak Hamit Tarhan'ın bu eserini 1939 yılında sadeleştirerek 128 sayfa olarak yayınlamıştır.

10- Tarık

Abdülhak Hamit Tarhan'ın bu önemli eserini 1960 yılında Behçet Kemal Çağlar ile sadeleştirmiştir.

C-Tıbbi Ders Kitapları

1- Genel Fizyoloji

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi bünyesinde 1954 yılında basılan eser 261 sayfadır.

2- İç İfraz Bezleri

Ord. Prof. Dr. M. Esat Güçhan ile müşterek olarak hazırlanmış bir ders kitabıdır.

3- Animal Fizyoloji

Ord. Prof. Dr. Winterstein'dan tercüme edilmiş ders kitabıdır. 1932 yılında çevrilmiştir.

4- Fizyoloji

5- Fizyoloji Ders Kitabı I ve II

Landois Rosemann'a ait iki ciltlik eser 498 sayfa olan ilk cildi 1939'da, 471 sayfa olan ikinci cildi 1940'da okurla buluşmuştur.

6- Hayati Kimya

Ord. Prof. Dr. Wernwe Lipschitz'in eseri Sadi Irmak ve Saib Atademir tarafından Türkçeye çevrilmiştir. 296 sayfa olan eser 1937 yılında yayınlanmıştır.

7- Veraset Biyolojisi

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi tarafından 1955 yılında yayınlanan eser 80 sayfadır.

8- Jinekoloji Ders Kitabı

Ord. Prof. Dr. Wilhelm Liepmann'ın 213 sayfa olan eseri 1938 yılında çevrilmiştir.

9- Şiruji Ders Kitabı

Garre, Bochar ve Stich'in eseri 2 cilt olup 1939'da birinci cildi 439 sayfa olarak çevrilmiş; 1940'da İkinci cildi 430 sayfa olarak yayınlanmıştır.

10- Yanlış Teşhis

Leipzig Üniversitesi Dahiliye Kliniği profesörü Dr. M. Bürger'in eserini 1955 yılında Türkçeye kazandırmıştır.

11- Millet Bünyesinin Hayati Meseleleri

Nüfus Meseleleri, irsiyetin, cinsiyetin, harplerin canlı psikolojisine etkilerinin anlatıldığı eser 1941 yılında yayınlanmış olup 95 sayfadan oluşmaktadır.

D- Araştırmalar:

1- Die Blutveranänderungen beim Rous – Sarkom der Hühner. (Tavuk Rous Sarkomunda Kan Tablosu Değişmeleri)

“Zeitschrift für Krebsforschung” da çıkmıştır. Kan nakli vasıtasıyla sarkom aşılma mümkün olmuş ve kanda lokositoz, policromasie, anemi ve lenfopeni tesbit edilmiştir.

2- Über die Senseharfe beim Menschen (İnsanda Görme Keskinliği)

“Kongresbuch der Physiologie”de” çıkmıştır. İnsanda göz keskinliği üst sınırının dokuz saniyeye inebileceği tesbit edilmiştir. Bu çalışma milletlerarası Zürich Fizyoloji kongresinde tebliğ edilmiştir.

3- Die Blutgruppen der Türken (Türklerin Kan Grupları)

“Zeitschrift für Immunitätsforschung” de çıkmıştır. Türklerde yapılmış ilk kütleli araştırma olup, A grubunun hakimiyeti ve indeksin iki olduğu gösterilmiştir.

4- Über die Schuhform und Funktion (Ayak Biçimi ve Fonksiyonu)

“Zeitschrift für Orthopädie” de çıkmıştır. Dorsal fleksiyonun 40-70 derece baş parmak kaldırma gücünün 9 kg. olduğu tespit edilmiştir.

5- Retina'nın Yapısı

İstanbul Seririyatında çıkmıştır. Retina'nın yapısındaki özellikler araştırılmaktadır.

6- Spiendeur et misere de la Medicine (Tıbbın Azamet ve Sefaleti)

Kalabria Yüksek Kültür Kurumunda verilen ilmi bir konferanstır.

7- Alimentation destine humaine (İnsanlığın Alın Yazı Faktörü olarak Gıda)

Roma Tıp Fakültesinde yapılan bir konferans da sunulan bir bildiridir.

8- Spermanın tecrübi şartlarda ilhak kabiliyeti

Tıp Dünyası Dergisinde çıkmıştır. Merinos koyunlarında araştırmalarla, pH derecesiyle ısının etkileri incelenmektedir.

9- Cinsiyete Müdahale Tecrübeleri

Tıp Dünyası Dergisinde çıkmıştır. Hafif kalevileştirilen sperma ile merinos koyunlarında erkek doğumunun arttığı görülmüştür.

10- Miyopi'nin Oluşumu

Tıp Dünyası dergisinde çıkmıştır. Miyopi de irsiyetin rolü vakalarla gösterilmiştir.

11- Über Die Beziehungen zwischen Gehör und Gesichtssinn (Görme ve İşitmenin Münasebetleri)

“Münchener Medizinische Wochenschrift” de çıkmıştır. Sağırda görme ve körlerde işitme duygusunun kesinlik dereceleri araştırılmıştır.

12- Über die Wirkung der Rauwolfia Serpentina auf den gesunden Organismus (Rauwolfia Serpentina'nın Sağlam Organizmaya Etkileri)

“Münchener Medizinische Wochenschrift”de çıkmıştır. Rauwolfia serpentina'nın basınç düşürücü etkisinin normal uvziyette de bulunduğu ispat edilmektedir.

13- Uvziyette Otomatik Regülasyonlar

Türk Tıp Cemiyeti'nde tebliğ edilmiştir. Bu çalışmada Regülasyonların işleyip şekli tahlil edilmektedir.

14- Die Wirkung von Narkotica auf das EKG (Narkotiklerin EKG'ye Etkisi)

Pflügers Archiv de çıkmıştır. Çeşitli narkotiklerin etkileri araştırılmış, bu meyanda QRS ve T'nin karakteristik değişimleri tesbit edilmiştir. Etkiler vegetativ sistem konusundaki değişikliklerle izah edilmektedir.

15- Vergleichende EKG studien bei den Labortieren (Labor hayvanlarında EKG Şekilleri)

Zeitschrift für Biologie'de çıkmıştır.

16- Kolosterin- lesitin Antagonizmasının Eritrositlere Etkisi

Türk Tıp Encümeni'ne tebliğ edilmiştir. Kolosterin- lesitin antagonizmasının formolojik belirtileri gösterilmektedir.

17- Die Ernährungslage der Türkei (Türkiye'nin Beslenme Durumu)

Die Ernährung mecmuasında çıkmıştır. Hayvani protein-süt ve demir defisi gösterilmektedir.

18- Kanın Terkibinde Dinamik İstikrar.

Tıp Dünyasında çıkmıştır. Dokularla kanın münasebetleri araştırılmaktadır.

19- Hormonların Vagina Epteline Tesiri

Tıp Fakültesi Mecmuasında çıkmıştır. Bu jimnastiği solunum ve dolaşım organlarına etkisi incelenmektedir.

20- Solunum Jimnastiği

“Klinik Symposium” da çıkmıştır. Solunum jimnastiğinin solunum ve dolaşım organlarına etkisi incelenmektedir.

21- Perodik Kısırlık

“Klinik Symposium” da çıkmıştır. Wolt teorisinin kritik analizidir.

22- Sporun Dolaşım Organlarına Etkisi

Erzurum Üniversite Haftasında hekimlere tebliğ edilmiştir.

23- Über die Forschung in der Medizin (Tıpta Araştırma)

Münchener Medizinische Wochenschrift de çıkmıştır. Problem vaz'ında ve metod seçmede görülen aksaklıkların tahlilinden ibarettir.

24- Uber die Physiologischen Probleme der Arbeit (Çalışmanın Fizyolojik Problemleri)

Milletlerarası Cenevre çalışma kongresine tebliğ edilmiş ve tebliğler dergisinde yayınlanmıştır.

25- Uber die Geschiehte der Psihosomatik im Oriendent (Psikomastik'in doğudaki tarihi)

Milletler arası 5'inci Psikomastik tıp kongresine tebliğ edilmiştir.

26- Uber EKG Veränderungen unter verschiedenen Bedingungen (Muhtelif şartlarda EKG değişimleri)

Milletlerarası Münih Fizyoloji kongresinde tebliğ edilmiştir.

27- Uber die Ausbildung des Arztes Von Morgen (Yarının Hekimi Nasıl Yetiştirilmeli?)

Milletlerarası Kopenhag Tıp öğrenimi kongresine tebliğ edilmiştir.

28- Die Bedingungen der Entawicklung der medizinischen Fakultaeten (Tıp Fakültelerinin Gelişme Şartları)

Milletlerarası Innsbruck tıp öğretimi kongresine tebliğ edilmiştir.

29- Eski Tıbbiyemizin Diploması

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuasında yayınlanmıştır.

30- Die medizinischen Entdecken gen von Avicenne (İbni Sina'nın tıpta keşif karakterinde buluşları)

Londra Tıp tarihi kongresinde tebliğ edilmiştir.

31- Uber das dynamische Gleichgewicht des Blutes (Kanın Dinamik Dengesi)

Berlin Tıp haftasındaki tebliğ edilmiştir.

32- Dağa Tırmanmanın ayak formuna etkisi

Tıp Dünyası Mecmuasında yayınlanmıştır.

33- Hümanist Mevlâna

Türk Yurdu Dergisinde 1964 yılında yayınlanmıştır.

34- Fatih (Kültür ve Hümanizma Adamı Olarak)

Türk Yurdu Dergisinde 1965 yılında yayınlanmıştır.

35- Mevlana'nın Dehası

Yeni Musiki Mecmuasında 1960 yılında yayınlanmıştır.

36- Birinci Mecliste Fikir Akımları

Yeni İş Dünyası 88. Sayısında yayınlanmıştır. Birinci meclis içinde yer alan farklı görüşlerden insanların faaliyetleri anlatılmıştır.

SONUÇ

Sadi Irmak, İkinci Dünya Savaşı yılları sırasında siyasete girmiş bir politikacıdır. Başarılı bir bilim adamı iken siyasete girmesinin nedeni; gönülden bağlı olduğu Atatürk'ün mirası olan Türkiye Cumhuriyeti Devletine ihtiyaç duyulan her alanda hizmet etmek istemesinin bir sonucudur. Yurt dışına eğitime gideceği sırada Atatürk'ün emri ile çekilen telgrafta “Kıvılcım olarak gidiyorsunuz Ateş olarak dönmelisiniz” sözünü hayatı boyunca unutmayan, bu amaçla çok çalışarak Türk bilim, kültür ve siyasi hayatında önemli bir rol oynamıştır.

İlk olarak 1943 seçimlerinde Konya mebusu seçilerek siyasete giren Irmak siyasetin ilk yıllarında Diyarbakır bölgesi parti müfettişliği yapmıştır. Bu görevi yaptığı sırada 15 günde bir hükümete rapor sunan Irmak'ın yazdığı raporlar CHP yönetimi tarafından beğenilerek takip edilmesi onun siyasi hayatında kısa sürede bakanlık almasına sebep olmuştur. Irmak, 1945 yılında yeni kurulan Çalışma Bakanlığı'nın ilk bakanı olmuştur. Çalışma bakanlığı kendisine teklif edildiğinde siyasi tecrübesi az olduğu için kendisini bu göreve layık görmeyen Irmak, Milli Şef tarafından ikna edilerek bakanlık görevine başlamıştır. Irmak'ın büyük bir heyecanla çalıştığı bakanlık görevi sırasında en önemli faaliyetleri “İşçi Sigortaları Kurumu” ve “İş ve İşçi Bulma Kurumunu” kurması olmuştur. Yaklaşık 3 yıl boyunca büyük bir azimle görevini sürdüren Irmak işçi sendikaları ile ilgili hazırladığı tasarı sırasında Başbakan Recep Peker ile anlaşmazlık yaşaması sonucu 1947'deki kabine değişikliği sırasında görevinden alındı. Kuşku yok ki Irmak'ın siyasi hayatında en memnuniyet duyduğu görev olan Çalışma Bakanlığı görevi böylece bitmiş oldu.

Bu süreçten sonra Irmak, İstanbul Parti Müfettişliği görevini yaptı. 1950 seçimleri ile DP'nin iktidara gelmesi sonucu Sadi Irmak siyasi hayatına ara verdi. Akademik hayata geri dönen Irmak öncelikle Lozan ve Münih üniversitelerinde görev yaptıktan sonra 1953 yılında ülkeye geri dönerek İstanbul Üniversitesi'nde yeniden göreve başladı. Alanında başarılı bir bilim adamı olan Irmak 1955 yılında Ordinaryüs unvanına layık görüldü. 1974 yılına kadar İstanbul Üniversitesi Fizyoloji kürsüsü başkanlığını ordinaryüs unvanıyla sürdüren Irmak, emekli olduktan sonra 8 Haziran 1974 tarihinde Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından kontenjan senatörlüğüne seçilerek siyasi hayata yeniden girmiş oldu.

CHP-MSP Koalisyon hükümeti döneminde kontenjan senatörü olan Irmak hem iç hem dış politika da karışık bir dönemde siyasete dönmüştür. Temmuz ve ağustos aylarında Kıbrıs'a gerçekleştirilen iki harekat sonucu adanın kuzey bölümü kontrol altına alınmıştır. Kıbrıs hareketlerinin başarısının iki parti arasında paylaşılamaması hükümet içindeki uyumsuzluğu arttırdı. İki parti arasındaki uyuşmazlık devam edince Başbakan Bülent Ecevit 18 Eylül 1974 tarihinde istifa etti. Ancak bu istifa erken seçim getirmedi. Erken seçim olabilmesi için meclis çoğunluğunun parlamentonun feshi yönünde oy kullanması ya da 18 ay içinde bir hükümetin iki kez güvensizlik oyuyla düşürülmesi gerekiyordu. Bu şartlar sağlanamadığı için seçime gidilmedi. Parlamentoyu oluşturan partiler kendi aralarında hükümet kuramayınca 59 gün süren bir hükümet bunalımı yaşandı.

Cumhuriyet tarihinin en uzun süren hükümet bunalımı Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün partiler dışı bir hükümet kurulması kararıyla aşılmaya çalışıldı. 13 Kasım 1974'te Cumhurbaşkanı, Sadi Irmak'a hükümet kurma görevini verdi. Irmak'ın bu görevi almasında hem bilim adamı olması hem Atatürkçü olması aynı zamanda Kur'an tercümesi yapacak kadar dini bilgisi olması ve Çalışma Bakanlığı yapmış olmasından dolayı siyasi tecrübesi olması etkili olmuştur. 18 Kasım 1974'de kabinesini açıkladı. Irmak'ın kurduğu hükümete CGP dışında hiçbir parti milletvekili vermedi. 29 Kasım 1974 tarihinde yapılan güven oylamasında yeni kurulan hükümet güvenoyu alamadı. Irmak'ın güvenoyu alamamasının en önemli sebebi meclisi oluşturan partilerin meclis dışından bir hükümetin demokratik olmadığını düşünmeleridir. Eğer bir parti sürece destek verirse hükümetin yaptığı her şeyden sorumlu olacağından olası bir seçim öncesi hiçbir parti tek başına partiler dışı hükümeti destekleme cesaretini gösterememiştir. Kendi aralarındaki anlaşmazlıklar sonucu bir hükümet kurulamayınca yaklaşık 4 ay güven alamayan bir hükümet ülkeyi yönetmiştir. Kurduğu hükümetin güvenoyu alamaması sonucu Sadi Irmak, Cumhurbaşkanı'na istifasını sunmuştur.

Irmak, Başbakan olarak görev yaptığı süre boyunca iç politikada sıkıyönetim uygulamaları, TRT sorunu, öğrenci olayları, ekonomik sorunlar ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Güvenoyu alınamaması hükümetin ülke sorunlarını çözecek bir politika uygulayamamasına yol açmış bu sebeple Irmak, meclis içindeki parti liderleri ile görüşerek yeni hükümetin kurulması için çaba harcamıştır. Dış politikada Yunan Hükümeti ile Kıbrıs sorunu sebebiyle gergin ortam nu dönemde de devam etmiştir. Irmak Hükümetin barışçı tutumuna karşılık Yunan Hükümeti'nin tehditkar tutumu iki ülke arasında ki gergin havanın sürmesine devam etmiştir. Irmak Hükümeti döneminde Kıbrıs Türk Federe Devletinin kurulması en önemli gelişmelerden biridir. Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kuruluş aşamasında Irmak'ın başbakan olarak verdiği destek önemlidir. Dış politikada diğer bir önemli olay Kıbrıs'a yapılan hareketlerin sonucu olarak ABD'nin askeri ve ekonomik yardımları durdurmasıdır. Irmak Hükümeti görev yaptığı süre boyunca ABD'nin bu tutumunu eleştirmiş ABD'ye karşı hamle yapılmasını dile getirmiş ancak herhangi bir hamle gerçekleştirilmemiştir.

Irmak hükümeti görev yaptığı süre içinde hiçbir yasa çıkaramaz, kendisini bir parti liderliğine taşıyacak bir politika uygulayamaz ama güvenoyu alamaması dışında da hatırlanacak farklı bir başbakan olarak kendisini tanıtır. Irmak Başbakan olarak görev yaptığı süre boyunca Başbakanlık Konutunu kullanmamış Ulus'taki bir otel odasından Başbakanlık Binasına makam aracı kullanmayarak yürüyerek gitmiş olması şahsi menfaatlerini değil devlete hizmet etmekten gurur duyan bir görev adamı olduğunu ispatlamaktadır. Hükümet bunalımının yaşanmasına rağmen dönemin basını meydana gelen sıkıntılarından Irmak'ı sorumlu tutmamış bir türlü hükümet kuramayan parti liderlerini eleştirmişlerdir.

Sadi Irmak'ın devlete hizmet etmek için hiçbir görevden kaçmayan bir siyaset adamıdır. Ülkenin en karışık dönemlerinden biri olan 12 Eylül Müdahalesi sonra oluşturulan Danışma Meclisi içerisinde yer alarak bu meclisin başkanlığına aday olarak seçilmesi yine devlete hizmet görevinden kaçmadığını göstermektedir. Görev yaptığı

süre boyunca yeni anayasanın hazırlanarak toplum hayatında güven ortamının sağlanmasına katkıda bulunmaya çalışmıştır. 1982 yılında kabul edilen anayasa sonucunda 1983 yılında seçimler yapılmış Danışma Meclisi'nin görevini tamamlaması ile Sadi Irmak'ta siyasi hayatına son vermiştir.

Siyasi yaşamında söylemi Atatürkçülük olan Irmak, ulusu yok oluştan kurtaran bu düşünceyi siyasi alanda görev yaptığı her alanda savunmuştur.

EKLER

K A R A R

1- Konya Eski Mebusu Profesör Dr. Sadi Irmak'ın İstanbul Tıp Fakültesi Fizyoloji Enstitüsü Profesörlüğüne, 4936 sayılı Universiteler Kanununun 75 inci maddesiyle Profesörlük unvanı, yetkisi ve hakkı saklı tutulduğundan, 76 ncı maddesi gereğince de Mebuslukta ve İcra Vekilleri Heyeti müsaadesi üzerine Münich Üniversitesi Profesörlüğünde geçen hizmet süreleri kıdeme sayıldığından 125 lira aylıkla tayini icabetmekte ise de 125 lira aylıklı münhal Profesörlük kadrosu bulunmadığından müktesep hakları mahfuz kalmak şartıyla, yukarıda adı geçen kanunun 28 inci maddesi uyarınca Profesörler Kurulunca seçilmiş, Senatoca uygun görülmüş olduğundan, 80 lira aylıkla tayini tensip edilmiştir.

2- Bu karar Millî Eğitim Vekili yürütür.

25. Haziran 1953

REİSİCUMHUR

C. S. S. S.

Başvekil

Millî Eğitim Vekili

U. U. U. U.

U. U. U. U.

030 11 1 23 18 5

Sadi Irmak'ın Profesörlük unvanına terfi ettirilmesine dair arşiv belgesi

T. C.
MAARİF VEKÂLETİ
Universiteler Bürosu
Sayı : 266.2

00932

11 Ocak 1956
Ankara, / / 195

Özet : Prof.Dr.Sadi Irmak'ın Ordinaryüs Profesörlüğe terfi ettirilmesi h

Başvekâlet Yüksek Makamına

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Fizyoloji Enstitüsü Profesörü Dr.Sadi Irmak'ın,4936 sayılı kanunun 28 inci maddesi uyarınca aynı Enstitü Ordinaryüs Profesörlüğüne terfi ettirilmesi hakkında tanzim edilen müşterek karar ilişik olarak sunulmuştur.

Gereğinin ifasına müsaade ve emirlerini saygı ile rica ederim.

Maarif Vekili

İlişigi: 4 müşterek karar

AA.5 Ocak 1956

BAŞBAKANLIK EVRAKI		
Tarihi	Numarası	Eki
12-1-56	112	3

Sadi Irmak'ın Ordinaryüs Profesörlüğe terfi ettirilmesine dair arşiv belgesi.

T. C.
MAARİF VEKÂLETİ
UNİVERSİTELER BÜROSU
Sayı :

Ankara, / / 195

ÖZET :

C	T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ
---	---

K A R A R

28546

1 - İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Fizyoloji Enstitüsü Ordinaryüs Profesörlüğüne, 4936 sayılı kanunun 28 inci maddesine göre, Fakülte Profesörler Kurulunca seçilmiş, Senatoca uygun görülmüş olan aynı Enstitü Profesörü Dr.Sadi Irmak'ın tayini tensip edilmiştir.

2 - Bu kararın icrasına Maarif Vekili memurdur.

REİSİCUMHUR

25 Ocak 1956

Başvekil

Maarif Vekili

030 11 1 256 10 16

Ankara: 30/5/1944

B. IV

B. XII. Şefliğine

Diyarbakır bölgesi Parti Müfettişliğine tayini
yüksek tasdika iktirânetmiş olan Konya Mebusu Dr. Sadi
Irmak'ın 1/Haziran/1944 tarihinde vazifesine başlayaca-
ğını saygılarımla arz ederim.

M.K.

B. IV. Şefi
Zonguldak Mebusu

M. Emin Erişirgil
M. Emin Erişirgil

Mehmet . Kesen

Cenab Şamur

30/5/1944

[Signature]

490 01 388/642.1

Sadi Irmak'ın Diyarbakır bölgesi Parti Müfettişliğine atanmasına dair belge

T. C.
BAŞBAKANLIK
YAZI İŞLERİ VE SİCİL MÜDÜRLÜĞÜ

G. No: _____
Özel No: _____
Eki : _____

Devlet Dairelerinin Bakanlıklara ayrılması
hakkındaki 3271 sayılı kanunun birinci maddesine de-
yanılarak çalışma hayatıyla ilgili işleri düzenleme ,
yürütme ve denetleme ile görevli olmak üzere bir Çalış-
ma Bakanlığı kurulması ve bu Bakanlığa Konya Milletve-
kili Doktor Sadı Irmak'ın tayini 7/6/1945 tarihinde
Yüksek Cumhurbaşkanlığınca onanmış olduğuna arz ederim.

Başbakan yerine
Müsteşar

Bu suret Hususî Kalem Müdürlüğüne sunuldu.

7/6/1945

Yazı İşleri ve Sicil
Müdürü

Ulus

Ajans

Bakanlık

Müdürlüğüne

-1-030 10 14 80 14

Çalışma Bakanlığı'nın kurulması ve Sadı Irmak'ın Bakan olarak
atanmasına dair belge

Karar sayısı
3

5867 19/Haziran/1947 tarihinde Cenevre'de umumî toplantısını yapacak olan Milletlerarası İş Konferansında Türkiye'yi, Çalışma Bakanını Doktor Sadi Irmak'ın Başkanlığında Hükûmet delegesi olarak Çalışma Bakanlığı Araştırma Kurulu üyesi Hakkı Yeniay, aynı Bakanlık İşçi Sağlığı Genel Müdür yardımcısı Faruk Kardam, İşveren delegesi sıfatıyla Bursa Fabrikatörlerinden Tevfik İpekman, İşçi temsilcisi olarak Çalışma Meclisince seçilen İstanbul Tekel Kutu Fabrikası işçilerinden Sürcüya Birol'dan ve Teknik Müşavir olarak da Sümerbank Sosyal İşler Şefi Safyeddin Pınar'dan toplu heyetin temsil etmesi, heyet başkanına 150 lira, işveren delegesile işçi temsilcisine 90 nar lira ve heyetin diğer üyelerine 2/9390 sayılı karara göre gündelik verilmesi ve heyet başkanının gündeliğine ayrıca 15 lira zam yapılması ve tutulacak büro ile yapılacak ziyafet ve otomobil giderlerinin kabulü; Çalışma Bakanlığının 131 sayılı yazısı üzerine Bakanlar Kurulunun 15/5/1947 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

İsmet İnönü

Başbakan <i>B. Pınar</i>	Devlet Bakanı Başb. Yardımcısı <i>777. Örmü</i>	Devlet Bakanı <i>M. K. Kardam</i>	Adalet Bakanı <i>S. Birol</i>	Milli Savunma Bakanı <i>K. Yeniay</i>
İçişleri Bakanı <i>H. İ. K. Kardam</i>	Dışişleri Bakanı <i>H. İ. K. Kardam</i>	Maliye Bakanı <i>H. İ. K. Kardam</i>	Millî Eğitim Bakanı <i>H. İ. K. Kardam</i>	
Bayındırlık Bakanı <i>E. K. Y. Kardam</i>	Ekonomi Bakanı <i>D. K. Kardam</i>	Sa. ve So. Y. Bakanı <i>H. İ. K. Kardam</i>	Gümrük ve Tekel Bakanı <i>E. K. Y. Kardam</i>	
Tarım Bakanı <i>H. İ. K. Kardam</i>	Ulaştırma Bakanı <i>S. K. Kardam</i>	Ticaret Bakanı <i>H. İ. K. Kardam</i>	Çalışma Bakanı <i>H. İ. K. Kardam</i>	

030 18 0 02 113 35 7

Cenevre'de Toplanacak olan Milletlerarası İş Konferansında Türkiye'yi Çalışma Sadi Irmak başkanlığında temsil edecek heyete dair belge

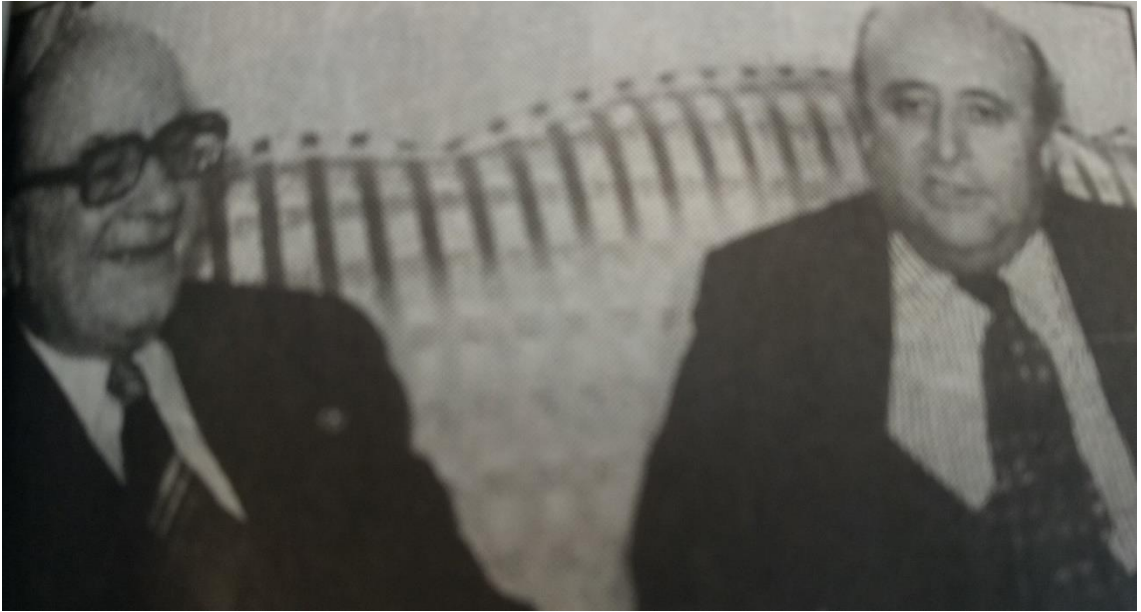
Fotoğraf 7: Çalışma Bakanı olduğu yıllara ait fotoğraf

Fotoğraf 1: Sadi Irmak, Başbakan olarak Anıtkabir ziyaretinde.

Fotoğraf 2: Bülent Ecevit ile

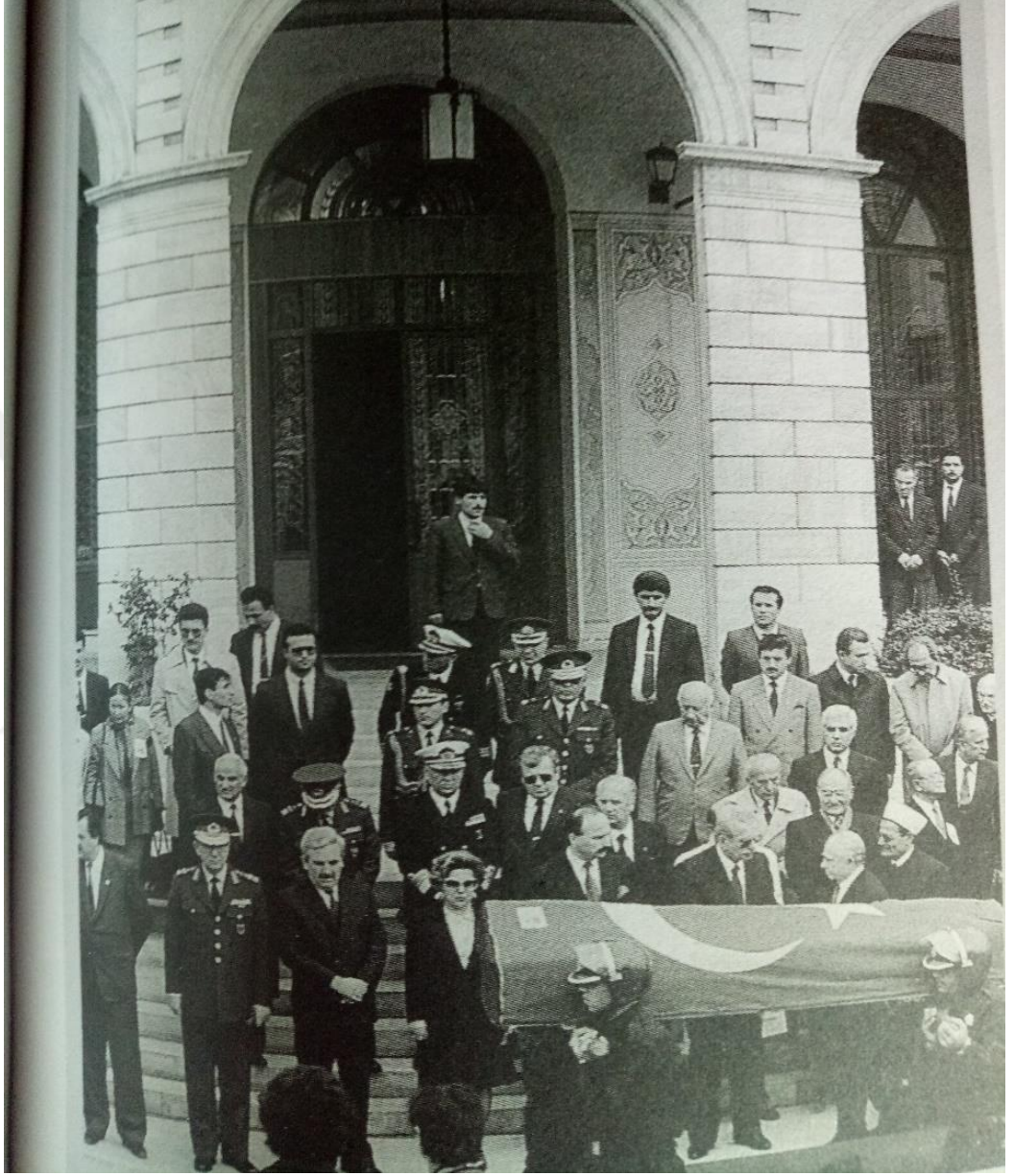
Fotoğraf 4: Süleyman Demirel ile

Fotoğraf 5: İ.Ü Tıp Fakültesi Öğretim üyesi cübbesiyle

Fotoğraf 6: Sadi Irmak'ın DM Başkanlığı Resmi (1981-1983)

Fotoğraf 3: Sadi Irmak'ın İstanbul valiliği önündeki resmi cenaze töreni

Sadi Irmak'a ait bazı Gazete Manşetleri

Cumhuriyet

31 YIL 1882 KURUCUSU İ YENUS SADI 13 Kasım 1974 Çarşamba

OSMAN PAZARLI
İSLAMDA
AHLAK
Lise ve dengi okullar için
Beyazık Kitap. Fiyat 25 Lira
MEHMET KUTAYIRI - İSTANBUL

İlkbaharda seçim için uzlaşma sağlandı

■ Dün gece 01'de yayınlanan Cumhurbaşkanlığı bildirisiyle Hükümeti kurtak üzere Prof. Sadi Irmak'a görev verildiği açıklandı
■ Bildiride, seçimlerin 1975 yılı ilkbahar aylarında yapılmasının da zorunlu olduğu ve bu görüşün parti liderlerinde paylaşıldığı belirtildi
■ Başbakan atanan Ord. Prof. Irmak, kurtak hükümetin çıkışının Kemalist olacağını söyledi. MSP'ye görev verilmeyeceği de bildiriliyor

Başbakanlık görevi Prof. Irmak'a verildi

Cumhurbaşkanı Fahri Kuvvet, altıncı kez emrinin gereğini yerine getiren Sadi Irmak'a Cumhurbaşkanlığı Görevi Verilmiştir. Sadi Irmak, 1975 yılı ilkbahar aylarında yapılacak seçimlerin 1975 yılı ilkbahar aylarında yapılmasının da zorunlu olduğu ve bu görüşün parti liderlerinde paylaşıldığı belirtildi.

ECEVİT'İN PARLAMENTO ÇOĞUNLUĞU İLE İLGİLİ SÖZLERİ MECLİS'TE TARTIŞILDI

MECLİS BAŞKANI ÖZDEMİR, DANIŞMA KURULUNUN BÜLENT ECEVİT İÇİN KARAR ALMAYACAĞINI BELİRTTİ

MECLİS BAŞKANI ÖZDEMİR, DANIŞMA KURULUNUN BÜLENT ECEVİT İÇİN KARAR ALMAYACAĞINI BELİRTTİ. ÖZDEMİR, ECEVİT'İN PARLAMENTO ÇOĞUNLUĞU İLE İLGİLİ SÖZLERİ MECLİS'TE TARTIŞILDI. ÖZDEMİR, ECEVİT'İN PARLAMENTO ÇOĞUNLUĞU İLE İLGİLİ SÖZLERİ MECLİS'TE TARTIŞILDI. ÖZDEMİR, ECEVİT'İN PARLAMENTO ÇOĞUNLUĞU İLE İLGİLİ SÖZLERİ MECLİS'TE TARTIŞILDI.

Yeter Artık!
UZUN BİR GÜNDEM NOTLAR
Baykara'ya Demokratik Parti son anda itiraz edince Başbakan adayı değişti

Ucuz ilaçları satmayan eczacılar hakkında kovuşturma açılacak

Bitkisel hayatın 291. gününde..

Kıbrıs'ta Barış Gücü aracı mayına çarptı, biri Türk 2 kişi öldü, 3 Türk çocuğu da yaralandı

Amerika'daki Rumların dini lideri, Türkiye aleyhindeki çabalarını muhtırayla Karamanlis'e bildirdi

Değirmencilerin tutumu yüzünden halk fazla kepekli ekmeğe yiyor

Ekmek sorunu
ADANA İTİA BASKANI PROF. ESER AÇIKLAMA YAPTI
Yalçın PEKŞEN

Kıbrıs'ta Barış Gücü aracı mayına çarptı, biri Türk 2 kişi öldü, 3 Türk çocuğu da yaralandı

Amerika'daki Rumların dini lideri, Türkiye aleyhindeki çabalarını muhtırayla Karamanlis'e bildirdi

Değirmencilerin tutumu yüzünden halk fazla kepekli ekmeğe yiyor

Ekmek sorunu
ADANA İTİA BASKANI PROF. ESER AÇIKLAMA YAPTI
Yalçın PEKŞEN

YIL 21. SAYI 2008

BÜYÜK
12
DİFA
100
KURU

Milliyet

Halk Gazetesi

UNİVERSİTEYE
HAZIRLANA
YAZILAN
KURU

13
KASIM
2008

AP, DP, MSP, CDP adayları, Ecevit'in konuşmasını sert dille eleştirdiler

Ecevit'in konuşması Meclis'te tartışıldı

● Ecevit, iktidardaki partilerin aksine Türkiye ile ilgili bir deyişle, ama sadece iktidardaki partilerin eleştirilerine maruz kaldı

ANKARA (13 Kasım 2008) - Başbakan Ecevit'in Meclis'te yaptığı konuşması, iktidardaki partilerin aksine, Türkiye ile ilgili bir deyişle, ama sadece iktidardaki partilerin eleştirilerine maruz kaldı. Ecevit'in konuşması, iktidardaki partilerin aksine, Türkiye ile ilgili bir deyişle, ama sadece iktidardaki partilerin eleştirilerine maruz kaldı.

DP'ye karşı
11.11.2008
ANKARA (13 Kasım 2008) - Başbakan Ecevit'in Meclis'te yaptığı konuşması, iktidardaki partilerin aksine, Türkiye ile ilgili bir deyişle, ama sadece iktidardaki partilerin eleştirilerine maruz kaldı.

ANKARA'DA DURUM

GEÇİKEN ATAMA...

Türkiye'nin en büyük siyasi partisi olan DP'nin başkanı Ecevit'in, Türkiye ile ilgili bir deyişle, ama sadece iktidardaki partilerin eleştirilerine maruz kaldı.

DP'nin başkanı Ecevit'in, Türkiye ile ilgili bir deyişle, ama sadece iktidardaki partilerin eleştirilerine maruz kaldı.

IRMAK, BAŞBAKANLIK GÖREVİNE ATANDI

Çarşamba günü başbakanlık görevine atandı

ANKARA (13 Kasım 2008) - Başbakan Ecevit'in, Türkiye ile ilgili bir deyişle, ama sadece iktidardaki partilerin eleştirilerine maruz kaldı.

HÜKÜMET SORUNUNU BAŞKENT'te İZLİYOR

MAKARIOS: «TÜRKLERLE, ASKERLERİNİ ÇEKMESİ YOLUNDA ANLAŞILABİLİR»

DIŞI ORUÇU TUTAN BAKACILAR

Tekzip Yazın
ANKARA (13 Kasım 2008) - Başbakan Ecevit'in, Türkiye ile ilgili bir deyişle, ama sadece iktidardaki partilerin eleştirilerine maruz kaldı.

ANKARA (13 Kasım 2008) - Başbakan Ecevit'in, Türkiye ile ilgili bir deyişle, ama sadece iktidardaki partilerin eleştirilerine maruz kaldı.

Askeri Savcı, Ertuğrul Kürkçü ve 8 sanığın idamını istedi

Ertuğrul Kürkçü'nün boykotuna katılanlar

ANKARA (13 Kasım 2008) - Başbakan Ecevit'in, Türkiye ile ilgili bir deyişle, ama sadece iktidardaki partilerin eleştirilerine maruz kaldı.

ANKARA (13 Kasım 2008) - Başbakan Ecevit'in, Türkiye ile ilgili bir deyişle, ama sadece iktidardaki partilerin eleştirilerine maruz kaldı.

ANKARA (13 Kasım 2008) - Başbakan Ecevit'in, Türkiye ile ilgili bir deyişle, ama sadece iktidardaki partilerin eleştirilerine maruz kaldı.

ANKARA (13 Kasım 2008) - Başbakan Ecevit'in, Türkiye ile ilgili bir deyişle, ama sadece iktidardaki partilerin eleştirilerine maruz kaldı.

ANKARA (13 Kasım 2008) - Başbakan Ecevit'in, Türkiye ile ilgili bir deyişle, ama sadece iktidardaki partilerin eleştirilerine maruz kaldı.

ANKARA (13 Kasım 2008) - Başbakan Ecevit'in, Türkiye ile ilgili bir deyişle, ama sadece iktidardaki partilerin eleştirilerine maruz kaldı.

ANKARA (13 Kasım 2008) - Başbakan Ecevit'in, Türkiye ile ilgili bir deyişle, ama sadece iktidardaki partilerin eleştirilerine maruz kaldı.

• **Bakanların 11'i**
Parlamento
İçinden,
15'i dışardan...

IRMAK, YENİ BAKANLAR KURULUNU AÇIKLADI

BASBAKAN
İsmet İnönü

Başbakan İsmet İnönü, **Dışişleri** Mustafa Kemal Atatürk, **İçişleri** Mustafa Kemal Atatürk, **Adalet** Mustafa Kemal Atatürk, **Maliye** Mustafa Kemal Atatürk, **Millî Eğitim** Mustafa Kemal Atatürk, **Sağlık** Mustafa Kemal Atatürk, **Tarım** Mustafa Kemal Atatürk, **İktisat** Mustafa Kemal Atatürk, **Enerji** Mustafa Kemal Atatürk, **Turizm** Mustafa Kemal Atatürk

Adalet Mustafa Kemal Atatürk, **Maliye** Mustafa Kemal Atatürk, **Millî Eğitim** Mustafa Kemal Atatürk, **Sağlık** Mustafa Kemal Atatürk, **Tarım** Mustafa Kemal Atatürk, **İktisat** Mustafa Kemal Atatürk, **Enerji** Mustafa Kemal Atatürk, **Turizm** Mustafa Kemal Atatürk

Adalet Mustafa Kemal Atatürk, **Maliye** Mustafa Kemal Atatürk, **Millî Eğitim** Mustafa Kemal Atatürk, **Sağlık** Mustafa Kemal Atatürk, **Tarım** Mustafa Kemal Atatürk, **İktisat** Mustafa Kemal Atatürk, **Enerji** Mustafa Kemal Atatürk, **Turizm** Mustafa Kemal Atatürk

Adalet Mustafa Kemal Atatürk, **Maliye** Mustafa Kemal Atatürk, **Millî Eğitim** Mustafa Kemal Atatürk, **Sağlık** Mustafa Kemal Atatürk, **Tarım** Mustafa Kemal Atatürk, **İktisat** Mustafa Kemal Atatürk, **Enerji** Mustafa Kemal Atatürk, **Turizm** Mustafa Kemal Atatürk

Adalet Mustafa Kemal Atatürk, **Maliye** Mustafa Kemal Atatürk, **Millî Eğitim** Mustafa Kemal Atatürk, **Sağlık** Mustafa Kemal Atatürk, **Tarım** Mustafa Kemal Atatürk, **İktisat** Mustafa Kemal Atatürk, **Enerji** Mustafa Kemal Atatürk, **Turizm** Mustafa Kemal Atatürk

• Başbakan, 11 bakanı
Milletler Meclisi'nde
açıkladı. Bu bakanlar
grupları içinde
bulunuyor. İçişleri
bakanı Mustafa Kemal
Atatürk, Adalet
bakanı Mustafa Kemal
Atatürk.

• Başbakan, 15 bakanı
Milletler Meclisi'nde
açıkladı. Bu bakanlar
grupları içinde
bulunuyor. İçişleri
bakanı Mustafa Kemal
Atatürk, Adalet
bakanı Mustafa Kemal
Atatürk.

• Başbakan, 19 bakanı
Milletler Meclisi'nde
açıkladı. Bu bakanlar
grupları içinde
bulunuyor. İçişleri
bakanı Mustafa Kemal
Atatürk, Adalet
bakanı Mustafa Kemal
Atatürk.

HÜKÜMET İLK TOPLANTISINI YAPTI
İsmet İnönü başkanlığında
Milletler Meclisi'nde
gösterişli bir şekilde
yapıldı.

ANKARA'DA / DURUM

KARŞI PİREKİ

GUVENOYU VERİP VERMEMEYİ DOŞUNURKEN...

Güvenoyu verip vermemeyi düşünürken...

Yunanistan'da Karamanlis kazandı

Yunanistan'da Karamanlis kazandı. Karamanlis, 15 Kasım'da yapılan seçimlerde, 159 milletvekiliyle Meclis'te çoğunluk sağladı. Karamanlis, 15 Kasım'da yapılan seçimlerde, 159 milletvekiliyle Meclis'te çoğunluk sağladı. Karamanlis, 15 Kasım'da yapılan seçimlerde, 159 milletvekiliyle Meclis'te çoğunluk sağladı.

HÜKÜMET SORUNUNU BAŞKENT'te İZLİYOR

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları:

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 490.1.0.0/1387.605.3

BCA 030.10.00/14.80.10

BCA, 490.1.0.0/388.1642.1

BCA, 030.18.01.02/324.12.17

BCA, 490.1.0.0/1387.605.3

Resmi Yayınlar:*

Resmi Gazete

TBMM Tutanak Dergisi

Süreli Yayınlar:

Akşam

Cumhuriyet

Hürriyet

Milliyet

Milli Gazete

Orta Doğu

Son Havadis

Tercüman

Ulus

Çalışma Dergisi

Tarih ve Toplum Dergisi

* Gazete ve Dergilerin tarihleri dipnotlarda gösterilmiştir.

Yayımlanmış Eserler, Makaleler ve Tezler:

Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, Hil Yayınları, İstanbul 1996.

_____, “Türkiye’nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C:VII. İstanbul 1983.

Akbal, Oktay, “Seçim, Seçim, Seçim”, *Cumhuriyet*, 20.11.1974.

_____, “Çetin Sınav”, *Cumhuriyet*, 18.11.1974.

Alasya, H. Fikret, *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarihi*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları:71 Seri:III Sayı: A.18 Ankara 1987.

Altuğ, Kurtul, *12 Mart ve Nihat Erim olayı*, Yedigün Yayınları, Ankara 1973.

Arcayürek, Cüneyt, *Çankaya’ya Giden yol 1971-1973*, Bilgi Yayınları, İstanbul 1985.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, Timaş Yayınları, İstanbul 2015.

Arslan, Esat, “Siyasal İstikrarsızlık, Anarşi ve Terörün Tırmanışı 12 Eylül Askeri Müdahalesine Giden Yol (1977-1980 Dönemi)” *Cumhuriyet Dönemi Demokratikleşme Faaliyetleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010.

Balcıoğlu, Mustafa, “İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, c.II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002.

Batur, Muhsin, *Anılar ve Görüşler*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1985.

Belge, Murat, “Türkiye’de İşçi Partisi” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* C:VIII İletişim yayınları, İstanbul 1983.

Beyoğlu, Süleyman, “Türkiye’de Askeri Darbelerin Demokrasiye Etkileri”, *Cumhuriyet Dönemi Demokratikleşme Faaliyetleri Sempozyum Bildirileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010.

Bilgiç, Sadettin, *Hatıralar*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998.

Bozbeyli, Ferruh, *Yalnız Demokrat*, Haz. İhsan Dağ, Fatih Uğur, Timaş yayınları, İstanbul 2009.

Ceylan, Zeki, “Kontenjan Demokrasisi,” *Milli Gazete*, 21.11.1974.

Çavdar, Tefvik, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950’den günümüze*, İmge Kitabevi, Ankara 2013.

Cem, İsmail, *Tarih Açısından 12 Mart*, Cem Yayınevi, İstanbul 1993.

_____, *TRT’de 500 Gün*, Cem Yayınevi, İstanbul 1976.

Eraslan, Cezmi, “Atatürk’ten sonra Türkiye’nin İç Politikası”, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, c.II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002.

Erdilek, Neşe, “Hükümetler ve Programları” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.

Erdoğan, Ali, “Seydişehir”, *İslam Ansiklopedisi*, C:37.

Erim, Nihat, *Günlükler (1925-1979)*, Haz. Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, C.II, İstanbul 2005.

Gevgilili, Ali, Yükseliş ve Düşüş 1945-1973, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1981.

Günel, Erdoğan, *Türkiye’de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni (1908-2008)*, Karakutu yayınları, İstanbul 2009.

Güzel, Mehmet Şehmuz, “İlk Çalışma Bakanı Sadi Irmak” *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı VI-VII (1991 -1992)*.

Gökçe, Yeter, *Türkiye’de Çalışma Bakanlığının Kuruluşu ve İlk Çalışma Bakanı Sadi Irmak’ın Hizmetleri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003.

Gönültaş, Güngör, “İnsanların İçinden” (Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak’ın kızı Prof. Dr. Yakut Irmak Özden ile röportaj), *Milliyet*, 24.12.1990.

Güngör, Erol, “Her şeyin Bilinmesinde Fayda Vardır” *Ortadoğu*, 25.11.1974.

Hale, William, *Türkiye’de Ordu ve Siyaset*, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2014.

İlman, Arif, Dönmez, Cengiz, “12 Mart 1971 Muhtırası Sonrasında Kurulan Koalisyonlara Örnek: Birinci Ve İkinci Milliyetçi Cephe Hükümetleri”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 11, S.21, Bahar 2015.

Irmak, Sadi, *Atatürk’ten Anılar*, Güven matbaası, Ankara 1978.

_____, *Devrim Tarihi*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1967.

_____, Milli Mücadelede Atatürk’ün Çevresi ve İlk Mücahitler, Genç Yayıncılık, İstanbul 1986.

_____, “Milli Mücadelenin “çelimsiz” Kahramanı İnönü”, Mustafa Bilgehan (Ed.), *Tanıkların Anılarıyla İsmet İnönü*, Doğan Kitap İstanbul 2014.

_____, “Bakanlığın Kuruluşu Gelişirken”, *Çalışma Dergisi*, S.2, Aralık 1945.

_____, “Dergimiz ve Amacımız”, *Çalışma Dergisi*, S.1, 20 Eylül 1945.

_____, “Çalışma İhtiyacımız”, *Çalışma Dergisi*, S.13, Eylül 1946.

_____, “İş ve İşçi Bulma”, *Çalışma Dergisi*, S.4, Mart 1946.

Işıklı, Alpaslan, “Sosyal Güvenlik”, *Cumhuriyet dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.

İpekçi, Abdi, “Geciken Atama”, *Milliyet*, 13.11.1974.

_____, “Olmaz Böyle Şey”, *Milliyet*, 29.01.1975.

İrdem, Selçuk, “Bir Haftada İki Irmak”, *Son Havadis* 18.11.1974.

Kayalı, Kurtuluş, *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

Kuddusi, M. “Sayın Irmak’ın Tarafsızlığı”, *Milli Gazete*, 16.11.1974.

Nadi, Nadir, “Program Okunurken,” *Cumhuriyet*, 24.11.1974.

Namal, Arın, *Sadi Irmak’ın Türk Tıbbı ve Kültürüne Katkıları*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dentoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.

Nebioğlu, Osman, *Türkiye’de Kim Kimdir*, Nebioğlu Yayınevi, 2. Baskı.

Soysüren, Ali Haydar, *12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014.

Toker, Metin, *Not Defterinden*, Milliyet Yayınları

Tuncay, Çağlar, *Atatürk Döneminde Müzik Alanında Yapılan Çalışmalar*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2009.

Tunçay, Mete, “Siyasal Gelişmenin Evreleri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1983,

Uyar, Hakkı, *Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek Vatan Cephesi*, Boyut Yayınları, İstanbul 2012.

Vatansever, Müge, “Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.12, Özel S., İzmir 2010.

Yazıcı, Bedi, “Türkiye’de Çalışma Bakanlığı’nın kuruluşu ya da aman Hocam yavaş”. *Tarih ve Toplum*, 1990, S.84

Yeşilbursa, Behçet Kemal, “Geçmişten Günümüze Irak Meselesi”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C:29 Özel Sayı: II, Temmuz 2009, ss.1315-1343.

TV Programları

“Tarihe İmza Atanlar” programı, Kanal B, 7 Eylül 2013.

Ansiklopediler

Ana Britannica

Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-1980)

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi

Diyanet İslam Ansiklopedisi

İnternet Kaynakları

<https://www.youtube.com/watch?v=5KEGt2hv57Y> Erişim tarihi 17.03.2017

https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d07/HT_1271_1_7.pdf Erişim tarihi 24.05.2018

http://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa Erişim tarihi 28.05.2018

<http://www.biyografya.com/biyografi/20411> Erişim tarihi 07.06.2018

<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/6/plan4.pdf>
Erişim tarihi 13.06.2018

<http://www.ndsliler.com/index.php/mezunlarimiz/haberler/item/409-villarini-e%C4%9Fitime-adami%C5%9F-bir-nds%E2%80%99li-prof-dr-yakut-irmak-%C3%B6zden> Erişim tarihi 26.07.2017